Projekt

UCHWAŁA NR .....
RADY POWIATU OSTROWIECKIEGO

z dnia ..... 2026 r.

w sprawie przyjęcia Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Ostrowieckiego na lata 2026 – 2029

Na podstawie art. 4 ust. 1 pkt 7 i art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 05 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 1684, Dz.U.z 2026 r. poz. 252) oraz art. 87 ust. 1, 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292, poz. 1907, Dz.U. z 2025 poz. 1168, poz. 1673) Rada Powiatu Ostrowieckiego uchwala, co następuje:

§ 1. Po uzyskaniu pozytywnej opinii Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach przyjmuje się Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Ostrowieckiego na lata 2026 – 2029, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

§ 4. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego.

Przewodniczący Rady

Mariusz Pasternak

Załącznik do uchwały Nr .....
Rady Powiatu Ostrowieckiego
z dnia ..... 2026 r.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Ostrowieckiego na lata 2026 – 2029

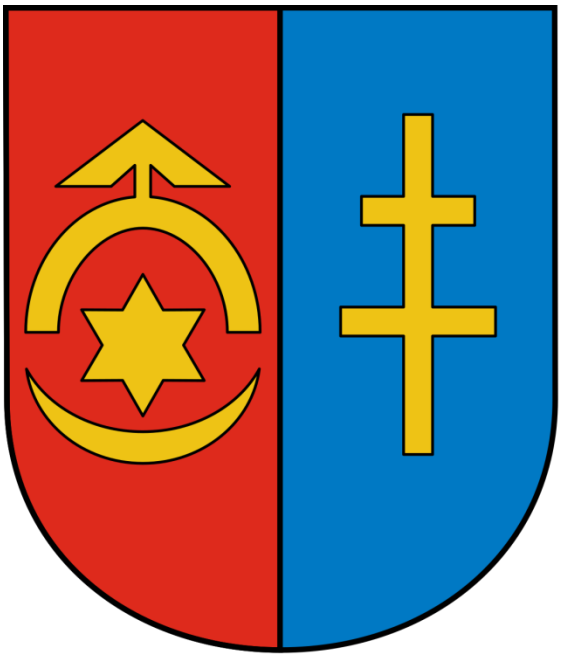

Opracowanie: *Labrys* Urszula Jedynak

1

Spis treści:

1. Wstęp……s. 3
2. Podstawa prawna opracowania Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami……..…….….s. 3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce…….……...…s. 4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego…….……..…….....s. 10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami ……s. 10
4.2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa ……..s. 12
4.3 Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gmin (Gminne Ewidencje Zabytków i Gminne Programy Opieki nad Zabytkami)……..…….s. 19
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego…….……..s. 25
5.1. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu (analiza dokumentów programowych powiatu)……...…….....s. 25
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu……...…….....s. 29
Położenie, podziały administracyjne i zarys historii obszaru powiatu ……..……..s. 29
Charakterystyka krajobrazu kulturowego i zasobów dziedzictwa…….....…s. 34
Zabytki archeologiczne……..……..s. 52
Dziedzictwo niematerialne……..…….s. 59
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony……..……...s. 60
5.4. Zabytki stanowiące własność powiatu……...……..s. 70
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu……..…..……..……s. 71
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń .……..s. 73
7. Priorytety i kierunki działania w ramach PPOnZ.....s. 76
8. Instrumentarium realizacji PPOnZ…….…….....s. 79
9. Zasady oceny realizacji PPOnZ…….....s. 80
10. Źródła finansowania PPOnZ…….....s. 81
11. Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków .....s. 90
12. Podsumowanie……...……...s. 91

Wybrana bibliografia ……..s. 92

1. Wstęp

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami (PPOnZ) jest dokumentem strategicznym, pełniącym funkcję podstawowych wytycznych do zarządzania dziedzictwem kulturowym na poziomie lokalnym. Jest to element wspierający politykę administracyjną w zakresie inicjowania, wzmacniania i koordynowania działań w dziedzinie ochrony zabytków oraz popularyzacji i promocji dziedzictwa kulturowego.

Bazuje on na identyfikacji dziedzictwa w granicach administracyjnych powiatu ostrowieckiego wykonanej w ramach Gminnych Ewidencji Zabytków (GEZ), ale uwzględnia również dziedzictwo niematerialne oraz analizę zachowanego krajobrazu kulturowego. Dokument ten uwzględnia zmiany zaistniałe na przestrzeni minionych czterech lat w obowiązującym prawie dotyczącym zagadnień związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, a także wprowadza uaktualnienia w stosunku do istniejącego stanu zabytków zlokalizowanych na terenie powiatu w okresie realizacji poprzedniego programu (2021-2024). PPOnZ odnosi się zarówno do ponadlokalnych celów opieki nad zabytkami, a także do lokalnych strategii rozwojowych powiatu. Przygotowany program bazuje na zasobach własnych powiatu, ale również na zabytkach, które stanowią własność innych podmiotów znajdujących się na terenie powiatu.

Utworzenie powiatowego programu ma na celu nie tylko zahamowanie procesów degradacji zabytków, ale także wyznaczanie kierunków działania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, ochrony krajobrazu kulturowego, upowszechniania i promowania dziedzictwa. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami ma również za zadanie zwiększyć wiedzę mieszkańców o lokalnych zabytkach i tradycjach, a także zwrócić uwagę na potrzebę ich zachowania dla kolejnych pokoleń. Może on w ten sposób wpływać na zwiększenie potencjału poprzez integrację społeczności lokalnej wokół problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami po uzyskaniu pozytywnej opinii Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach oraz przyjęciu go uchwałą Rady Powiatu będzie stanowił „platformę" do współpracy między samorządem, właścicielami zabytków, a Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Kielcach.

2. Podstawa prawna opracowania Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami

Podstawę prawną opracowania Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami stanowi Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z jej najnowszymi zmianami (tekst jednolity Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), która mówi o obowiązku sporządzania programu opieki nad zabytkami na okres czterech lat przez samorządy wojewódzkie, powiatowe i gminne.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami. Są to:

1) (uchylony)

2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Powyższa ustawa (również w art. 87) nakłada na samorząd następujące obowiązki i uprawnienia:

- uzyskanie opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dla opracowanego programu przed przyjęciem przez radę powiatu (ust. 3),
- publikację w dzienniku urzędowym województwa (ust. 4),
- sporządzenie (co 2 lata) przez zarząd powiatu sprawozdania z realizacji programu w okresie dwuletnim i przedstawienie go radzie powiatu (ust. 5).

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochronę dziedzictwa kulturowego oraz opiekę nad zabytkami w Polsce podnosi przede wszystkim Konstytucja, która nakłada na państwo i obywateli obowiązek ochrony zabytków, a w szczególności:

- art. 5 określa dziedzictwo narodowe jako wartość strzeżoną przez państwo polskie,
- art. 6 ust. 1 mówi, że Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju,
- art. 86 stanowi, że każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2024 r. poz. 1292). Ustawa nakłada na organy samorządowe i właścicieli zabytków następujące obowiązki:

- art. 4 Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

- art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje również podstawowe pojęcia dotyczące ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. Bez względu na stan zachowania ochronie podlegają (art. 6, ust. 1):

- art. 6, ust. 1, pkt 1 - zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,
b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
c) dziełami architektury i budownictwa,
d) dziełami budownictwa obronnego,
e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
f) cmentarzami,
g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

- art. 6, ust. 1, pkt 2 - zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393),
f) instrumentami muzycznymi,
g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

- art. 6, ust. 1, pkt 3 - zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,
d) reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (Art. 6, ust.2)

Artykuł 7 tej ustawy definiuje formy ochrony zabytków i są to:
1) wpis do rejestru zabytków;
1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
2) uznanie za pomnik historii;
3) utworzenie parku kulturowego;
4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Artykuł 16 daje samorządom gminnym uprawnienia do wprowadzania przestrzennej formy ochrony jaką jest park kulturowy, i tak:
1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.
1a. Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia.
2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.
3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.
4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.
5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony.
6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Z kolei art. 17 mówi:
1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:
1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
4) składowania lub magazynowania odpadów.
2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131–134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r. poz. 54). W art. 19 ustawodawca zwraca uwagę na konieczność uwzględniania ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym:
1. Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych[1]:
1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z ich otoczeniem;
2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków;
3) parków kulturowych.
1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:
1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.
1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:
1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.
2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów, o których mowa w ust. 1.
3. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 20).

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy (art. 21).
W art. 22 zamieszczone są wytyczne dotyczące prowadzenia gminnej ewidencji zabytków:

[1] Podobnie jak w znowelizowanej w 2023 roku Ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, która również zawiera zapisy określające konieczność uwzględnienia wymagań ochrony zabytków podczas przygotowywania planu ogólnego (Art. 13b, pkt. 3j) oraz uzgodnienia jego projektu z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków (Art. 13i, pkt. 5b).

- art. 22, ust. 1, pkt 4 – Wójt, burmistrz, prezydent miasta prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy,
- art. 22, ust. 1, pkt 5 - W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
3) utracił moc z dniem 18.05.2023 w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia (na postawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 roku Dz.U. poz. 951).

Prawo o ochronie zabytków wprowadza możliwość finansowania przez jednostki samorządu terytorialnego prac konserwatorskich i robót budowlanych przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków, a nie, jak dotychczas, jedynie przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków (art. 81). Ta sama ustawa wyznacza wójta, burmistrza lub prezydenta miasta jako instytucje do których należy zgłaszać wszelkie informacje dotyczące stanu zachowania zabytków oraz odkrycia zabytków archeologicznych (rozdz. 11).

Podczas opracowywania niniejszego programu wzięto również pod uwagę inne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, które są zamieszczone w wielu obowiązujących ustawach, a w tym w:
1) ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jednolity Dz. U. z 2024 r. poz. 1130)
2) ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2025 r. poz. 418)
3) ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2025 r. poz. 647)
4) ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024 r. poz. 1478)
5) ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1145)
6) ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 r. poz. 87);
7) ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2024 r. poz. 1491).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:
1) ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r., poz. 385);
2) ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują natomiast przepisy:
1) ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r. poz. 164)

Przepisy dotyczące miejsc pamięci narodowej są zawarte:
1) w ustawie z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. z 2023 r. poz. 102);

2) w ustawie z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 r. poz. 2337).

Ponadto zasady prowadzenia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami uszczegółowiają inne akty wykonawcze i rozporządzenia:

- rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 30, poz. 259) mówi, że starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie;
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz. U. z 2015 r. poz. 979);
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650);
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 75, poz. 706);
- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 r. Nr 102, poz. 1066);
- rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 1901);
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami" (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 i z 2006 r. Nr 24, poz. 181);
- rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212. poz. 2153);
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2023 poz. 2425);
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110);
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 r. Nr 113, poz. 661, z 2019 r. poz. 1886 i z 2021 r. poz. 56);

- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609, z 2019 r. poz.1721 i z 2021 r. poz. 81);
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019, poz.1470).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. *Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*

Najważniejsze cele strategii państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały określone w **Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026** (Uchwała nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r.). Wyznacza on kilka kluczowych kierunków działań, których celem nadrzędnym jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii, a w rezultacie zwiększenie zasobu zabytków w Polsce. Składają się na niego poniższe cele szczegółowe oraz kierunki działań.

Cel szczegółowy 1: weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości

Kierunek 1.1: Podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju

Kierunek 1.2: Ochrona zabytków i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, w skład którego wchodzą następujące zadania: model i system wartościowania zabytków, plany zarządzania dla Pomników Historii, wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych, system bezpieczeństwa zabytków i projektowanie konserwatorskie.

Kierunek 1.3: Realizacja międzynarodowych zobowiązań w postaci implementacji konwencji UNESCO z 1972 do ustawy o ochronie zabytków, wdrożenia Konwencji UNESCO z 2001 roku, współpraca międzynarodowa z UNESCO, wsparcie procesu tworzenia planów zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa

Cel szczegółowy 2: wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków

Kierunek 2.1: Cyfryzacja procesów administracyjnych w postaci cyfryzacji procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków, opracowania i realizacji programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków

Kierunek 2.2: Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez wdrożenie i rozwój programu AZP+, digitalizacja i udostępnianie zasobu archiwalnego, rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D, rozwój portalu Zabytek.pl.

Kierunek 2.3: Reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami

Cel szczegółowy 3: rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja)

Kierunek 3.1: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych, obejmujący następujące zadania: strategia przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków, w**sparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami,** *twój dom – dialog z tradycją*, **upowszechnianie tradycyjnych, neutralnych dla środowiska, metod i technik rzemieślniczych – „Szkoła rzemiosł CAD", w**arsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich, wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych, proces prowadzenia inwestycji w obiektach zabytkowych - szkolenia dla samorządów.

Kierunek działań 3.2: edukacja i podnoszenia świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego z następującymi zadaniami: w**łączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach, badania społeczne i statystyczne dotyczące dziedzictwa kulturowego,** pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny, **kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dziedzictwa kulturowego,** wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom, **edukacja o dziedzictwie kulturowym, z uwzględnieniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami,** utworzenie i rozwój działalności Forum Posiadaczy Zabytków przy Generalnym Konserwatorze Zabytków.

Narodowy Instytut Dziedzictwa prowadzi następujące programy, które umożliwiają realizację założeń powyższego programu (szczegóły na stronie www.nid.pl):

- Wspólnie dla dziedzictwa
- Niematerialne – przekaż dalej
- Ochrona zabytków archeologicznych

Ponadto uchwałą Nr 155 z dnia 27 października 2020 r. Rada Ministrów ogłosiła dokument **„Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030"** (M.P. z 2020 r. poz. 1060), w którym zawarła trzy cele szczegółowe dotyczące wsparcia kompleksowej modernizacji systemu zarządzania rozwojem kraju, wzrostu jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków (cel szczegółowy 1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne; cel szczegółowy 2. Wzmacnianie roli kultury

w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich; cel szczegółowy 3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju).

Dla ochrony zabytków istotny jest drugi cel szczegółowy.

Cel ten polega na „budowaniu kompleksowej polityki państwa w zakresie zwiększania szeroko rozumianej aktywności obywatelskiej, wzrostu udziału i zaangażowania obywateli w życie publiczne oraz ich wpływu na planowanie i realizację zadań publicznych zgodnie z zapotrzebowaniem społecznym".

Na cel szczegółowy 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich składają się**:**

2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,

2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, Cel polegający na wdrożeniu aktywnego uczestnictwa w kulturze. Dziedzictwo kulturowe należy „efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego, m.in. przez różnorodne inwestycje w jego elementy: dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocję dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz uznanego przez Prezydenta RP za Pomniki Historii, a także rozwój turystyki kulturowej przy wykorzystaniu idei Europejskich Szlaków Kulturowych"

W ramach celu realizowane będą następujące projekty strategiczne: **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami, Rozwój Turystyki Kulturowej, Krajobraz mojego miasta** („którego celem jest zwrócenie uwagi władz samorządowych, firm, instytucji oraz społeczeństwa na problem chaosu reklamowego i konieczność zrównoważonego planowania przestrzeni miejskiej. Zwiększony zostanie nacisk na działania edukacyjne oraz promocyjne w zakresie kształtowania i ochrony estetyki przestrzeni publicznej") itp.

Poza tym realizowane będą następujące cele:

2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,

2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,

2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

4.2. *Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.*

Przy opracowywaniu Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami odnoszono się do podstawowych dokumentów określających wizję rozwoju województwa świętokrzyskiego oraz do opracowań strategicznych w zakresie planowania przestrzennego i ochrony zabytków na obszarze regionu i powiatu. Są to:

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+ (Uchwała Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego Nr XXX/406/21 z dn. 29 marca 2021 roku)

Wyżej wymieniony dokument zakłada, że jednym z istotnych czynników rozwoju województwa świętokrzyskiego jest między innymi turystyka, działalność prozdrowotna i uzdrowiskowa. Kołem zamachowym tworzenia nowych produktów turystycznych musi być wykorzystanie walorów przyrodniczych, bogactw środowiska naturalnego oraz dziedzictwa kulturowego. Wsparcie inwestycji w obszarze kultury, w tym wsparcie instytucji kultury oraz działania na rzecz ochrony zabytków jest warunkiem niezbędnym do zachowania regionalnej tradycji i tożsamości kulturowej, a w konsekwencji dla wzmocnienia atrakcyjności turystycznej województwa. W dokumencie został wydzielony obszar uzdrowiskowy w skład, którego wchodzą: miasto i gmina Busko-Zdrój, gmina Solec-Zdrój oraz miasto i gmina Kazimierza Wielka a także miasto i gmina Pińczów (będące w trakcie ubiegania się o status obszaru ochrony uzdrowiskowej).

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego (Uchwała Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego nr XLVII/833/14 z dn. 22 września 2014 roku)

Plan Zagospodarowania Przestrzennego wskazał na ciągłość wielkoobszarowych wpływów kulturowych i politycznych Krakowa na południową część regionu oraz Sandomierza na północną, której skutkiem jest wytworzenie się kulturowej więzi w historycznych i współczesnych powiatach. Teren obecnego województwa świętokrzyskiego był kolebką kronikarzy, historyków, poetów, regionalistów takich jak Wincenty Kadłubek, Mikołaj Rej, Jan Chryzostom Pasek, Wespazjan Kochowski, Stanisław Trembecki. Wskazuje na żywe tradycje kultury ludowej (regionalny strój ludowy rzemiosło i sztuka ludowa, lokalne zwyczaje, legendy i podania).

Powyższy plan wskazał na bardzo istotne problemy związane z rozwojem cywilizacyjnym regionu, do których należą odpowiedni rozwój osadnictwa i infrastruktury technicznej, w tym: postępujące rozproszenie zabudowy wiejskiej i podmiejskiej, sąsiedztwo obcych i agresywnych form nowych budowli, tzw. „drutowanie" krajobrazu, potencjalne niszczenie stanowisk archeologicznych w trakcie prac ziemnych i ich pełna destrukcja na obszarach zbiorników wodnych; odkładanie w czasie remontów zabytkowych obiektów i założeń mogące powodować utratę walorów zabytkowych oraz wzrost kosztów prac remontowych, które niewspółmiernie rosną wraz z pogarszaniem się stanu zabytku. Brak opieki nad opuszczonymi obiektami sakralnymi byłych gmin żydowskich, niszczejącymi zborami i obiektami ariańskimi, kalwińskimi, zarastającymi i podlegającymi niszczeniu cmentarzami wojennymi obcych wojsk powoduje wymazywanie materialnych śladów wielokulturowej historii regionu będącej elementem jego tożsamości. **Ograniczona możliwość adaptacji drewnianych obiektów zabytkowych wiejskiej i miejskiej zabudowy mieszkalnej lub gospodarczej na współczesne cele użytkowe, wysokie koszty remontów — niewspółmierne do możliwości właścicieli, prowadzą te obiekty do ruiny i rozbiórki.**

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2023—2026 (Uchwała Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego nr LXV/806/23 z dn. 26 października 2023 roku)

Celem strategicznym POnZ Województwa Świętokrzyskiego jest zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego dla wzmacniania tożsamości mieszkańców oraz ugruntowania kulturowej pozycji województwa na tle kraju i Europy. Składa się z dwóch celów operacyjnych, kilku priorytetów i kierunków działań.

„Cel operacyjny 1
Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego

Priorytet 1.1
Wsparcie działań związanych z dokumentowaniem i wyeksponowaniem zasobów zabytkowych
Kierunek 1: Udostępnianie i aktualizacja danych cyfrowych dotyczących zabytków:
Kierunek działań ma na celu utrwalenie i prezentowanie zasobów dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego poprzez prowadzenie systemu informacji przestrzennej, spójnego z danymi administrowanymi przez Narodowy Instytut Dziedzictwa. Platforma gromadzić powinna dane o obiektach zabytkowych z terenu województwa świętokrzyskiego.
Kierunek 2: Wsparcie procesów digitalizacji zbiorów dziedzictwa kulturowego województwa
Prezentowany kierunek zakłada realizację działań związanych z cyfryzacją zasobów zabytkowych celem zwiększenia dostępu do informacji o obiektach zabytkowych dla większej grupy odbiorców. W ramach kierunku działań planowane jest tworzenie i rozbudowa infrastruktury służącej digitalizacji zbiorów dziedzictwa (muzea, instytucje kultury, archiwa, uczelnie, biblioteki itp.).
Kierunek 3: Pozyskiwanie archiwalnych zdjęć lotniczych
W ramach kierunku działań planuje się pozyskanie archiwalnych zdjęć lotniczych z II wojny światowej wykonanych na ziemi świętokrzyskiej przez Luftwaffe (sił powietrznych III Rzeszy) w ramach prowadzonych działań wojennych i wykorzystanie ich w ramach systemu informacji przestrzennej województwa.
Ponadto kierunek działań zakłada pozyskanie i wykorzystanie zdjęć lotniczych z lat 1950 - 2020 wykonywanych przez polskie firmy fotograficzne.

Kierunek 3: Wsparcie działań związanych z rozpoznawaniem dziedzictwa kulturowego województwa
W ramach kierunku działań planuje się wsparcie prowadzonych inwestycji związanych z rozpoznawaniem zasobu zabytkowego poprzez badania archeologiczne, historyczne i terenowe oraz ich dokumentowanie wraz z upowszechnieniem oraz weryfikację i uzupełnienia wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych.
Kierunek 4: Wsparcie obiektów i obszarów z terenu województwa, które ubiegają się o wpis do wykazu obiektów najwyższej rangi (listy światowego dziedzictwa UNESCO, pomników historii oraz parków kulturowych)
Kierunek działań zakłada wsparcie dla najcenniejszych obiektów i obszarów z województwa w procedurze wpisu na listy światowego dziedzictwa UNESCO, pomników historii oraz

tworzenia parków kulturowych. Zwiększanie obiektów najwyższej rangi na terenie województwa świętokrzyskiego wpłynie pozytywnie na atrakcyjność kulturalną województwa.

Kierunek 5: Wsparcie obiektów i obszarów z terenu województwa, w procedurze wpisu do wojewódzkiej ewidencji zabytków

Kierunek działań zakłada wsparcie i inicjowanie działań dla obiektów przy procedurze wpisu do wojewódzkiej ewidencji zabytków i tym samym większą ochronę dziedzictwa kulturowego województwa.

Priorytet 1.2

Wsparcie działań związanych z remontami i ochroną przed degradacją obiektów zabytkowych

Kierunek 1: Finansowanie prac przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa

Kierunek działań odnosi się do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest samorząd województwa świętokrzyskiego lub jego jednostki organizacyjne. Środki finansowe będą przeznaczane na remont obiektów zgodnie ze sporządzonym harmonogramem, który będzie poprzedzony inwentaryzacją obiektów będących własnością samorządu województwa.

Kierunek 2: Dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach na terenie województwa świętokrzyskiego

Kierunek działań zakłada kontynuacje inicjatyw związanych z dofinansowaniem szeroko pojętych działań związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych znajdujących się w rejestrze zabytków jak i ewidencji zabytków na terenie województwa świętokrzyskiego.

Kierunek 3: Pozyskiwanie środków zewnętrznych na realizacje działań związanych z pracami konserwatorskimi i restauratorskimi obiektów zabytkowych

Kierunek działań zakłada pozyskiwanie środków zewnętrznych, w tym unijnych na realizację działań związanych z konserwatorskimi i restauratorskimi obiektów zabytkowych. Prace tego typu wiążą się ze znacznymi kwotami, wielokrotnie przekraczającymi możliwości finansowe województwa, powiatów oraz gmin z terenu województwa.

Kierunek 4: Wskazywanie możliwości pozyskiwania środków finansowych z funduszy polskich i europejskich na przeprowadzenie prac konserwatorskich, restauracyjnych, rewitalizacyjnych dla obiektów i obszarów wartościowych dla regionu

W ramach kierunku działań przewiduje się bieżącą informację umieszczaną na stronie województwa oraz komunikację z gminami i powiatami województwa (m.in. spotkania informacyjne) na temat możliwości pozyskania środków finansowych na realizację inwestycji związanych z szeroką pojętą ochroną zabytków.

Priorytet 1.3

Wsparcie działań związanych z poprawą dostępności i zabezpieczeniem obiektów zabytkowych

Kierunek 1: Wsparcie działań związanych z poprawą dostępności obiektów zabytkowych dla osób z niepełnosprawnościami

Kierunek działań obejmuje inwestycje, które mają na celu poprawę dostępności obiektów zabytkowych dla osób z niepełnosprawnościami poprzez likwidację barier architektonicznych i poprawę dostępności komunikacyjnej. Szczególny nacisk powinien być kładziony na obiekty użyteczności publicznej.

Kierunek 2: Wsparcie działań związanych z zabezpieczaniem zabytków

Kierunek działań obejmuje inwestycje związane z wyposażaniem obiektów zabytkowych w systemy przeciwpożarowe oraz zabezpieczenia przeciwwłamaniowe, które wpłyną pozytywnie na poprawę bezpieczeństwa zabytków i ich wyposażenia.

Kierunek 3: Stosowanie ekologicznych rozwiązań służących ograniczeniu emisji zanieczyszczeń, poprawie stanu i kosztów utrzymania obiektów zabytkowych

Kierunek działań zakłada realizację inwestycji, które mają na celu zwiększenie efektywności ekologicznej obiektów zabytkowych poprzez m.in. działania związane z termomodernizacją i wymianą nieefektywnych kotłów, które docelowo prowadzić będą do mniejszego oddziaływania na środowisko zabytków, poprawę funkcjonowania i zmniejszenie kosztów utrzymania tych obiektów

Kierunek 4: Wspieranie gmin w realizacji regulacji określonych uchwałą krajobrazową

W ramach kierunku działań planuje się wspieranie gmin w podejmowaniu uchwał krajobrazowych, wspieranie zasad eksponowania obiektów zabytkowych w lokalnym krajobrazie (estetyka otoczenia, infrastruktura okołoturystyczna itp.).

Priorytet 1.4

Wsparcie działań na rzecz prawidłowego zarządzania obiektami zabytkowymi na terenie województwa

Kierunek 1: Współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz powiatami i gminami z terenu województwa w celu poprawy przepływu informacji na temat gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków

Kierunek działań zakłada bieżącą komunikację zarówno z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, jak i powiatami i gminami z terenu województwa na temat obiektów ujętych w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków, ich stanu technicznego i potrzeb remontowych.

Kierunek 2: Zachęcanie gmin z terenu województwa świętokrzyskiego do sporządzania gminnych ewidencji zabytków oraz Programów Opieki nad Zabytkami oraz wdrażanie uchwał dotyczących dotacji na obiekty zabytkowe

Kierunek działań obejmuje inicjatywy związane z działalnością informacyjną i edukacyjną, której celem jest zachęcanie gmin do sporządzania gminnych ewidencji zabytków (obejmujących zabytki nieruchome i stanowiska archeologiczne) oraz Programów Opieki nad Zabytkami. Docelowo wszystkie gminy powinny posiadać opracowanie gminne ewidencje zabytków, a wszystkie gminy i powiaty z terenu województwa świętokrzyskiego powinny posiadać opracowane i aktualizowane Programy Opieki nad Zabytkami.

Ponadto w ramach kierunku działań planuje się wspieranie inicjatyw związanych z podejmowaniem przez jednostki samorządu terytorialnego uchwał dotyczących dotacji na zabytki (również te w gminnej ewidencji zabytków).

Kierunek 3: Inicjowanie oraz wsparcie opracowywania i aktualizacji dokumentów dotyczących ochrony zabytków w sytuacjach kryzysowych i w przypadku szczególnych zagrożeń

Kierunek działań obejmuje inicjatywy związane wsparciem jednostek samorządu terytorialnego przy opracowywaniu i aktualizowaniu m.in. Planów na Wypadek Konfliktów Zbrojnych i Sytuacji Kryzysowych.

Cel operacyjny 2

Tworzenie warunków do wzmacniania tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej

Priorytet 2.1

Promowanie kultury i dziedzictwa kulturowego województwa oraz upowszechnianie wiedzy o regionie

Kierunek 1: Inicjowanie akcji edukacyjnych na temat zasobu zabytków

Kierunek działań ma na celu pobudzenie i rozszerzenie szeroko pojętych akcji edukacyjnych na temat zasobu zabytków w województwie, specyfiki regionalnej w tej dziedzinie oraz wartości dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego za pośrednictwem m.in.: placówek oświatowych, instytucji kultury, stowarzyszeń oraz przy współpracy z samorządami gmin i placówkami badawczymi regionu.

W ramach kierunku działań planuje się pogłębianie wiedzy o regionie, jego tożsamości i historii i rozpowszechnianie tej wiedzy poprzez konferencje naukowe i popularnonaukowe, zabawy, gry i konkursy dla dzieci i młodzieży promujące dziedzictwo.

Kierunek 2: Wsparcie działań mających na celu promocje zasobu dziedzictwa kulturowego województwa

W ramach kierunku działań planuje się: promocje markowych produktów turystycznych związanych z dziedzictwem kulturowym, wspieranie opracowania i wydawania folderów, albumów i publikacji informacyjno-promocyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego województwa, promowanie dobrych praktyk w ochronie dziedzictwa kulturowego, przy wykorzystaniu konkursów, nagród, wydarzeń kulturalnych oraz mediów.

Kierunek 3: Promocja zasobu dziedzictwa kulturowego województwa na arenie międzynarodowej

W ramach kierunku działań planuje się szeroko pojętą promocję dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego m.in. poprzez działania promujące zabytki z terenu województwa świętokrzyskiego podczas międzynarodowych wydarzeń (m.in. uczestniczenie w targach związanych z dziedzictwem kulturowym, w tym Europejskie Dni Dziedzictwa).

Kierunek 4: Wspieranie i finansowanie instytucji kultury województwa świętokrzyskiego, które w profilu działania mają zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami

Kierunek działań zakłada wsparcie zarówno merytoryczne, jak i finansowe funkcjonujących na terenie województwa placówek muzealnych i kulturalnych, których celem jest ochrona i popularyzacja dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa świętokrzyskiego. Wspierane będą także następujące kierunki działań: powiększanie zborów muzealnych, prace związane z działaniami konserwatorskimi w stosunku do zbiorów, wykorzystanie muzeów w celu edukacji lokalnej społeczności.

Kierunek 5: Wsparcie działań związanych z poprawą stanu zachowania zabytków na terenach wiejskich

W ramach kierunku działań planuje się: popieranie inicjatyw służących dokumentowaniu (fotografie, rysunki, opisy, zbieranie informacji historycznych i legend) tradycyjnego budownictwa wiejskiego i kapliczek przydrożnych w granicach województwa – inicjowanie konkursów, nagradzanie aktywnych szkół i organizacji społecznych; prowadzenie akcji uświadamiania i uznawania dawnej zabudowy wiejskiej za wartościową.

Priorytet 2.2

Wzmacnianie marki regionu w nawiązaniu do zasobu dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego

Kierunek 1: Włączanie się w funkcjonowanie i organizację lokalnych, regionalnych i ponadregionalnych szlaków dziedzictwa (szlaków kulturowych)

Kierunek działań zakłada rozwój szlaków kulturowych: pieszych, rowerowych, samochodowych ścieżek dydaktycznych oraz włączanie obiektów posiadających walory historyczne, architektoniczne lub kulturowe w sieci szlaków turystycznych.

Samorząd Województwa Świętokrzyskiego posiada opracowywaną koncepcję przebiegu tras rowerowych na terenie województwa świętokrzyskiego. Kierunek działania zakłada realizację wyznaczonych tras. W ramach wypracowanej Koncepcji zaproponowanych zostało do realizacji 14 korytarzy tras rowerowych. Składają się na nie: jedna trasa europejska – EuroVelo 11, dwie trasy krajowe: Wiślana Trasa Rowerowa i Wschodni Szlak Rowerowy Green Velo oraz jedenaście tras regionalnych oznaczonych numerami od 150 do 160 włącznie. Przebiegi korytarzowe tras rowerowych zaplanowane zostały w ujęciach zarówno południkowych jak i równoleżnikowych, dzięki czemu tworzą one „siatkę" tras umożliwiającą swobodną zmianę kierunków i dotarcie do wszystkich ważniejszych miejscowości oraz atrakcji turystycznych województwa świętokrzyskiego.

Kierunek 2: Wsparcie promocji produktów regionalnych i tradycyjnych

W ramach kierunku działań planuje się: wspieranie inicjatyw związanych z wpisywaniem lokalnych wyrobów na krajową *Listę Produktów Tradycyjnych* i europejską listę produktów połączonych z szeroką promocją tych produktów, wsparcie potencjału turystycznego działających w regionie zakładów rzemiosła, zebranie danych dotyczących warsztatów rzemieślniczych oraz osób posiadających unikalne umiejętności zawodowe wraz z określeniem metod ich popularyzacji, wsparcie promocji lokalnej sztuki poprzez wykorzystanie jej w współczesnym wzornictwie, tworzenie warunków do realizacji projektów pobudzających zainteresowanie młodzieży rzemiosłem i tradycyjnymi zawodami, znikającymi z przestrzeni kulturowych.

Kierunek 3: Wsparcie współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej związanej z dziedzictwem kulturowym województwa

W ramach kierunku działań planuje się podjęcie współpracy na rzecz utworzenia obszarów, miejsc i instytucji funkcjonujących jako zintegrowane systemy w celu zwiększenia potencjału dziedzictwa kulturowego (placówki muzealne, zamki, parki kulturowe, miejsca pamięci, dziedzictwo poprzemysłowe itp.); wsparcie obiektów i obszarów z terenu województwa, które ubiegają się o nadanie Znaku Dziedzictwa Europejskiego poprzez inicjowanie działań w tym

zakresie. Znak Dziedzictwa Europejskiego przyznawany jest obiektom, które odegrały ważną rolę w kształtowaniu współczesnej Europy. Obiekty te symbolizują europejskie ideały i wartości oraz europejską historię i integrację, od początków cywilizacji europejskiej aż po dzisiejsze czasy. Zwiększenie ilości obiektów ze Znakiem Dziedzictwa Europejskiego na terenie województwa świętokrzyskiego wpłynie pozytywnie na atrakcyjność kulturalną województwa; udział w projektach partnerskich w ramach programu wspólnotowego – Kreatywna Europa.

Priorytet 2.3
Wzmocnienie zaangażowania społecznego w zakresie dziedzictwa kulturowego województwa
Kierunek 1: Wsparcie związane z popularyzacją zbiorów dziedzictwa kulturowego znajdującego się w rękach prywatnych
W ramach kierunku działań planuje się: wspieranie właścicieli kolekcji prywatnych poprzez inicjowanie działań mających na celu: eksponowanie, udostępnianie, zabezpieczenie zbiorów własnych, wspieranie idei tworzenia nowych i rozbudowywania istniejących izb regionalnych i muzeów lokalnych
Kierunek 2: Wsparcie projektów związanych ideą propagowania dziedzictwa kulturowego województwa
W ramach kierunku działań planuje się wsparcie działań związanych z promowaniem idei społecznych opiekunów zabytków i wolontariatu na rzecz dziedzictwa kulturowego województwa, wspieraniem spotkań środowisk i organizacji społecznych promujących dziedzictwo kulturowe, nagradzaniem i wspieraniem lokalnych propagatorów wiedzy o dziedzictwie kulturowym, w tym kontynuacja konkursu - Świętokrzyskiej Nagrody Muzealnej im. Tadeusza Włoszka za działalność muzealną, udzielaniem wsparcia dla organizacji pozarządowych promujących dziedzictwo kulturowe, kontynuowaniem otwartych konkursów upowszechniających wiedze i tradycje polskości”

4.3 Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gmin

Gminne Ewidencje Zabytków

Wszystkie gminy na terenie powiatu posiadają aktualną Gminną Ewidencję Zabytków, przyjętą zarządzeniami:
- Zarządzenie Nr 34/2019 Wójta Gminy Bałtów z dnia 14.03.2019 w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Bałtów (w 2025 roku Gmina przystąpiła do aktualizacji)

- Zarządzenie nr 20/2024 Burmistrza Ćmielowa z dnia 7 marca 2024 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Ćmielów

- Zarządzenie nr V/141/2023 z dnia 10 marca 2023 r. Prezydenta Miasta Ostrowca Świętokrzyskiego w sprawie aktualizacji Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Ostrowca Świętokrzyskiego,

- Zarządzenie nr 107/2019 Wójta Gminy Waśniów z dnia 17.10.2019 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Waśniów oraz zarządzenie nr 57/1/2023 z dnia 09.05.2023 w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Waśniów,

- Zarządzenie Nr 29.2023 Burmistrza Miasta i Gminy w Kunowie z dnia 03.02.2023 r. w sprawie włączenia kart adresowych zabytków do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Kunów

- Zarządzenie nr V/251/2022 Wójta Gminy Bodzechów z dnia 30.12.2022 w sprawie założenia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Bodzechów.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte zabytki objęte wpisem do rejestru zabytków nieruchomych lub ruchomych oraz archeologicznych województwa świętokrzyskiego, ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków nieruchomych i archeologicznych, ewidencji grobów i cmentarzy wojennych, ewidencji miejsc pamięci, ewidencji parków itp, ujęte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz wszystkie inne obiekty, które powinny być ujęte w gminnej ewidencji zabytków ze względu wyjątkową wartość dla lokalnej społeczności. Na terenie powiatu ostrowieckiego ujętych w gminnych ewidencjach zabytków jest 459 obiektów nieruchomych i ruchomych oraz 2484 kart stanowisk archeologicznych.

Istotną informacją dla właścicieli obiektów zabytkowych jest to, że w przypadku obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, ale ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków (art. 39 Prawa budowlanego).

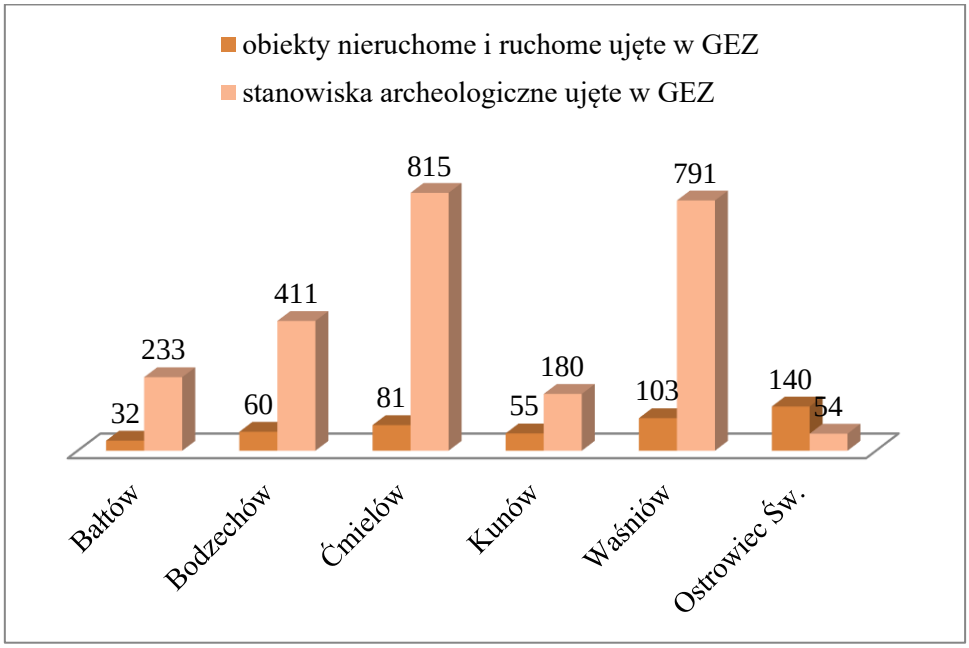

Zabytki – obiekty nieruchome i ruchome oraz archeologiczne ujęte w Gminnych Ewidencjach Zabytków powiatu ostrowieckiego

Do zasobu gminnej ewidencji zabytków zaliczono zespoły kościelne, pałacowo-parkowe, dworsko-parkowe, kaplice i kapliczki, młyny, zespół zamkowy, cmentarze parafialne, mogiły żołnierskie, zespoły poprzemysłowe itp.

W kilku przypadkach zasób ewidencji gminnych nie wyczerpuje w pełni listy obiektów, które powinny zostać w niej ujęte. Przykładowo poniższy wykres przedstawia liczbę krzyży przydrożnych, figur, kapliczek i nagrobków w podziale na poszczególne gminy.

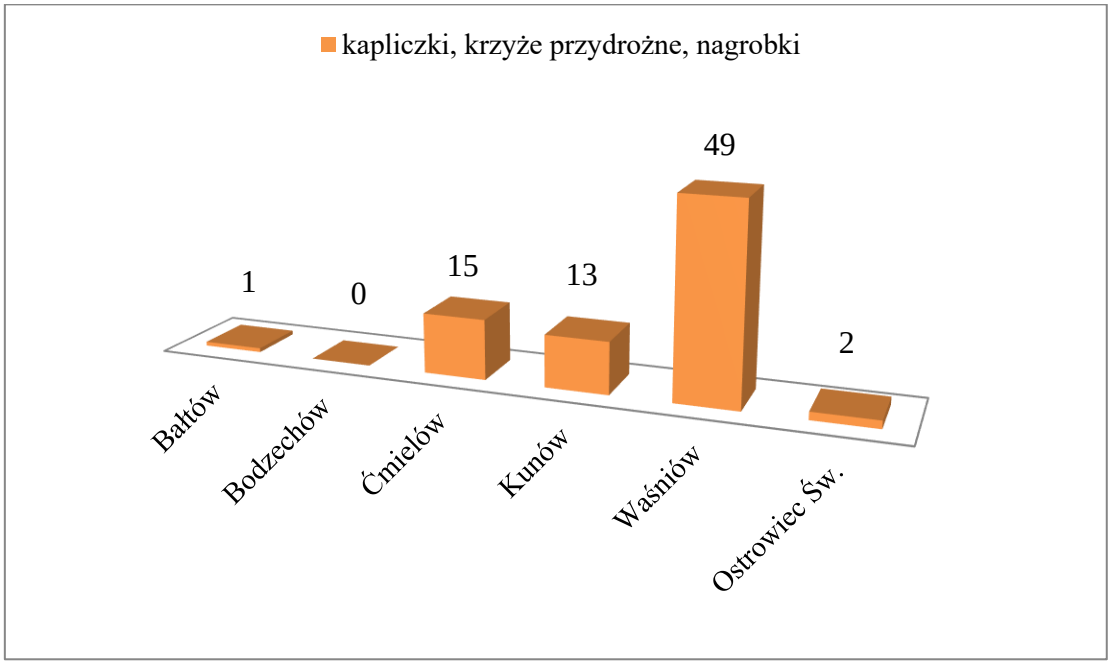

Kapliczki, krzyże przydrożne i nagrobki ujęte w Gminnych Ewidencjach Zabytków powiatu ostrowieckiego

Większość tych małych elementów krajobrazu kulturowego przedstawia wysoką wartość artystyczną i historyczną, jednocześnie będąc w niezbyt dobrym stanem technicznym. Ujęcie większej liczby krzyży i figur przydrożnych w Gminnych Ewidencjach Zabytków oraz pozyskanie środków i przeprowadzenie niezbędnych remontów i renowacji pozwoli na ich lepsze zachowanie.

Gminne Programy Opieki nad Zabytkami

Prawie wszystkie gminy posiadają aktualne gminne programy opieki nad zabytkami:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Bałtów na lata 2021 – 2024 (Uchwała NR XXXVI/233/2022 Rady Gminy w Bałtowie z dnia 17 sierpnia 2022 r.)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Ćmielów na lata 2024 - 2027 (Uchwała NR LXXXIII/545/2024 Rady Miejskiej w Ćmielowie z dnia 6 marca 2024 r.)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ostrowca Świętokrzyskiego na lata 2023 – 2026 (Uchwała NR LXXVIII/50/2023 Rady Miasta Ostrowca Świętokrzyskiego z dnia 29 maja 2023 r.)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Waśniów na lata 2023-2026 (Uchwała NR LV/401/2023 Rady Gminy w Waśniowie z dnia 22 listopada 2023 r.)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Kunów na lata 2022 – 2025 (Uchwała NR LXXXVII.560.2022 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 29 grudnia 2022 r.)

Gmina Bodzechów nie posiada aktualnego gminnego programu opieki nad zabytkami.

Park Kulturowy

W celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz terenów z zabytkami charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej utworzony może być przez radę gminy park kulturowy. Każdy park kulturowy musi mieć określone granice, sposób ochrony, zakazy i ograniczenia, które mogą dotyczyć sposobu prowadzenia działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, usługowej, zmiany korzystania z nieruchomości, umieszczania tablic i szyldów itp.

W powiecie ostrowieckim, ze względu na obecność specyficznego zespołu zabytków jakim są pradziejowe kopalnie krzemienia i towarzyszące im miejsca osadnictwa wkomponowane w wyjątkowy pod względem przyrodniczym, przełomowy odcinek doliny Kamiennej, projektowano utworzenie Krzemionkowskiego Regionu Prehistorycznego Górnictwa Krzemienia Pasiastego. Stworzenie takiej formy ochrony (rekomendowane przez ICOMOS) powoziłby na dostosowanie działań zabezpieczających do różnorodności obszaru obejmującego tereny leśne, rolnicze czy zabudowania wsi oraz osiedli typu podmiejskiego. Zakazy i ograniczenia nie musiałyby obowiązywać na terenie całego parku, a należałoby dostosowywać je do konkretnej sytuacji i planować tak, aby potencjalne inwestycje nie zaburzyły harmonijnego krajobrazu kulturowego stanowiącego przedmiot ochrony. Przykładem może tu być zakaz lokalizowania kopalń, czy farm fotowoltaicznych, ale możliwość niemal dowolnej realizacji jednorodzinnego budownictwa mieszkaniowego w rejonie zwartej zabudowy wsi, przy zachowaniu dostosowania do wysokości i stylu budynków otaczających.

Do tej pory nie udało się utworzyć jednego parku kulturowego obejmującego wszystkie elementy światowego dziedzictwa. Jedynie dla północnej części gminy Ćmielów radni miejscy podjęli uchwałę nr LXXVI/508/2023 z dnia 27 października 2023 r. w sprawie utworzenia Rudzkiego Parku Kulturowego. Według tego aktu celem ochrony dziedzictwa kulturowego, a w tym układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz zabytków i walorów przyrodniczo-krajobrazowych Parku jest dążenie do wzmocnienia skuteczności ochrony komponentów Dobra Światowego Dziedzictwa – Krzemionkowskiego Regionu Prehistorycznego Górnictwa Krzemienia Pasiastego, położonych na terenie gminy Ćmielów i ich wyeksponowanie jako mających szczególne znaczenie dla historii cywilizacji światowej, zachowania, wyeksponowania oraz udostępniania dziedzictwa kulturowego, w tym walorów przyrodniczo-krajobrazowych historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych,

modernizacji i uzupełniania zabudowy w układzie osadniczym obszaru poprzez harmonizowanie nowych form z jego historycznie ukształtowanym charakterem i walorami kulturowymi oraz przyrodniczo - krajobrazowymi; wykorzystania zasobów kulturowych i przyrodniczych dla podniesienia atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej gminy Ćmielów, a także dla wzrostu lokalnej gospodarki w powiązaniu z poprawą dostępności tych zasobów oraz rozwojem usług dla edukacji, turystyki i rekreacji. Ochrona, o której jest powyżej mowa realizowana ma być przez: sporządzenie w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków planu ochrony parku; uwzględnienie zasadniczych ustaleń planu ochrony parku w strategii rozwoju gminy oraz opracowanym na jej podstawie planie ogólnym gminy; sporządzenie i uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów Parku, powołanie Rady Konsultacyjno-Naukowej jako ciała doradczego dla Burmistrza i Rady Miejskiej w Ćmielowie w zakresie realizacji celów powołania Parku; powołanie jednostki organizacyjnej do zarządzania Parkiem albo powierzenie jej zadań innemu podmiotowi. Dodatkowo w uchwale znalazły się zapisy ustalające się zakazy i ograniczenia między innymi: lokalizacji kopalń wapienia i innych kopalin oraz budowy zakładów dla ich przetwarzania; lokalizacji wielkopowierzchniowych farm fotowoltaicznych, t.j. obiektów o łącznej mocy powyżej 500 kW, dużych magazynów energii oraz elektrowni wiatrowych; składowania lub magazynowania odpadów poza miejscami do tego wyznaczonymi w ramach prowadzenia gminnych gospodarek odpadami, lokalizacji spalarni odpadów i innych uciążliwych działalności itd.
Niestety uchwałą nr XVII/98/2025 Rady Miejskiej w Ćmielowie z dnia 18 marca 2025 r. uchylono uchwałę w sprawie utworzenia Rudzkiego Parku Kulturowego na terenach północnych gminy Ćmielów. Sprawa Rudzkiego parku Kulturowego nie jest zakończona, ponieważ Wojewoda Świętokrzyski stwierdził nieważność wyżej wymienionej uchwały przez rozstrzygnięcie nadzorcze nr PNK.I.4130.79.2025 WOJEWODY ŚWIĘTOKRZYSKIEGO z dnia 17 kwietnia 2025 r. z powodu braku uzasadnienia oraz brak motywów podjęcia uchwały uchylającej powstanie parku kulturowego co sprzeczne jest z zasadami demokratycznego państwa prawnego oraz zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa, a także zasadami prawidłowej i rzetelnej legislacji.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin:
- Miasta i Gminy Kunów, uchwała nr XC.604.2023 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 30.03.2023 r.
- Gminy Waśniów, uchwała nr L/357/2023 Rady Gminy w Waśniowie z dnia 12.05.2023 r.
- Miasta i Gminy Ćmielów, zmiana studium, uchwała nr LXXII/486/2023 Rady Miejskiej w Ćmielowie z dnia 10 sierpnia 2023 r.
- Gminy Bałtów, zmiana studium, uchwała nr VI/21/2015 z dnia28.01.2015 r.
- Gminy Bodzechów, uchwała nr 44/2000 z dnia 27.12.2000 r.
- Miasta i Gminy Ostrowiec Świętokrzyski, zmiana studium, uchwała nr XC/9/2024 z dnia 09.02.2024 r.

Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gmin (zawarte są w nich ustalenia dotyczące obiektów zabytkowych i stref ochronnych).

Kunów:
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów, uchwała nr LVII/387/06 z dnia 31 maja 2006 r.
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla części sołectwa Doły Biskupie, uchwała nr XV.100.2025 z dnia 29.01.2025
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla wybranych obszarów – etap I, uchwała nr XV.99.2025 z dnia 29.01.2025
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obejmującego sołectwo Prawęcin, uchwała nr CI.662.2023 z dnia 28.09.2023
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obejmującego Miasto Kunów, uchwała nr LXXV.492.2022 z dnia 09.06.2022
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obejmującego sołectwo Kolonia Piaski, uchwała nr CVIII.731.2024 z dnia 28.03.2024
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obejmującego Miasto Kunów, uchwała nr XC.599.2023 z dnia 30.03.2023
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obejmującego sołectwo Rudka - część C, uchwała nr LXXXV.541.2022 z dnia 21.11.2022
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obejmującego sołectwo Boksycka, uchwała LXIII.397.2021 z dnia 28.10.2021
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obejmującego częśc sołectwa Janik, uchwała nr VI.412024 z dnia 29.08.2024
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obejmującego sołectwo Miłkowska Karczma, uchwała nr LXI.376.2021 z dnia 09.09.2021
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obejmującego część sołectwa Kurzacze, uchwała XXXV.202.2020 z dnia 28.05.2020

Ostrowiec Świętokrzyski:
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części miasta Ostrowca Świętokrzyskiego w rejonie ulic: Las Rzeczki, Iłżecka, Grabowiecka (uchwała nr LVII/84/2014)
Zmiana części „Zmiany Nr 6 części miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Ostrowca Świętokrzyskiego, położonej w rejonie ulic Grabowiecka, Graniczna i Las Rzeczki" (uchwała nr XXXVI/86/2016)
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego osiedla "Gutwin" w zakresie obszaru "Rzeczki- Wschód" (uchwała nr LII/831/2002)
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części miasta Ostrowca Świętokrzyskiego w rejonie ulic: Siennieńska, Armii Krajowej, Iłżecka, Rzeczki (uchwała nr XXVI/91/2012)
Zmiana Nr 5 części miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Ostrowiec Świętokrzyski, położona w rejonie ulic Bałtowska, Samsonowicza i 11 Listopada oraz Strugi Denkowskiej (os. Las) (uchwała nr XXXV/623/2001)
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części osiedla "Rosochy" w Ostrowcu Świętokrzyskim (uchwała nr XLIV/751/2001)

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części miasta Ostrowca Świętokrzyskiego w rejonie ulic: Świętokrzyska, Drukarska, Szewieńska, Stefana Żeromskiego (uchwała nr XXXVII/27/2013)
Zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Ostrowca Świętokrzyskiego (uchwała nr XXXIX/48/2013)
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części miasta Ostrowca Świętokrzyskiego w rejonie ulic: Kolejowa, Aleja 3-go Maja, Romualda Traugutta, Świętokrzyska oraz torów bocznicy kolejowej do dawnej cukrowni „Częstocice" (uchwała nr XXXIII/60/2016)
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części osiedla "Śródmieście" w Ostrowcu Świętokrzyskim (uchwała nr II/12/2002)
Zmiana Nr 4 części miejscowego planu szczegółowego zagospodarowania przestrzennego dzielnicy „Śródmieście" w Ostrowcu Świętokrzyskim (uchwała nr XXVIII/418/2000)
Ćmielów:
Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Ćmielowa, uchwała nr LIV/310/2018 z dnia 29 czerwca 2018 r.
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miejscowości Piaski Brzóstowskie, uchwała nr XXVII/177/2005 z dnia 30 sierpnia 2005 roku
Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miejscowości
Brzóstowa, uchwała nr XXI/124/2016 z dnia 22 kwietnia 2016 r.
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenu sołectwa Ruda Kościelna, uchwała nr VI/38/2003 z dnia 13.03.2003
Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miejscowości Grójec, uchwała nr XIII/76/2015 z dnia 17.09.2015

Wszystkie gminy powiatu ostrowieckiego przystąpiły do sporządzania Planu Ogólnego Gminy, w którym powinny być zawarte również ustalenia dotyczące ochrony zabytków.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu (analiza dokumentów programowych powiatu)

Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Ostrowieckiego do roku 2030+ (Uchwała Nr LIX/367/2022 Rady Powiatu Ostrowieckiego z dnia 29 czerwca 2022)

W wyżej wymienionej strategii wyznaczono obszar strategiczny „Oferty czasu wolnego i branż powiązanych" oraz cel strategiczny „Wykorzystanie turystycznego i kulturowego potencjału powiatu ostrowieckiego:, w skład którego wchodzą następujące cele operacyjne:

1. Wykorzystanie oraz ochrona Krzemionkowskiego Regionu Prehistorycznego Górnictwa Krzemienia Pasiastego

Do kluczowych kierunków tego celu operacyjnego należy:
- utworzenie parku kulturowego obejmujący cały RPGKP
- rozbudowa Muzeum Historyczno-Archeologicznego oraz ścieżki dydaktycznej
- organizacja wydarzeń promujących prehistoryczną przeszłość regionu, w tym flagowego produktu/imprezy
- doskonalenie systemu zarządzania produktem turystycznym

2. Rozwój infrastruktury oraz spójnej oferty turystycznej
Do kluczowych kierunków tego celu operacyjnego należy:
- promocja oferty Muzeum Historyczno-Archeologicznego wśród uczniów szkół powiatu ostrowieckiego i powiatów ościennych
- rozwój i modernizacja wielosezonowych szlaków rowerowych, budowa nowych i remont istniejących, infrastruktury towarzyszącej, popularyzacja poprzez dedykowane aplikacje i wydarzenia
- tworzenie warunków dla rozwoju infrastruktury turystycznej i wypoczynkowej, w tym bazy noclegowej
- tworzenie spójnej oferty turystycznej powiatu ostrowieckiego oraz jej promocja, również w porozumieniu z gminami i innymi powiatami
- promocja i rozwój turystyki wiejskiej na terenie powiatu

3. Rozwój sportu i rekreacji oraz aktywizacja ruchowa
Kierunki:
- organizacja wydarzeń kulturalnych o zasięgu regionalnym
- utworzenie Muzeum na Świeżym Powietrzu w ruinach walcowni w Nietulisku Dużym
- wspieranie klubów i organizacji sportowych
- organizacja i współpraca masowych imprez sportowych i rekreacyjnych o zasięgu lokalnymi ponad lokalnym
- rozwój i modernizacja infrastruktury sportowej i rekreacyjnej
- promowanie aktywności fizycznej wśród mieszkańców

4. Kultura i dziedzictwo kulturowe włączone w obieg gospodarczy i społeczny:
- budowa parku linowego w miejscowości Podgrodzie
- wykorzystanie promocyjne dyscyplin i znanych postaci sportu związanych z powiatem ostrowieckim
- udział w utworzeniu szlaku turystycznego „Żelazne Doliny" – ukazującego industrialną przeszłość regionu
- promocja tradycji ceramicznych, hutniczych i garncarskich

Program Rozwoju Turystyki i Promocji Powiatu Ostrowieckiego do roku 2020+ (Uchwała nr IV/18/2018 Rady Powiatu Ostrowieckiego z dnia 21 grudnia 2018 r.)

Program Rozwoju Turystyki i Promocji Powiatu Ostrowieckiego został opracowany w 2018 roku i ma stanowić narzędzie promujące Powiat Ostrowiecki. Wymienione w programie

obszary rozwoju społeczno-gospodarczego nawiązują do „Strategii Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Ostrowieckiego”.

Cel nadrzędny: Wykorzystanie walorów krajobrazowo-turystycznych w rozwoju powiatu.

W ramach celu nadrzędnego wskazano cele do realizacji oraz kierunki działań poruszające tematykę dziedzictwa kulturowego:

Cel: Podjęcie działań w kierunku rozwoju istniejących obszarów turystycznych.

Kierunki działania:

- Rozwijanie istniejących usług w ramach dziedzictwa kulturowego opartego na prehistorycznych korzeniach (górnictwo neolityczne),
- Utworzenie produktu turystycznego związanego z postacią Witolda Gombrowicza,
- Zagospodarowanie turystyczne ruin walcowni w Nietulisku Dużym,
- Rewitalizacja parku miejskiego w Ostrowcu Świętokrzyskim

Cel: Stworzenie warunków do rozwoju turystyki w oparciu o dziedzictwo hutnictwa.

Kierunki działania:

- Muzeum hutnictwa elementem turystyki przemysłowej
- Uruchomienie centrum handlowego w oparciu o halę hutniczą z elementami promocji walorów turystycznych regionu oraz pośrednio w ramach tego samego celu nadrzędnego

Cel: Podjęcie działań w kierunku utworzenia Ostrowieckiego Klastra Turystycznego.

Kierunki działania:

- Zorganizowanie forum turystycznego gestorów usług turystycznych, organizacji pozarządowych i administracji publicznej dla wymiany myśli i nawiązania współpracy pomiędzy poszczególnymi podmiotami turystycznymi.
- Utworzenie karty turystycznej powiatu dla łączenia sprzedaży poszczególnych produktów turystycznych.
- Stworzenie powiązań organizacyjnych i w przyszłości gospodarczych pomiędzy poszczególnymi produktami turystycznymi

Cel nadrzędny: Tworzenie warunków do rozwoju turystyki:

Cel: Podjęcie działań w kierunku aktywnej promocji domen i produktów turystycznych powiatu.

Kierunki działania:

- Współpraca między gminami,
- Zwiększenie aktywności samorządów lokalnych,
- Utworzenie portalu turystycznego w ramach klastra świętokrzyskiego

Cel: Stworzenie warunków do rozwoju infrastruktury turystycznej.

Kierunki działania:

- Stworzenie oferty dla rozbudowy infrastruktury noclegowej,
- Inicjowanie powstawania nowych usług gastronomicznych i ich monitoring,
- Rozbudowa sieci informacji turystycznej

Cel: Tworzenie warunków do rozwoju i powstawania nowych produktów turystycznych.
Kierunki działania:
- Sprzyjanie rozwojowi agroturystyki,
- Działanie w kierunku zwiększenia poziomu usług w ramach istniejących produktów turystycznych,
- Tworzenie nowych produktów turystycznych w oparciu o zidentyfikowane domeny turystyczne,
- Tworzenie warunków do rozwoju nowych produktów turystycznych na bazie już istniejących.

Zintegrowana strategia dla obszarów funkcjonalnych miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze – Ostrowiec Świętokrzyski, Starachowice, Skarżysko-Kamienna w ramach porozumienia „Trójmiasto nad Kamienną"

W 2014 roku sześć samorządów tj. Powiat Ostrowiecki, Powiat Starachowicki, Powiat Skarżyski, Gmina Ostrowiec Świętokrzyski, Gmina Starachowice oraz Gmina Skarżysko-Kamienna zawarło Porozumienie **„Trójmiasto nad Kamienną",** w celu przeciwdziałania traceniu swoich dotychczasowych funkcji społeczno-gospodarczych, zobowiązało się do opracowania dokumentu strategicznego określającego wzajemne powiązania i komplementarne cele, kierunki rozwoju i zasady współpracy. W tym samym roku podpisano również umowę współpracy między w/w samorządami, której intencją jest podejmowanie działań na rzecz rozwoju miast i powiatów północnej części województwa Świętokrzyskiego poprzez realizowanie projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej.

Ochrona i promocji dziedzictwa kulturowego przewidziana jest w następujących priorytetach:

Priorytet – Wykorzystanie turystyki
Utworzenie i rozwój sieciowych produktów turystycznych
- realizacja w Bałtowie inwestycji zakładającej budowę Parku Dziedzictwa Ziemi Świętokrzyskiej (inwestycja samorządu Województwa Świętokrzyskiego).
- rozwój o modernizacja poszczególnych atrakcji turystycznych: ośrodka Bernatka, Muzeum im. Orła Białego, Muzeum Przyrody i Techniki, Muzeum Archeologicznego i Rezerwatu Krzemionki, Żywego Muzeum Porcelany w Ćmielowie, obiektów sportowo-rekreacyjnych w Ostrowcu Świętokrzyskim (pływalni olimpijskiej „Rawszczyzna", ośrodka rekreacyjnego „Gutwin", Parku Miejskiego z amfiteatrem, parku linowego, hali widowiskowo sportowej, stadionu KSZO), Zalewu Rejów oraz doliny rzeki Kamienna.
- połączenie TnK i poszczególnych atrakcji turystycznych z Wschodnim Szlakiem Rowerowym Green Velo.

Priorytet - Współpraca pomiędzy Partnerami TnK, poprzez realizację projektów:
- Projekty konserwatorskie, restauratorskie, rekonstrukcyjne i adaptacyjne budynków i budowli historycznych i zabytkowych mających na celu ich przystosowanie na cele turystyczne;
- Projekty renowacyjne, konserwatorskie oraz zabezpieczające zabytki ruchome i nieruchome

- Rozwój i modernizacja infrastruktury informacyjnej i turystycznej (w tym oznakowanie obszarów);
- Rozwój i modernizacja sieci ścieżek i szlaków rowerowych;
- Tworzenie i rozwój nowych produktów turystycznych w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego, naturalnego i przemysłowego;
- Inne projekty inwestycyjne realizowane na obszarach o wysokim stopniu atrakcyjności turystycznej.
- Wspólna taryfa biletowa
- Promocja sieciowych produktów turystycznych
- Stworzenie i druk katalogów promocyjnych itp.

Uchwała nr LXXVII/470/2023 Rady Powiatu Ostrowieckiego z dnia 17 listopada 2023 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków położonym lub znajdującym się na terenie powiatu ostrowieckiego w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków

Z budżetu Powiatu Ostrowieckiego może zostać udzielona dotacja, stanowiąca dofinansowanie ze środków Rządowego Programu Ochrony Zabytków na finansowanie nakładów koniecznych osobom fizycznym lub jednostkom organizacyjnym posiadającym tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego, które finansują prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku. Wnioski o udzielenie dofinansowania z przeznaczeniem na realizację zadań inwestycyjnych obejmujących prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków położonym lub znajdującym się na terenie powiatu ostrowieckiego w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków składa Powiat Ostrowiecki do Prezesa Rady Ministrów za pośrednictwem Banku Gospodarstwa Krajowego na podstawie ogłaszanych naborów wniosków. Dotacja może być udzielona w wysokości do 98% nakładów koniecznych nie więcej jednak niż 3,5 mln, z przeznaczeniem na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków położonym na terenie powiatu ostrowieckiego, może być udzielona wyłącznie w przypadku zadeklarowania przez Podmiot wniesienia udziału własnego w wysokości minimum 2% wartości nakładów koniecznych (…). Dotację przyznaje Rada Powiatu Ostrowieckiego w formie odrębnej uchwały.

5.2. *Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy*

Położenie, podziały administracyjne, przyroda i zarys historii obszaru powiatu

Powiat ostrowiecki jest geograficznie usytuowany na granicy dwóch odmiennych krain geograficznych – dwóch mezoregionów Wyżyny Kieleckiej – Wyżyny Sandomierskiej na południu i Przedgórza Iłżeckiego na północy. Rozdziela je biegnąca z północnego zachodu na południowy wschód aż do Ćmielowa rzeka Kamienna. Rozpoczyna ona tam swój przełom, zawracając ku północy i po raz drugi – na wschód. Obszar położony na południowym skraju powiatu należy do mezoregionu Gór Świętokrzyskich (w Gminie Waśniów). Większość obszaru powiatu jest położona w zlewni rzeki Kamiennej. Głównymi dopływami Kamiennej w powiecie są Świślina, Modła, Kamionka/Szewnianka oraz Gierczanka/Przepaść. Poza wspomnianymi ważne są też strumienie: Pokrzywianka-Jaruga oraz Garbutka (I) oraz Garbutka (II). Punktem topograficznym położonym najwyżej nad poziomem morza w powiecie jest najwyższy szczyt Pasma Jeleniowskiego Gór Świętokrzyskich – Szczytniak (553 m n.p.m.). 57 tys. ha to powierzchnia obszarów objętych w powiecie ochroną prawną, co stanowi 9% jego powierzchni. Udział powierzchni zalesionej wynosi 30%.

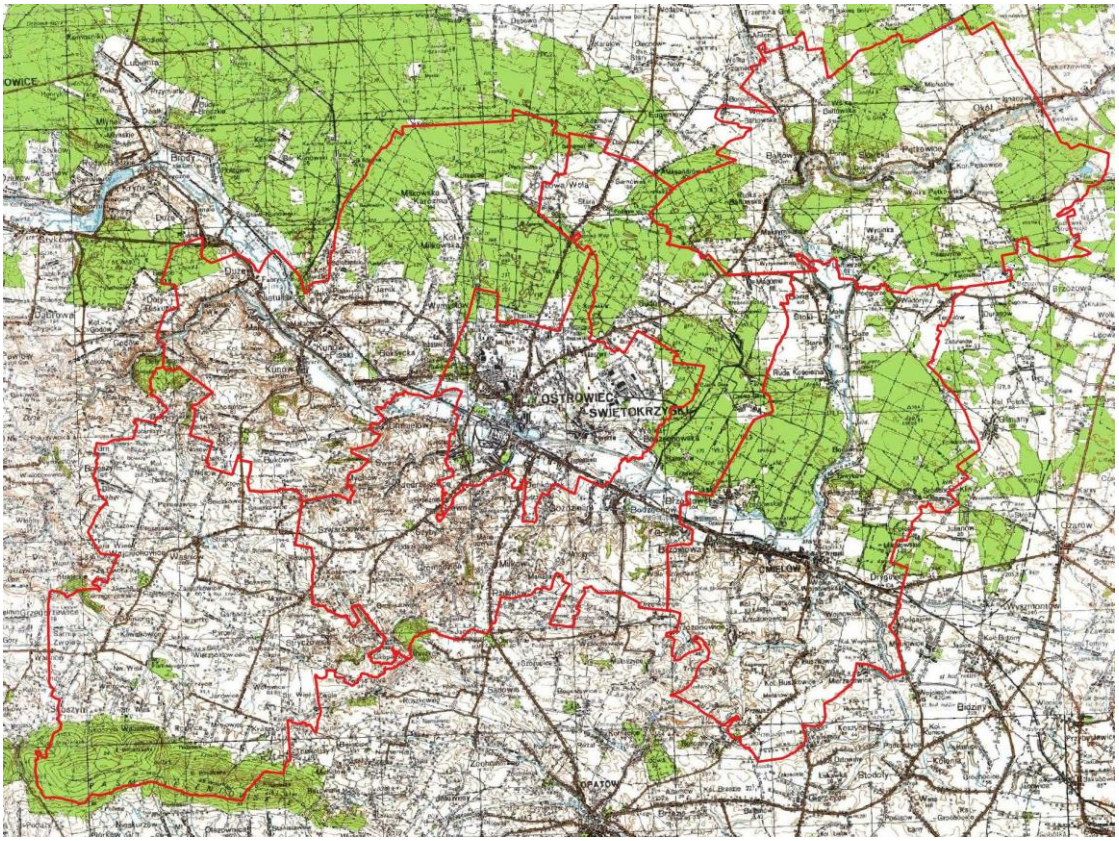

Mapa powiatu ostrowieckiego z granicami poszczególnych gmin

Bardzo ważna dla kształtowania się historii rejonu powiatu ostrowieckiego jest budowa geologiczna. Przypowierzchniowe utwory czwartorzędu zalegają niemal na całości obszaru powiatu stanowiąc skałę macierzystą dla gleb tu występujących. Większość tych skał to skały plejstoceńskie polodowcowe, lessy, gliny zwałowe, piaski i żwiry morenowe. Dna dolin rzecznych zajmują przypowierzchniowe napływowe (fluwialne) utwory holocenu. Lessy występują na terytorium Wyżyny Sandomierskiej, stanowiąc o żyzności tamtych gleb jak również o składzie gatunkowym zalesień południa powiatu gdzie dominują drzewa liściaste. Skały macierzyste Przedgórza Iłżeckiego są reliktami peryglacjalnymi – wykształcały się na

przedpolu lądolodu podczas zlodowacenia środkowopolskiego. Ubogie w składniki organiczne, mineralne i łatwo przepuszczalne dla wody stanowią o słabszej jakości gleb północy powiatu. Obecne są tu licznie formy geomorfologiczne przedpola lodowcowego, takie jak kemy, ozy, wydmy śródlądowe, pradoliny, nunataki, głazy narzutowe (eratyki). Gdzieniegdzie przypowierzchniowe skały macierzyste czwartorzędu ustępują wychodniom utworów starszych. Nielicznie występują osady miocenu, często zasocjowane z krasem skał jurajskich. Jednakże, w północnej części gminy są to głownie osady środkowej (Kelowej) i późnej jury (Oxford – Kimeryd – Tyton). Tworzące ostańce wapienne przełomu rzeki Kamiennej osady jury późnej zachowały liczne skamieniałości bezkręgowców i odciski lub odlewy tropów dinozaurów. W dolinie rzeki Kamiennej i jej prawych dopływów występują w warstwach przypowierzchniowych osady jury wczesnej z często zachowanymi skamieniałościami śladowymi dinozaurów identyfikowanych jako ichnotaksony *Anchisauripus* i *Parabrontopodus* oraz *Anomoepus* (Ornitischia: Thyreofora). Poniżej osadów jurajskich położone są osady triasowe, które swoje wychodnie mają na dalej południe, na linii „Wióry – Czerwona Góra". W okolicach wsi Gromadzice są to osady triasu późnego. Najlepiej reprezentowany jest trias wczesny (pstry piaskowiec) z licznie zachowanymi śladami wyższych kręgowców lądowych, takich jak wczesny archozauromorf albo bezowodniowców – meandrowców-tarczogłowych. Wychodnie permu występują sporadycznie, częściej na południowym skraju powiatu. Osady przełomu permu i triasu rozgraniczają Mezozoiczne Obrzeżenie Gór Świętokrzyskich na północy od Paleozoicznego Rdzenia na południu. Osady paleozoiku są reprezentowane raczej skąpo, im dalej na południe, tym pojedyncze wychodnie przypowierzchniowe skał dewońskich ustępują miejsca sylurskim, jedynie w gminie Waśniów, szczyty wzniesień Pasma Jeleniowskiego odsłaniają skały ordowickie i kambryjskie. W powiecie licznie występuje kras, często spotykane są ostańce skalne i ujścia jaskiń, progi skalne i niewielkie, okresowe wodospady.

W powiecie znajduje się 7 rezerwatów przyrody ożywionej, chroniących szczególnie cenne przyrodniczo, endemiczne zbiorowiska roślinne (fitocenozy) wraz z ich grzybowymi symbiontami i zamieszkujące je zoocenozy (sieci zależności ekologicznych zwierząt). W rezerwacie **„Krzemionki Opatowskie"** ochroną objęte są murawy kserotermiczne nawapienne, powstałe na prahistorycznych składowiskach gruzu wapiennego wydobywanego podczas eksploatacji skał jurajskich w poszukiwaniu krzemienia pasiastego przed około 4 tysiącami lat, a także świetliste dąbrowy. W **„Lisinach Bodzechowskich"** ochroną objęte jest stanowisko lasów liściastych środkowoeuropejskich wyżyn lessowych. Położony na północno-wschodnim zboczu masywu Szczytniaka rezerwat **„Małe Gołoborze**" chroni rzadkie gatunki roślin górskich oraz zbiorowiska leśne łęgowe i kwaśne buczyny, zaś na szczególną uwagę zasługują naskalne porosty i ich rzadko spotykane symbionty glonowe. Rezerwat **„Modrzewie"** ustanowiono celem ochrony stanowisk leśnych właściwych Przedgórzu Iłżeckiemu, ale ze szczególnym udziałem „modrzewia polskiego (*Larix polonica polonica*)". Warto podkreślić także udział roślinności kserotermicznej w szacie roślinnej rezerwatu. Rezerwat **„Szczytniak"** ustanowiony dla ochrony rumoszowych blokowisk kwarcytowych oraz ostatnich reliktów buczyn pierwotnie porastających Pasmo Jeleniowskie Gór Świętokrzyskich, jest także domem dla dużej sowy – puszczyka uralskiego. Rezerwat **„Ulów"** ustanowiono, aby ochroną objęte zostały sektory lasów grądowych i w mniejszym udziale

borów. Rezerwat „**Wąwóz w Skałach”** powołano celem ochrony profili skalnych dewonu i flor im towarzyszących.

W południowej części powiatu ostrowieckiego położony jest **Jeleniowski Park Krajobrazowy.** Obejmuje on najwyższe wzniesienia Pasma Jeleniowskiego Gór Świętokrzyskich, Dolinę Słupanki, Dolinę Dobruchny i Pokrzywianki oraz części Pasma Pokrzywiańskiego. Zalesienie parku krajobrazowego wynosi aż 63% całej jego powierzchni; dominują lasu jodłowo-bukowe, Rośliny rzadkie bytujące w Jeleniowskim PK to lilia złotogłów, storczyk plamisty, wawrzynek wilczełyko, tojad dzióbaty, kilka gatunków widłaków oraz kserotemiczne: rojnik pospolity, aster gawędka, kocanki piaskowe, dzwonek syberyjski.

W powiecie ulokowane Sa również dwa Obszary Chronionego Krajobrazu – **Jeleniowski OChK**, będący otuliną Jeleniowskiego PK, zabezpieczający ciekawy krajobraz rolniczy Wyżyny Sandomierskiej, oraz – **OChK Doliny Kamiennej** – obejmujący pieczą bardzo zróżnicowane środowiska polne, łąkowe, okrajkowe i leśne, wychodnie skał Mezozoicznego Obrzeżenia Gór Świętokrzyskich z cennymi stanowiskami geologicznymi i geomorfologicznymi, stanowiska rzadkich roślin którymi są tojad dzióbaty i tojad mołdawski, pluskwica europejska i dzwonecznik wonny.

W powiecie ostrowieckim wyróżnionych zostało pięć szczególnie cennych przyrodniczo areałów, które objęto unijnym programem ochrony siedlisk «Natura 2000»

- Obszar Specjalnej Ochrony Siedlisk „Wzgórza Kunowskie”
- Obszar Specjalnej Ochrony Siedlisk „Ostoja Jeleniowska”
- Obszar Specjalnej Ochrony Siedlisk „Krzemionki”
- Obszar Specjalnej Ochrony Siedlisk „Dolina Kamiennej”
- Obszar Specjalnej Ochrony „Siedlisk Łysogóry”

Poza tym w Podgrodziu w gminie Ćmielów znajduje się zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy „Zbocza Doliny Rzeki Kamiennej” ustanowiony dla ochrony ostańców wapiennych jury górnej, jarów i ich flory, muraw kserotermicznych oraz zespołu ruin zabytkowego zamku obronnego w tej miejscowości. W gminie Bałtów znajdują się pomniki przyrody: „Grupa Drzew”, „Dęby Bezszypułkowe”, „Skałki”, „Skałki Wapienne”, „Odsłonięcie Geologiczne”; w gminie Bodzechów –„Dąb Dionizy Czachowski”, „Głaz Narzutowy” i „Skałka «Sfinks»”, a w gminie Ćmielów: „Robinia Akacjowa”. W gminie Kunów położone są cenne pomniki przyrody: „Głaz Narzutowy i Wąwóz Skalny”, „Głaz Narzutowy (Nr 164)”, „Głaz Narzutowy (Nr 165)”, „Głaz Narzutowy (Nr 166)”, „Głaz Narzutowy (Nr 755)”, „Lipa Drobnolistna”, „Lipa Szerokolistna”, „Odsłonięcie Geologiczne (Nr 160)”, „Profil Geologiczny – Wąwóz”. W mieście Ostrowiec Świętokrzyski pomniki przyrody to: „Dąb Szypułkowy”, „Głaz Narzutowy”, „Kasztany nad Kamienną”, Dąb Szypułkowy «Adam» i „Dąb Szypułkowy «Dąb Wolności»”. W gminie Waśniów są to natomiast: „Grupa Drzew – Cztery Dęby Szypułkowe”, „Skałki (Nr 148)”, „Skałki (Nr 236)”, „Źródło «Malinowy Stok»”.

Początki osadnictwa ludzkiego na terenie dzisiejszego powiatu sięgają okresu po zakończeniu zlodowacenia środkowopolskiego (ok. 130-118 tys. lat temu) i są związane z człowiekiem neandertalskim. Człowiek współczesny pojawia się pod koniec ostatniego zlodowacenia, a na większą skalę zasiedla obszar okolic Ostrowca Świętokrzyskiego w młodszej epoce kamienia, czyli od ok. 5000 lat przed Chrystusem. Działalność zamieszkujących tu wtedy społeczności opiera się przede wszystkim na rolnictwie i hodowli

zwierząt (głównie południowa część powiatu) oraz na wydobyciu surowców. W młodszej epoce kamienia i wczesnej epoce brązu był to przede wszystkim krzemień, zaś w pierwszych wiekach naszej ery i później rudy żelaza. Świadectwem wyższego niż regionalny znaczenia terenów dzisiejszego powiatu w neolicie jest bardzo dobrze zachowany kompleks kopalń krzemienia pasiastego w Sudole, Starych Stokach i Rudzie Kościelnej oraz licznie odkrywane piecowiska dymarskie, cmentarzyska i skarby z okresu wpływów rzymskich.

Po okresie wędrówek ludów (IV-VI wiek) na terenach Polski, w tym także środkowego dorzecza Kamiennej, stabilizuje się osadnictwo słowiańskie. Najstarsze takie osady na obszarze powiatu datowane są na VIII – IX wiek. Osadnictwo rozszerza się w okresie wczesnopaństwowym (od XI w.), szczególnie na terenie Wyżyny Sandomierskiej, czyli w południowej części opisywanego obszaru (Ostrowiec, Szewna, Momina, Kosowice, Worowice, Przeuszyn). Najstarsze dokumenty potwierdzają istnienie Mominy (1136 r.) i Waśniowa (1145). Na tym obszarze powstają gródki rycerskie (Miłków, Mychów, Kunów, a być może także Grójec i Nietulisko). W Mychowie swoją siedzibę miał ród Rawitów.

Rozbicie dzielnicowe i kilkukrotne najazdy tatarskie tylko na krótko spowolniły procesy osadnicze. Większość miejscowości leżących dziś w południowej część powiatu znalazła się w dobrach benedyktynów oraz biskupów krakowskich i lubuskich, część pozostawała nadal własnością rycerską. Od drugiej poł. XIII wieku miejscowości powiatu i ich właściciele pojawiają się coraz częściej w dokumentach (Denków/Denkówek, Szewna, Mychów, Częstocice, Bałtów, Szydłów/Ćmielów, Ostrów). W roku 1351 Waśniów otrzymał prawa miejskie, a 15 lat później taki status uzyskał również Kunów. Pierwsze miasto szlacheckie lokowane było w początkach XVI w. (Ćmielów), w 1564 Michów Wielki (dzisiejsza dzielnica Ostrowca Świętokrzyskiego – Denków), a w 1597 r. założony został Ostrowiec.

Od początków XVI w. w rejonie Ostrowca funkcjonowały niewielkie kuźnice (m.in. Małachów, Ruda Ćmielowska, Ruda Bałtowska), potwierdzone jest również górnictwo rud żelaza w rejonie Kunowa i Bodzechowa. W XVII w. rozwój regionu zaburzyły wojny toczące się w połowie tego stulecia. Pod koniec XVIII w. obszar powiatu, po utracie przez Polskę niepodległości, dostał się pod panowanie Austrii, a po okresie wojen napoleońskich wszedł w skład Królestwa Polskiego. W 1818 roku, dzięki staraniom ks. Stanisława Staszica i księcia Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego, powstaje plan uprzemysłowienia doliny Kamiennej, w ramach którego, wzdłuż jej biegu miały powstać państwowe zakłady produkujące i przetwarzające żelazo. Do roku 1846 powstała walcownia w Nietulisku. Również w dobrach ostrowieckich, ok. 1813 roku, z inicjatywy Jerzego Dobrzańskiego powstał wielki piec oraz fryszerki. Podobne obiekty powstały w Mychowie (1826 rok) oraz Chmielowie i Bodzechowie (1836 rok). W latach 1837–1839 inż. A. Klimkiewicz i hr. H. Łubieński wybudowali nowy, większy zakład z dwoma wielkimi piecami, który stał się jednym z najnowocześniejszych w Królestwie Polskim. W Częstocicach powstała cukrownia. Na potrzeby ostrowieckich i podostrowieckich zakładów hutniczych, do końca XIX w. rudę wydobywały kopalnie w Jędrzejowicach, Szewnie, Mychowie, Jędrzejowie, Miłkowie, Goździelinie i Moczydle.

W latach 1863-64 dzisiejszy powiat ostrowiecki był jednym z aktywniejszych obszarów Powstania Styczniowego. Działali tu słynni dowódcy, jak płk. Dionizy Czachowski, gen. Józef Hauke-Bosak, czy płk. Zygmunt Chmieleński i rozegrały się ważne bitwy (m. in. pod

Borią/Jeziorkiem i Bodzechowem). Po upadku powstania miasta regionu (poza Ostrowcem) utraciły prawa miejskie. W 1885 roku do Ostrowca została doprowadzona kolej, a rok później powstało Towarzystwo Akcyjne Wielkich Pieców i Zakładów Ostrowieckich oraz a w 1886 roku uruchomiono pierwszy wielki piec, dzięki czemu ostrowiecka huta uzyskała status drugiego co do wielkości takiego zakładu w Królestwie Polskim. Spowodowało to też duży wzrost liczby ludności, szczególnie Ostrowca, który pod koniec lat 90. XIX wieku liczył ok. 10000 mieszkańców. Także w tym czasie powstają inne zakłady przemysłowe, szczególnie cegielnie. W czasie rewolucji 1905 roku w Ostrowcu i okolicach miały miejsce masowe wystąpienia robotnicze, których kulminacją było proklamowanie 27 grudnia 1905 Republiki Ostrowieckiej. Na okres około dwóch tygodni władzę w mieście i sąsiednich miejscowościach przejęła PPS, kierowana przez Ignacego Boernera. W czasie I wojny światowej zniszczeniu uległa znaczna część urządzeń Zakładów Ostrowieckich oraz mosty drogowe i kolejowe (1915). Ze względów wojskowych przedłużono linię kolejową do Sandomierza.

Już w pierwszych dniach listopada 1918 nastąpiło przejęcie władzy od zaborców i rozpoczęło się tworzenie polskiej administracji. W okresie międzywojennym nadal rozwijał się przemysł (region został pod koniec lat 30. włączony do Centralnego Okręgu Przemysłowego), zorganizowano szkolnictwo, wybudowano wiele budynków użyteczności publicznej, doprowadzono energię elektryczną i gazociąg.

Okupacja niemiecka terenów obecnego powiatu ostrowieckiego rozpoczęła się 7 września 1939 roku. Bardzo szybko powstały tu organizacje konspiracyjne o charakterze zbrojnym i edukacyjnym (pierwsza – Komitet Walki Zbrojnej). W latach 1941-43 istniało w Ostrowcu Świętokrzyskim getto żydowskie. Silne były represje wobec ludności polskiej – liczne egzekucje na terenie miasta i w okolicy. W okresie II wojny światowej w Ostrowcu i jego sąsiedztwie miało miejsce kilkadziesiąt akcji, potyczek i bitew partyzanckich, z których największe miały miejsce w Woli Grójeckiej i Trębanowie. Łącznie w latach 1939-45 zginęło ok. 1300 mieszkańców rejonu dzisiejszego powiatu ostrowieckiego (nie uwzględniając ludności żydowskiej).

W pierwszych latach powojennych odbudowano zniszczony przemysł. Zaczęły również powstawać kolejne zakłady, które ściągały pracowników nawet z odległych terenów. Rozwijanymi gałęziami przemysłu było przetwórstwo mleka, dziewiarstwo oraz hutnictwo. Do połowy lat 70. XX w. na północny-wschód od Ostrowca Świętokrzyskiego powstał nowy zakład metalurgiczny. W szczytowym okresie hutnictwo zatrudniało ponad 17000 pracowników.

Powiat ostrowiecki został utworzony w ramach reformy administracyjnej w 1999 roku i objął 6 gmin: Ostrowiec Świętokrzyski, Kunów, Waśniów, Bodzechów, Ćmielów i Bałtów.

Charakterystyka krajobrazu kulturowego i zasobów dziedzictwa

Krajobraz kulturowy to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego służy kultywowaniu tożsamości społeczeństw lokalnych (małe ojczyzny), regionów i państwa. Wobec tego konieczne jest utrzymanie i eksponowanie jego wartości, poprzez podejmowanie

działań odnoszących się zarówno do ochrony dziedzictwa kulturowego, jak i środowiska przyrodniczego. Przedmiotem ochrony powinno być: ukształtowanie terenu, jego pokrycie (przyrodnicze i kulturowe) oraz tradycje zagospodarowania. Na obszarze powiatu ostrowieckiego krajobraz kulturowy tworzą historyczne układy urbanistyczne, zabytki budownictwa, zespoły sakralne, cmentarze, miejsca pamięci, kapliczki i krzyże oraz nieruchome zabytki archeologiczne. Cechą charakterystyczną ukształtowanego krajobrazu kulturowego na terenie powiatu ostrowieckiego jest jego położenie nad rzeką Kamienną i budowa geologiczna. Południowa część powiatu jest wybitnie rolnicza, tam też znajduje się najwięcej pozostałości dworów i folwarków. Natomiast nad rzeką Kamienną lub jej dopływami rozwinął się nowoczesny przemysł związany z hutnictwem i górnictwem rud żelaza (Nietulisko, Ostrowiec Świętokrzyski, Bodzechów), papiernia w Dołach Biskupich, fabryka porcelany w Ćmielowie, młyn w Bałtowie, zespół Cukrowni „Częstocice", gorzelnie w Rudzie Kościelnej i Bałtowie. Wcześniej istniał tu także pradziejowy zespół kopalń i osad związany z wydobyciem krzemienia pasiastego.

Szczególnym elementem krajobrazu kulturowego są kościoły (zespoły kościelne) i kaplice. Do najstarszych kościołów znajdujących się w powiecie ostrowieckim zaliczyć należy te powstałe w średniowieczu i związane ze średniowiecznym rozwojem osadnictwa oraz średniowiecznej sieci parafialnej. Są to kościoły w Grzegorzowicach, Mominie, Waśniowie, Mychowie, Szewnie, Kunowie, Ćmielowie i Bałtowie oraz kaplica w Janiku. Mimo, że niektóre z wyżej wymienionych kościołów zostały wybudowane w czasach nowożytnych, znajdują się one na miejscu wcześniejszych drewnianych obiektów lub są w zrębie gotyckie. Nowożytną metrykę maja kościoły w Denkowie, Ostrowcu Świętokrzyskim (powstałe razem z lokacją miast), Rudzie Kościelnej oraz Pętkowicach.

Do najciekawszych zabytków należy zaliczyć romańskie i gotyckie kościoły w Grzegorzowicach i Mominie, natomiast do najcenniejszych ze względu na wartości artystyczne – barokowy kościół w Szewnie oraz neobarokowy w Ostrowcu Świętokrzyskim.

l.p	Miejscowość	Gmina	obiekt	datowanie
1	Mychów	Bodzechów	Kościół parafialny pw. św. Barbary	ok. 1772 rok
2	Szewna	Bodzechów	zespół kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja	1775-1777 rok
3	Bodzechów	Bodzechów	zespół kościoła parafialnego pw. św. Zofii i św. Stanisława	1937 rok
4	Sarnówek	Bodzechów	Kościół parafialny pw. św. Antoniego	1937 rok
5	Grzegorzowice	Waśniów	Kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela	1364 rok
6	Momina	Waśniów	Kościół parafialny pw. św. Wojciecha	XIV wiek
7	Waśniów	Waśniów	zespół kościoła parafialnego pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła	XVII wiek

8	Góra Witosławska	Waśniów	Kaplica pw. Zesłania Ducha Świętego. (dawniej WITOSŁAWSKA GÓRA)	XVIII wiek
9	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski	Kaplica rodziny Pietrzykowskich na cmentarzu parafialnym	1880 rok
10	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski	Kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła	1614 rok
11	Ostrowiec Świętokrzyski (Denków)	Ostrowiec Świętokrzyski	zespół kościoła parafialnego pw. św. Stanisława Biskupa	1625-1642 rok
12	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski	zespół kościoła parafialnego pw. NSJ	lata 30-te XX wieku
13	Janik d. Kaplica	Kunów	Kaplica pw. św. Katarzyny wraz z otoczeniem	1430 rok
14	Kunów	Kunów	zespół kościoła parafialnego pw. św. Władysława	1625-1642
15	Ćmielów	Ćmielów	zespół kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP	XIV wiek
16	Ruda Kościelna	Ćmielów	zespół kościoła parafialnego pw. Zaślubin NMP	1769-1776
17	Bałtów	Bałtów	zespół kościoła parafialnego pw. Matki Boskiej Bolesnej	1904 r. -1909 r.
18	Pętkowice (Kolonia)	Bałtów	Kaplica poariańska (obecnie kościół parafialny pw. św. Teresy od Dzieciątka Jezus)	Połowa XVII w., ok.1974 r.
19	Bałtów	Bałtów	dawna kaplica w zespole pałacowo- parkowym	1786 r.

Kościół pw. św. Jana Chrzciciela w Grzegorzowicach, widok od wschodu.

Kościół w Grzegorzowicach został wybudowany na wyraźnym wniesieniu (Góra Sytna) w XIV wieku (lub wcześniej) w stylu romańskim, w formie rotundy z absydą od wschodu. Pierwsza wzmianka o parafii pojawia się w latach 1334-1336 w spisach dziesięciny papieskiej (świętopietrza). Fundatorem kościoła był Nawój herbu Topór. Na początku XVII wieku dobudowano do niej nawę, a w 1854 roku, po gruntownym remoncie – zakrystię. Wyjątkowość tej świątyni polega na dość późnym zastosowaniu stylu romańskiego w budownictwie. Większość starszych świątyń znajduje się na wybitnych wzniesieniach lub cyplach (Momina, Kunów, Szewna, Ostrowiec Świętokrzyski). Za wyjątkiem Ostrowca Świętokrzyskiego taka lokalizacja kościołów może świadczyć o dużo wcześniejszej chronologii osadnictwa na tym terenie niż pierwsze wzmianki w źródłach pisanych. O bardzo wczesnej metryce kościołów świadczą również wezwania: św. Mikołaja w Szewnie, św. Władysława w Kunowie, św. Wojciecha w Mominie. Wśród wyżej wymienionych kościołów wyróżnić również należy budowle drewniane w Rudzie Kościelnej, Bodzechowie, Ostrowcu Świętokrzyskim i na Górze Witosławskiej, a także ciekawy przykład budownictwa innowierczego w Pętkowicach (ariański zbór).

Bardzo cennym zabytkiem jest gotycka kaplica p.w. św. Katarzyny w Janiku (dawniej Kaplica), usytuowana przy połączeniu dawnych traktów z Kunowa do Iłży i Opatowa do Iłży.

Gotycka kaplica pw. św. Katarzyny w Janiku

Szczególnie cennym ze względów historycznych i artystycznych jest zespół kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja w Szewnie, usytuowany na wybitnym cyplu. Odcięty od strony zachodniej wąwozem, od wschodniej przechodzący w łagodny cypel, ciągnący się do rzeki Kamionki i graniczący z kolejnym cyplem – dawną miejscowością Ostrówek. Ostanie badania archeologiczne dowiodły, że właśnie na tym cyplu do XIII lub XIV wieku rozwijała się osada. Na mapie Galicji Zachodniej z lat 1801-1804 wieś Szewna znajduje się na południe od kościoła, co świadczy o jej przeniesieniu (lokacji?) być może z końcem średniowiecza (XV wiek) lub w czasach nowożytnych.

Widok na zespół parafialny w Szewnie od strony ulicy Wąwozy w Ostrowcu Świętokrzyskim.

O szczególnym średniowiecznym, zachowanym krajobrazie kulturowym świadczy również późnogotycki kościół w Waśniowie, usytuowany na krótszym, zachodnim boku rynku. Spośród innych dawnych miast znajdujących się na terenie powiatu ostrowieckiego, to właśnie Waśniów posiada średniowieczne rozplanowanie lokacyjne (pierwsze wzmianki o miejscowości pochodzą z 1145 roku, kiedy to księżna Salomea uposażyła dochodami z niego katedrę gnieźnieńską. W 1432 roku stał się własnością klasztoru w Wąchocku, ale jeszcze w 1351 roku następuje lokacja na prawie średzkim. W 1476 roku król Kazimierz Jagiellończyk nadaje miastu drugi jarmark. Również Kunów jest jedną z najstarszych osad. Pierwsza wzmianka pochodzi z XI wieku (nadanie Władysława Hermana biskupowi Karkowskiemu Lambertowi III). Już w XIII wieku stanowił ważne centrum dóbr biskupów krakowskich. Zachowany jest dokument z 1412 roku, w którym znajduje się wzmianka o mieście Kunowie. Jan Długosz przypisuje lokacje miasta Zbigniewowi Oleśnickiemu (1423-1455), ale to w 1467 roku następuje pierwsza poświadczona lokacja miasta w dobrach biskupich. Był to przywilej Kazimierza Jagiellończyka, przenoszący Kunów z prawa wiejskiego na prawo miejskie. Do realizacji tej lokacji prawdopodobnie nie doszło. Ostateczna lokacja miała miejsce w 1535 roku na wybranym pod zabudowę miejską gruncie wsi Kunów. Przywilej był tak sformułowany jakby osada powstawała po raz pierwszy. Rynek w Kunowie oraz zabudowa jest dość nisko położona w dolinie rzeki, co czyniło go miastem błotnistym, stąd znane z badań archeologicznych kilkukrotne moszczenia ulic. Podobne rozplanowanie posiadają miasta lokowane w XVI wieku (Denków, Ćmielów) i XVII wieku (Ostrowiec Świętokrzyski). Lokacja polegała na wytyczeniu czworokątnego rynku z wybiegającymi z narożników ulicami. Kościoły pozostawały poza rynkiem, mimo, że parafia w Ćmielowie posiada średniowieczną metrykę, w przeciwieństwie do Denkowa i Ostrowca. Decydowały tu zapewne stosunki własnościowe. Według Mapy Galicji Zachodniej z lat 1801-1804, wszystkie miasta posiadały ratusz ulokowany mniej więcej pośrodku rynku. Niestety żaden z nich nie zachował się na czasów współczesnych. Pod względem zachowania krajobrazu kulturowego rozplanowania i zabudowy miejskiej, najbardziej cenny jest Kunów i

Ćmielów. W tych miejscowościach przebieg ulic (w Kunowie ulica Chocimowska, Kaznodziejska, Ogrodowa, Partyzantów, Rudzka, Głucha, Mętna, Kościelna Warszawska i Laski), historyczna i zabytkowa zabudowa miejska w Ćmielowie (z ulicami Ostrowiecka, Długa, Niecała, Sandomierska, Kolejowa i Zamkowa, Polna i Opatowska) są wyjątkowe. Historyczny przebieg ulic zachowany jest również w Waśniowie, Denkowie i Ostrowcu (najmniej zmieniony w Denkowie). Domy drewniane lub murowane na planie prostokąta usytuowane są frontem do drogi i nakryte dwuspadowym dachem. Bardzo charakterystyczna jest zabudowa Ćmielowa. Murowane z kamienia domy posiadają na osi środkowej elewacji bramę przez którą przemieszczano się na podwórze otoczone zabudowaniami gospodarczymi. W przypadku braku budynków gospodarczych sąsiada, wbudowywany był mur. Powstawały w ten sposób szczelnie zabudowane parcele, które najlepiej zachowane są właśnie w Ćmielowie. Domy w Ćmielowie, Denkowie, Waśniowie i Kunowie stanowią zabudowę ciągłą.

Przykład murowanego domu w Ćmielowie.

Ulica Niecała w Ćmielowie.

Przykład zabudowy mieszkalno-zagrodowej przy Rynku w Ćmielowie (budynki obecnie już nieistniejące).

Inną kategorię zabudowy miejskiej znajduje się w Ostrowcu Świętokrzyskim, gdzie rynek oraz przyległe ulice zabudowane są słabiej lub lepiej zachowanymi kamienicami.

Elementem krajobrazu kulturowego są pozostałości zespołów dworsko-parkowych i pałacowo-parkowych. Analizując XIX wieczne mapy można się przekonać, że w prawie każdej obecnej miejscowości znajdował się dwór i folwark. Poniższa tabela przedstawia te, które przetrwały do naszych czasów i zostały objęte ochroną (rejestr, ewidencja):

l.p.	Miejscowość	Gmina	Obiekt	Datowanie
1	Bodzechów	Bodzechów	dwie piwnice, stajnia, obory, park podworski, stróżówka, fragmenty zachowanego muru, kolumna bociana	XVIII - 1 poł. XIX - koniec XIX wieku
2	Gromadzice	Bodzechów	stajnia, trzy piwnice, kaplica	XIX i XX wiek
3	Kosowice	Bodzechów	ruiny dworu, pozostałości	XIX wiek
4	Miłków	Bodzechów	pozostałości parku, willa, ogrodzenie	1850 rok
5	Boksyce	Waśniów	dwór, park z pozostałościami murowanego ogrodzenia, najbliższe otoczenie - pozostałości folwarku, figura przydrożna MB z Dzieciątkiem	XVIII wiek, 1916 rok
6	Czajęcice	Waśniów	park, dwór, spichlerz	XVIII w.
7	Mirogonowice	Waśniów	lamus, park	XVIII w.
8	Sarnia Zwola	Waśniów	park	XVIII w.
9	Wronów	Waśniów	park, dwór, figura Chrystusa, Układ wodny z pozostałościami stawów i systemem grobli, Tereny dawnego folwarku, sadów, ogrodów, łąk	2 poł. XVIII wieku, 1925 rok, 4 ćw. XIX wieku
10	Garbacz	Waśniów	park	XVIII w.
11	Grzegorzowice	Waśniów	park, piwnice dworu, filary bramy parkowej, trzy czworaki	XVIII w.
12	Nowy Skoszyn	Waśniów	park (dawniej w miejscowości KUNIN), dwór, obora	XVIII w.
13	Nagorzyce	Waśniów	dwór i park	II poł. XIX wieku
14	Witosławice	Waśniów	spichlerz, park	1930 rok
15	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski	kapliczka, pałacyk myśliwski Wielopolskich, ob. hotel, park	1820, 1893 rok
16	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski	pałac, park, stajnie	4 ćw. XIX wieku
17	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski	dwór z ogrodem	1 poł. XIX wieku
18	Chocimów	Kunów	park, dwór	2 poł. XIX wieku, 1868-1874
19	Kunów	Kunów	budynek podworski, spichlerz podworski, później młyn, pozostałości parku	

20	Nietulisko Małe	Kunów	park, dwór, figura Pieta	XIX w.
21	Ćmielów	Ćmielów	ruina budynku pałacowego I i II, ruina kaplicy na wyspie, ruina budynku przedzamcza z wieża bramną, fortyfikacje ziemne z bastionami	XVI wiek
22	Przeuszyn	Ćmielów	dwór, dawny budynek gospodarczy, rządcówka, park,	XIX/XX wiek. I poł. XIX wieku
23	Ruda Kościelna	Ćmielów	dwór, gorzelnia, mur, park	XVIII wiek, 1 poł. XIX wieku, 1919 rok
24	Bałtów	Bałtów	pałac, dawna kaplica, park, dom robotników, obory, stolarnia, warsztat, stacja transformatorowa, studnia, brama wjazdowa	1894 r. - 1899 r., 1786 rok, XVIII/XIX wieku, ok.. 1900 rok

Do najciekawszych założeń pałacowo - parkowych należy Bałtów. Do XIX wieku własność Małachowskich i Chomętowskich, od 1828 do 1944 roku należał do Druckich Lubeckich. Pałac o wyjątkowych walorach architektonicznych przez nich wybudowany, na wysokiej skarpie doliny rzeki Kamiennej wraz z parkiem, dawną kaplicą dworską, zabudowaniami folwarcznymi obecnie popada w ruinę. Stanowił on dominantę krajobrazową i jest jednym z najcenniejszych i najciekawszych zabytków powiatu ostrowieckiego.

Pałac w Bałtowie.

Park w Bałtowie.

Zabudowa wiejska to dawniej wsie typu „ulicówka”. Obecnie układ ten zanika, na rzecz wsi „wielodrożnicy”. Tradycyjne budownictwo wiejskie praktycznie zaginęło, chociaż można jeszcze spotkać nieliczne zachowane stare domy drewniane lub murowane (szczególnie w północnej części gminy – gmina Bałtów, Ćmielów i Bodzechów – tam, gdzie kamienia pod budowę było pod dostatkiem). Jedną z najciekawszych zachowanych z oryginalną, murowaną zabudową jest miejscowość Krzczonowice oraz Ruda Kościelna, gmina Ćmielów. Pierwsza to wieś typu okolnica, z zachowanymi podziałami (działkami) oraz szeregową zabudową (podobną do tej w Ćmielowie), druga to wielodrożnica, której ukształtowanie zawdzięcza usytuowanie nad rzeką, z szeregiem zachowanym domów drewnianych. Niezbędnym elementem świadczącym o starej metryce (pierwsze wzmianki o Rudzie Kościelnej pochodzą z XII wieku) miejscowości jest dwór, park i drewniany kościół parafialny oraz przydrożne kapliczki, a także drewniana zabudowa.

Ruda Kościelna – widok w kierunku kościoła parafialnego, dworu i parku.

Bardzo ważnym elementem w zachowanym krajobrazie kulturowym powiatu ostrowieckiego, wynikającymi z jego charakterystycznego położenia są układy urbanistyczne i przemysłowe. Należą do nich:

- **zespół Zakładów Ostrowieckich** w skład którego wchodzą obecnie zachowane następujące obiekty: hala dawnej walcowni dużej wraz z zespołem urządzeń ciągu technologicznego, relikty pierwotnego układu torowisk, relikty dawnego układu hydrotechnicznego, hala resorowni/kuźnia wraz z parkiem maszynowym, budynek montowni wagonów i kuźnia, hala dawnej walcowni średniej i małej warz z parkiem maszynowym, kominy fabryczne, budynek śrubiarni. Budowa huty żelaza została rozpoczęta w 1836 roku przez Antoniego Klimkiewicza, plenipotenta Henryka Łubieńskiego, właściciela dóbr ostrowieckich. W 1843 roku dobra ostrowieckie przejął zarząd Banku Polskiego. W drugiej połowie XIX wieku w hucie działały dwa wielkie piece, rudę do nich pozyskiwano z kopalni „Józef", „Edward", „Henryk" i „Adam". W 1867 roku dobra ostrowieckie wraz z hutą nabył Julian Łubieński wraz z baronem Antonim Frenklem. Na jego miejscu(wielkiego pieca z 1886r) ,na przełomie wieków w hucie wybudowano dwa nowoczesne wielkie piece. Rozwój huty zatrzymała I wojna światowa. Mimo wojennych zniszczeń już w połowie lat dwudziestych XX w huta stała się m.in. znaczącym w Polsce ośrodkiem produkcji wagonów i rur żeliwnych odlewanych metodą odśrodkową Po drugiej wojnie światowej huta nadal była modernizowana. Powstały nowe wydziały a w latach siedemdziesiątych XX w. wybudowano jako część huty Zakład Metalurgiczny.
- **Klimkiewiczów (osada fabryczna) - osiedle hutnicze wraz z parkiem hutniczym, osiedle urzędnicze w Ostrowcu Świętokrzyskim –** przy hucie na początku XX wieku rozwinęło się osiedle przy ulicy Traugutta, Staszica, Kościuszki, Świętokrzyskiej i Poniatowskiego,

w okresie między wojennym powstał park, parafia wraz z drewnianym kościołem pw. NSJ, obiekty sportowe, hotel robotniczy. W latach 20-tych powstało osiedle urzędnicze przy ulicy Moniuszki. Dodatkowym elementem krajobrazu kulturowego są krzyże i figura przydrożna.

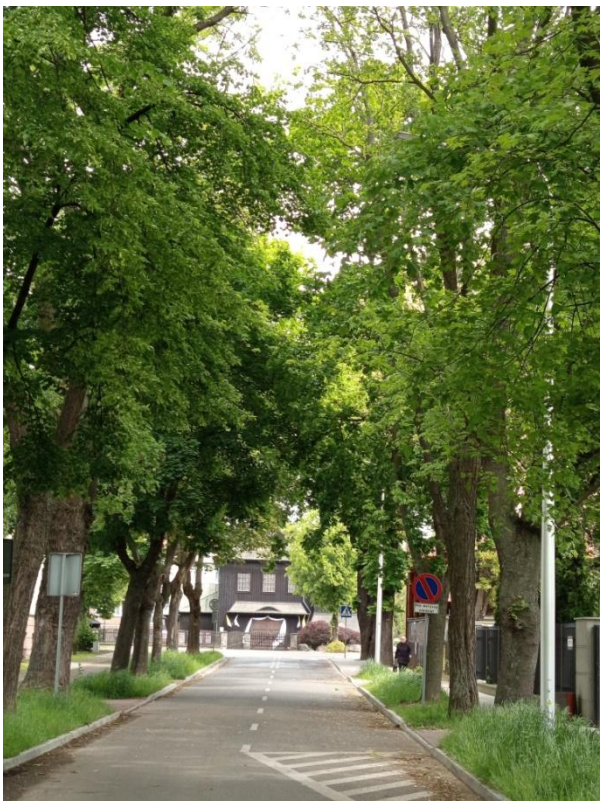

Ulica Kościuszki w Ostrowcu Świętokrzyskim – aleja z perspektywą widokową w kierunku kościoła pw. NSJ.

Osiedle hutnicze w Ostrowcu Świętokrzyskim.

- cukrownia Częstocice – zespół oraz osiedle mieszkaniowe cukrowni. Cukrownia powstała ok. 1840 roku, a w 1850 została wydzierżawiona przez Tomasza Łubieńskiego. W 1857 roku cukrownię nabyli Robert Bothe i Gustaw Landau. W 1869 roku rozbudowano stację krystalizacji – powstał wówczas najstarszy budynek istniejący do dzisiaj. Kolejna przebudowa odbyła się w latach 1874-1876. W tym czasie zbudowano osiedle mieszkaniowe dla robotników i urzędników. Na przestrzeni XX wieku cukrownia była rozbudowywana i modernizowana. Pod ochroną znajdują się następujące obiekty: budynki mieszkalne na dawnym osiedlu robotniczym przy ulicy Świętokrzyskiej i Osadowej, budynek dyrekcji, budynek magazynowy , budynki produkcyjne, dom administratora (tzw. dyrektorówka), park przy domu administratora tzw. ogród spacerowy, pozostałości układu wodnego.

- **osiedle domków jednorodzinnych „Kolonia Robotnicza”** – w latach 1927-1931 wybudowano poza granicami miasta Ostrowiec 116 domów dla pracowników Zakładów Ostrowieckich. Były do małe domy z białej cegły, nakryte dachem dwuspadowym lub czterospadowym. Każdy dom posiadał ogród. Oprócz zachowanych kilkunastu domów, sklepu, wieży ciśnień, pamiątkowego obelisku zachował się również układ ulic.

- osiedle tzw. fińskich domków na ulicy Kuźnia przeznaczone dla urzędników, inżynierów oraz nauczycieli, wybudowane a latach 50-tych XX wieku, drewniane z użytkowym poddaszem na kamiennej wysokiej podmurówce.

- zespół zakładu przemysłowego i osiedla przyfabrycznego w Nietulisku Dużym. Budowę zespołu walcowni żelaza rozpoczęto w latach 30-tych XIX w., a ukończono w roku 1846. Powstały wówczas budynki zespołu fabrycznego oraz osiedle robotnicze. W 1841 roku uruchomiono walcownię, w latach 80-tych działały dwa koła wodne, a w 1895 roku – trzy turbiny. W 1905 roku zakład zamknięto. Ochroną objęte są następujące obiekty: walcownia, most z wylotem kanału roboczego, budynek kontrolny I i II, śluza wpustowa – jaz piętrzący, suszarnia, budynek dyrekcji, magazyn, pozostałości murowanego ogrodzenia, stajnia, jaz piętrzący ulgowy, most na kanale rzeki Świśliny, most na kanale rzeki Kamiennej, zabudowa dawnego osiedla przyfabrycznego.

Ruiny walcowni w Nietulisku Dużym.

- **pozostałości zakładu przemysłowego dawnej Fabryki Tektury „Witulin" i osiedle fabryczne w Dołach Biskupich.** W 1885 roku Ignacy Kotkowski wybudował zespól młynów oraz wydzierżawił kamieniołom. W 1895 roku powstało przedsiębiorstwo Kopalnie Piaskowca Fabryka Wyrobów Kamieniarskich „Doły i Święcie" Ignacego Kotkowskiego. W sąsiedztwie powstały mieszkania dla kierowników fabryki i robotników; w tym: mieszkanie dyrektora fabryki, urzędników, biuro oraz osiedle robotnicze. Po 1901 roku zakład odziedziczyli Gombrowiczowie. W 1911 roku powstaje fabryka papieru i tektury, która funkcjonuje do początku lat 90-tych XX wieku. Obecnie w skład założenia wchodzą następujące budynki: hala odwadniania, turbinownia, dawna śrutownia, magazyn żelaza, magazyn wyrobów gotowych, magazyn techniczny, układ wodny (jaz i kanał roboczy), budynek administracyjno-mieszkalny, osiedle przyfabryczne, pozostałości parku, relikt kamieniołomu i dawnych warsztatów kamieniarskich.
- **młyny wodne – układ hydrotechniczny w Bałtowie**, składa się z dwóch młynów wodnych, układu wodnego z jazem i budynku administracji. Wybudowane w latach 1900-1905 z czerwonej cegły, jednolite stylistycznie, jeden z młynów uruchomiony został w roku 1903 zachował urządzenia do mielenia i odsiewania zboża.
- **zespół huty „Bodzechów".** Z inicjatywy Ignacego Kotkowskiego począwszy od 1836 r. w Bodzechowie wzniesiono zakład wielkopiecowy. W jego skład wchodził wielki piec, kuźnia, gwoździarnia, magazyny oraz trzy fryszerki. Około połowy stulecia zakład rozbudowano – wzniesiono drugi wielki piec, pudlingarnię, walcownię i odlewnię. W latach 70-tych XIX w. huta w Bodzechowie była największym zakładem przemysłowym w ówczesnym powiecie opatowskim. Posiadała własne kopalnie rudy żelaza w Goździelinie i Jędrzejowie. Pod koniec XIX w. powstało Towarzystwo Zakładów Żelaznych „Bodzechów". Mimo początkowych sukcesów, zakład w Bodzechowie nie wytrzymywał konkurencji ze strony nowoczesnych Zakładów Ostrowieckich i tuż przed wybuchem I wojny światowej zakończył działalność. Potem na tym terenie powstała papiernia i cegielnia. W skład zespołu wchodzą zachowane do dziś obiekty: hala produkcyjna, budynek administracyjny, odlewnia, kuźnia, stajnia, magazyn, pędnia, budynek danej stolarni i łaźni, komin wielkiego pieca, komin fabryczny mały, kanał roboczy, szkoła.

Śladem górnictwa w okolicach Ostrowca Świętokrzyskiego są pozostałości hałd górniczych w Jędrzejowicach, Szwarszowicach, Podszkodziu i Szybach. Rozwój wydobycia rud żelaza związany był z powstaniem hut żelaza i tzw. wielkich pieców (Kuźnia, Mychów, Chmielów, Bodzechów, Klimkiewiczów). Przykładowo kopalnie rud żelaza „Józef" i „Edward" znajujące się obecnie na terenie wsi Podszkodzie i Jędrzejowice, datowane na XIX wiek, składają się z około 60 szybów górniczych w postaci hałd oraz zaklęśnięć. Hałdy (warpie) te mają postać niskiego, płasko ściętego stożka, o średnicy do 60 m i wysokości do 4 m.

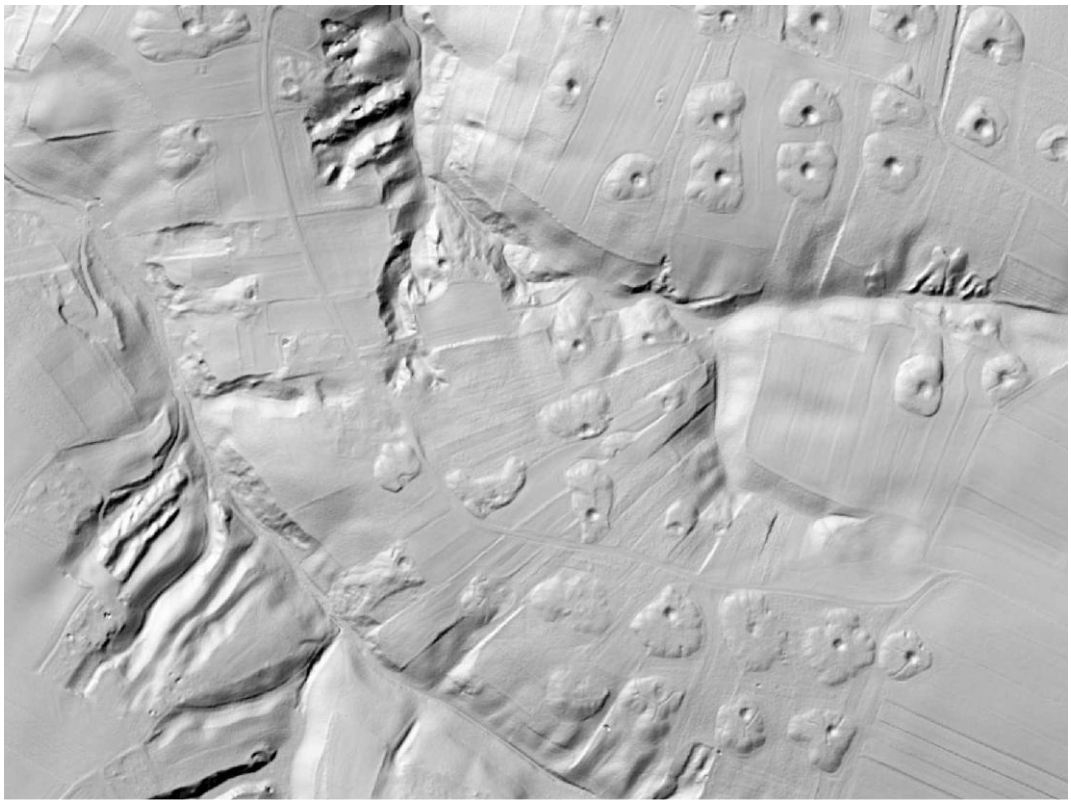

Fragment kopalni „Józef", obecnie na terenie wsi Podszkodzie, gmina Bodzechów (NMT).

O tradycjach górniczych świadczy również ołtarz św. Barbary – patronki górników i hutników w kościele p.w. NSJ w Ostrowcu Świętokrzyskim, krzyż przed budynkiem kościoła pw. NSJ oraz wezwanie kościoła w Mychowie, gmina Bodzechów, a także nazwy przysiółków związane z górnictwem: Gełdawa, Szyby, Kopalnia.

Powiat ostrowiecki to region, w którym w bardzo dużej liczbie występują kapliczki przydrożne w formie kamiennych krzyży i figur. W rejestrze zabytków znajdują się trzy figury przydrożne (dwie w Kunowie i jedna we Wronowie, gmina Waśniów), natomiast w gminnych ewidencjach zabytków ujętych jest łącznie 80 tego typu obiektów, co jednak nie oddaje ich faktycznej liczby. Barokowe i neogotyckie, kamienne figury i krzyże przydrożne posiadają ogromną wartość artystyczna i historyczną. Są elementem krajobrazu kulturowego, szczególnie narażonego na zniszczenie i zapomnienie. Do najcenniejszych figur należą miedzy innymi barokowe figury św. Jana Nepomucena w Kunowie, Gromadzicach i Miłkowie (nie ujęte w GEZ), figura Chrystusa ubiczowanego przy drodze z Kunowa do Chocimowa, żelazne kute krzyże na kamiennych postumentach w Ostrowcu Świętokrzyskim, figury Matki Bożej, kamienne krzyże na postumencie itd.

Przykłady zabytkowych figur i krzyży przydrożnych w Prawęcinie, Kunowie, Ostrowcu Świętokrzyskim i Szewnie.

Kolejnym charakterystycznym elementem krajobrazu kulturowego są cmentarze. Na terenie powiatu ostrowieckiego znajduje się 30 cmentarzy podlegających ochronie. 9 wpisanych jest do rejestru zabytków nieruchomych, reszta ujęta jest w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków. Do najcenniejszych i najciekawszych, które w jakieś mierze zachowały dawne rozplanowywanie i urządzenie, zabytkowe nagrobki, a także drzewostan jest cmentarz parafialny w Ćmielowie, Ostrowcu Świętokrzyskim, Denkowie, Szewnie, Rudzie Kościelnej i Bałtowie[2]. W gminnych ewidencjach zabytków ujęte są również nagrobki zasłużonych obywateli poszczególnych gmin czy dziedziców okolicznych dóbr.

L.p.	Miejscowość	Gmina	Obiekt	Datowanie	Forma ochrony
1	Szewna	Bodzechów	Cmentarz przykościelny w granicach muru, w zespole kościelnym pw. św. Mikołaja	przed 1326 r.	A.596/11 z dnia 03.08.2012 r.
2	Szewna	Bodzechów	Cmentarz parafialny, w zespole kościelnym pw. św. Mikołaja	1798 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
3	Bodzechów	Bodzechów	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	lata 30-te XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
4	Sarnówek Duży	Bodzechów	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	lata 30-te XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
5	Mychów	Bodzechów	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	XIX wiek	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
6	Waśniów	Waśniów	Cmentarz przykościelny rzymskokatolicki	XIII wiek	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
7	Waśniów	Waśniów	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	1795 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków

[2] Zestawienie cmentarzy sporządzono na podstawie Gminnych Ewidencji Zabytków

8	Grzegorzowice	Waśniów	cmentarz przykościelny	1336 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
9	Grzegorzowice	Waśniów	Cmentarz przykościelny rzymskokatolicki		Gminna Ewidencja Zabytków
10	Momina	Waśniów	cmentarz przykościelny	średniowiecze	Gminna Ewidencja Zabytków
11	Momina	Waśniów	Cmentarz przykościelny rzymskokatolicki	2 ćw. XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
12	Ostrowiec Świętokrzyski, ul. Denkowska	Ostrowiec Świętokrzyski	Cmentarz ofiar II wojny światowej, żołnierzy i partyzantów polskich i radzieckich	II wojna światowa	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
13	Ostrowiec Świętokrzyski, ul. Denkowska	Ostrowiec Świętokrzyski	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	pocz. XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
14	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski	Cmentarz Żydowski	1657 rok	A.612 z dnia 23.04.1991 r.
15	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski	Cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego pw. Św. Michała archanioła	XVII wiek	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
16	Ostrowiec Świętokrzyski (Denków, ul. Ostrowiecka)	Ostrowiec Świętokrzyski	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	XVIII/XIX wiek	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
17	Kunów	Kunów	Teren dawnego cmentarza kościelnego w granicach całego ogrodzenia kościelnego w zespole kościoła parafialnego pw. św. Władysława	średniowiecze	A.609/5 z dnia 31.03.2015 r.
18	Kunów	Kunów	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	I poł. XIX w.	A.9 z dnia 22.03.2007 r.
19	Ćmielów	Ćmielów	cmentarz rzymskokatolicki, przykościelny w zespole kościoła parafialnego w Ćmielowie	XIV wiek	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
20	Ćmielów	Ćmielów	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	pocz. XIX wieku	A.599 z dnia 14.06.1988 r.
21	Czarna Glina	Ćmielów	Zbiorowa Mogiła Powstańców Styczniowych	1836 r.	A.597 z dnia 24.05.1993 r.
22	Ruda Kościelna	Ćmielów	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	poł. XIX wieku	A.604 z dnia 10.06.1988 r.
23	Ruda Kościelna	Ćmielów	Cmentarz rzymskokatolicki, przykościelny w zespole kościoła parafialnego	1769 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
24	Podgórze	Ćmielów	Cmentarz polsko-katolicki	lata 30-te XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków

25	Bałtów	Bałtów	Dawny cmentarz przykościelny wraz z częścią ogrodzenia od frontu działki w zespole kościoła parafialnego p.w. Matki Boskiej Bolesnej	ok. 1990 r., bramka ok 1930 r.	A.937/2 z dnia 29.12.2017 r.
26	Bałtów	Bałtów	Stary cmentarz parafialny tzn. górny w zespole kościoła parafialnego pw. Matki Boskiej Bolesnej	ok. 1830 r.	A.937/3 z dnia 29.12.2017 r.
27	Bałtów	Bałtów	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	1873 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
28	Lemierze	Bałtów	Cmentarz wojenny członków lewicowego ruchu oporu	1944 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
29	Pętkowice	Bałtów	Cmentarz polsko-katolicki	1932 rok	Gminna Ewidencja Zabytków
30	Pętkowice	Bałtów	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	1933 rok	Gminna Ewidencja Zabytków

Cmentarz parafialny w Ćmielowie.

Nie mniej ważnym elementem krajobrazu kulturowego, godnym ochrony są aleje starodrzewu znajdujące się w zabytkowych parkach oraz aleje drzew biegnące wzdłuż dróg. Przykładem takich alei jest na przykład droga z Ćmielowa do Opatowa, z Chocimowa do Kunowa, szpaler włoskich topoli w Mirogonowicach, aleja 3 maja, ul. Świętokrzyska i ul. Sienkiewicza w Ostrowcu Świętokrzyskim.

Aleja drzew w Przeuszynie, gmina Ćmielów oraz szpaler włoskich topoli wzdłuż dawnej drogi z Nowej Słupi do Opatowa w Mirogonowicach, gmina Waśniów.

Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to każdy ślad dawnej działalności człowieka znajdujący się na powierzchni ziemi lub w jej głębi, a także pod wodą. Zabytki tej kategorii dzielimy na ruchome i nieruchome. Zabytek ruchomy to wytwór pracy człowieka (przedmiot) w postaci narzędzi, broni, naczyń, ozdób itp., natomiast zabytek nieruchomy to m. in. pozostałości po osadach (budowlach), cmentarzach, warsztatach produkcyjnych, kopalniach, które ukryte są zazwyczaj pod powierzchnią ziemi (nazywane stanowiskami archeologicznymi). W przypadku odkrycia zabytków archeologicznych, np. w trakcie robót budowlanych należy wstrzymać wszelkie działania, zabezpieczyć miejsce odkrycia i zawiadomić właściwy WKZ, a jeśli to niemożliwe właściwego wójta, burmistrza lub prezydenta miasta.

W trakcie realizacji inwestycji i stwierdzenia jej kolizji ze stanowiskiem archeologicznym mają zastosowanie przepisy art. 31 i 32 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.), w którym nałożony jest obowiązek pokrycia kosztów badań archeologicznych w przypadku przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego. Rodzaj i zakres prac badawczych określa WKZ w drodze decyzji.

W granicach i w strefie ochrony stanowiska archeologicznego uzgodnieniu z WKZ podlegają projekty planów ogólnych, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji z zakresie lotniska użytku publicznego.

W momencie przypadkowego odkrycia zabytku archeologicznego należy zawiadomić o tym fakcie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków lub właściwego wójta, prezydenta lub burmistrza.

Stanowiska archeologiczne są ewidencjonowane w WUOZ w postaci Kart Ewidencji Zabytku Archeologicznego Lądowego (KEZAL) wykonywanych w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). W tym programie całe terytorium Polski podzielone jest na prostokąty (obszary), na których wykonywana jest inwentaryzacja i opracowanie stanowisk archeologicznych. Teren powiatu ostrowieckiego leży na obszarach AZP o numerach 83-68, 84-68, 85-68, 86-68, 82-69, 83-69, 84-69, 85-69, 82-70, 83-70, 84-70, 85-70, 81-71, 82-71, 83-71, 84-71, 85-71, 86-71, 81-72, 82-72, 83-72, 84-72, 85-72, 86-72. Każde stanowisko archeologiczne posiada numer w obrębie miejscowości, w której się znajduje oraz numer na obszarze AZP. W Gminnych Ewidencjach Zabytków znajduje się łącznie **2484** kart stanowisk archeologicznych (punktów/śladów osadniczych, osad, grodzisk, cmentarzysk, kopalni itp.), z czego 16 objętych jest wpisem do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego, a 4 stanowiska archeologiczne stanowią element Krzemionkowskiego Regionu Pradziejowego Górnictwa Krzemienia Pasiatego wpisanego na Listę światowego dziedzictwa UNESCO (jedno stanowisko znajduje się częściowo w gminie Ożarów). Najwięcej zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru znajduje się w gminie Bodzechów i Ćmielów (po 6).

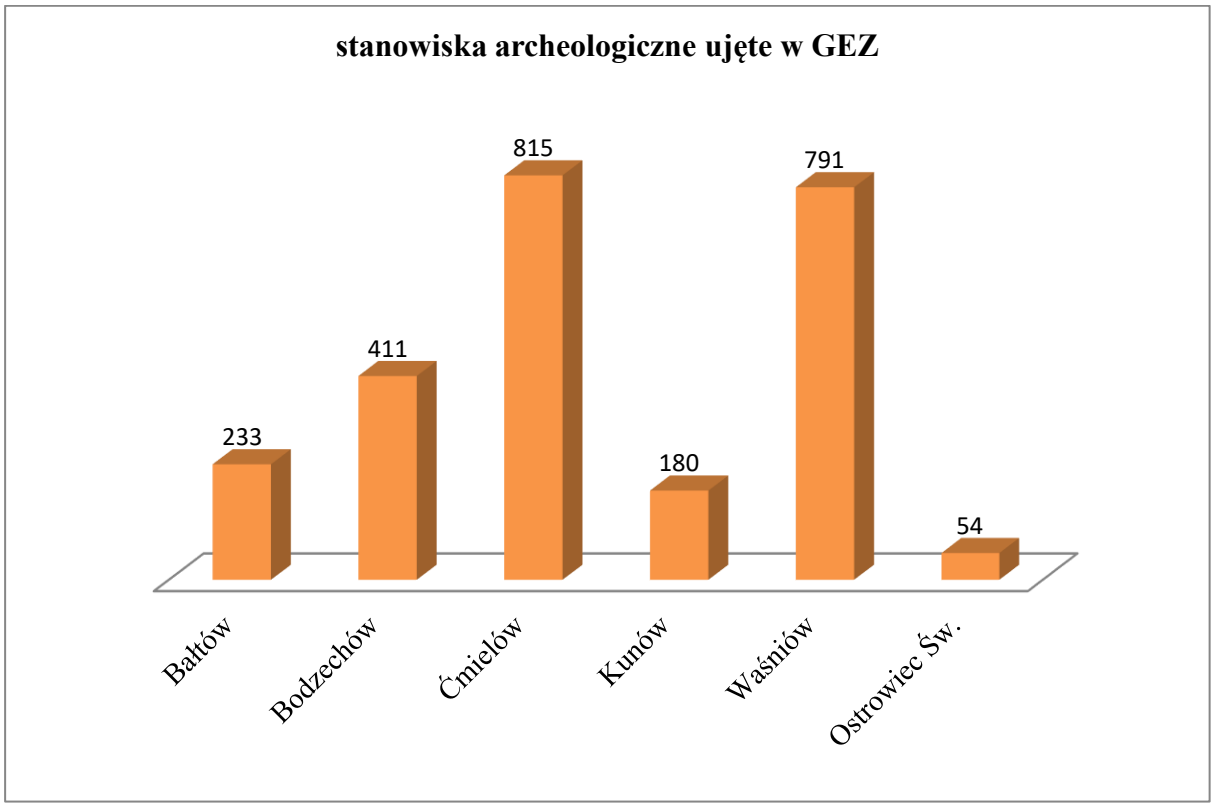

Ilość stanowisk archeologicznych przypadających na poszczególne gminy.

Ilość stanowisk archeologicznych w poszczególnych gminach wynika z ich położenia na lessowej, żyznej Wyżynie Sandomierskiej, z dobrze rozwiniętą siecią rzek i strumieni

(Ćmielów i Waśniów, część gminy Bodzechów i Kunów). W gminie Bałtów stanowiska archeologiczne koncentrują się wyraźnie jedynie w dolinie Kamiennej.

Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków:

l.p	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Wpis do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego
1	Bodzechów	Sudół (Krzemionki), Stare Stoki, Ruda Kościelna	kopalnia krzemienia	epoka kamienia	C.1 z dnia 13.12.2013
2	Bodzechów	Broniszowice	cmentarzysko megalityczne	epoka kamienia	1180/85Aa z dnia 22.09.1997
3	Bodzechów	Miłków	grodzisko	średniowiecze	811A z dnia 05.02.1973
4	Bodzechów	Mychów Kolonia	grodzisko	średniowiecze	497A z dnia 26.05.1967
5	Bodzechów	Świrna	fortalicja	nowożytność	1180/87Aa z dnia 22.09.1997
6	Bodzechów	Świrna	kurhan	epoka kamienia	1180/86 Aa z dnia 22.09.1997
7	Ćmielów	Ruda Kościelna (Borownia, stan. 10)	kopalnia krzemienia	epoka kamienia	260A z dnia 15.09.1981
8	Ćmielów	Ruda Kościelna (stan. 18)	kopalnia krzemienia	epoka kamienia	266A z dnia 15.07.1982
9	Ćmielów	Ruda Kościelna (stan. 19)	kopalnia krzemienia	epoka kamienia	261A z dnia 15.09.1981
10	Ćmielów	Ćmielów (Gawroniec)	osada	epoka kamienia	C.39 z dnia 28.02.2019
11	Ćmielów	Podgrodzie	grodzisko	średniowiecze	817A z dnia 05.03.1973
12	Ćmielów	Wola Grójecka	kurhan	pradzieje	574/A z dnia 26.05.1994
13	Kunów	Nietulisko Małe	grodzisko	średniowiecze	528A z dnia 05.02.1973
14	Waśniów	Garbacz	cmentarzysko kurhanowe	pradzieje	68-72Aa z dnia 18.09.1986
15	Waśniów	Stryczowice	kopiec	pradzieje	28 Aa z dnia 09.09.1986
16	Ożarów[3]	Wojciechówka (Śródborze – Korycizna)	kopalnia krzemienia	epoka kamienia	265A z dnia 15.07.1982

Krzemionkowski Region Prehistorycznego Górnictwa Krzemienia Pasiastego (pełna nazwa dobra wpisanego na Listę światowego dziedzictwa), to cztery największe i najlepiej zachowane stanowiska archeologiczne oraz ich otoczenie:

1. Sudół st. 1/1 - „Krzemionki”

2. Ruda Kościelna st. 10/18 - „Borownia”

[3] część zabytku znajduje się obrębie miejscowości Łysowody, gmina Ćmielów

3. Wojciechówka st. 1/37 - „Śródborze – Korycizna" (w większej części na terenie gminy Ożarów)
4. Ćmielów st. 1/1 – „Gawroniec"

Najważniejszym jego komponentem jest pole górnicze (eksploatacyjne) „Krzemionki" położone między miejscowościami Sudół i Magonie, a Rudą Kościelną i Stokami. Ma ono powierzchnię 78,5 ha i niemal 4,5 km długości. Obszar objęty statusem dobra światowego ma powierzchnię 311 ha, zaś jego strefa buforowa (otulina) 1328 ha. Do obszaru gminy Ćmielów należy południowo-wschodnia część obszaru tego komponentu (ok. 19,7 ha, czyli 6,4%) położona w miejscowościach Stoki Stare i Ruda Kościelna. Na obszarze tych dwóch miejscowości oraz wsi Boria i Stoki Małe leży natomiast blisko 61% (809 ha) strefy buforowej komponentu 1. Niepowtarzalność „Krzemionek" polega nie tylko na wielkości pola górniczego, ale również na wyjątkowym stanie zachowania, zarówno pradziejowych wyrobisk górniczych jak i samej powierzchni stanowiska. Tym, co wyróżnia Krzemionki na tle innych obiektów tego typu na świecie, jest także niespotykane zróżnicowanie technik wydobywczych. Pradziejowi górnicy doskonale znający geologię złoża krzemienia wydobywali go na kilka sposobów, drążąc jamy, rowy, płytkie kopalnie niszowe, czy niszowo-chodnikowe. Są to kopalnie otwarte oraz o charakterze przejściowym do górnictwa głębinowego. Większą uwagę wzbudzają jednak te z wyrobiskami podziemnymi, do których można zaliczyć kopalnie chodnikowe, filarowo-komorowe oraz komorowe. Są to największe obiekty wydobywające krzemień, jakie powstały w pradziejach. Często mają głębokość 9 m, a powierzchnia ich wyrobisk przekracza 500 m^2.

Wnętrze wyrobiska górniczego typu filarowo-komorowego w Krzemionkach

Na ścianach wyrobisk widoczne są ślady użytkowania narzędzi, miejsca oczyszczania łuczyw, a nawet rysunki wykonane węglem drzewnym. Liczne są znaleziska narzędzi górniczych, a zdarzają się również relikty konstrukcji drewnianych, zarówno w podziemiach

jak i na powierzchni. Na ich podstawie można odtwarzać zarówno kulturę materialną, technikę tamtych czasów, jak też duchowość. Istotnym elementem świadczącym o nadzwyczajności tego stanowiska jest stan zachowania jego powierzchni.

Powierzchnia pola górniczego w Krzemionkach z zachowanymi hałdami i zagłębieniami poszybowymi – krajobraz przemysłowy z młodszej epoki kamienia.

Przetrwały tu (w ilości około 3000) zagłębienia poszybowe wraz z hałdami urobku, co pokazuje skalę działalności ówczesnych górników. Tworzą one łącznie z pracowniami krzemieniarskimi (warsztatami produkującymi narzędzia) oraz szlakami komunikacyjnymi i miejscami osadnictwa niespotykany gdzie indziej krajobraz kulturowy, który także jest przedmiotem ochrony na obszarze miejsca światowego dziedzictwa.

W południowej części powiatu znajdują się liczne kurhany oraz grobowce megalityczne. Megality w **Broniszowicach, Świrnie, Stryczowicach i Garbaczu oraz kurhan w woli Grójeckiej** wpisane są do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego. Duża liczba grobowców nie jest objęta wpisem, ale chroniona jest na podstawie ujęcia jej w wojewódzkiej ewidencji zabytków jako stanowiska archeologiczne. Grobowiec megalityczny w Broniszowicach został przebadany wykopaliskowo w latach 1992 i 1995 przez dr. JT. Bąbla. Grobowiec składał się z dwóch zbieżnych ciągów płyt kamiennych i głazów nakrytych nasypem ziemnym. Długość wynosiła 25 - 30 m, szerokość 10, zaś wysokość w najwyższej, tzw. czołowej partii ok. 3 m. W obrębie konstrukcji kamiennej znaleziono pochówki trzech osób. We wschodniej części grobowca zachowały się ślady drewnianej konstrukcji wykonanej w technice słupowej, która w momencie budowy grobowca stanowiła komorę o wymiarach 4 x 2 m. Wewnątrz tego obiektu odkryto ślady ognisk oraz skupisko kamieni i polepy, na których złożono kamienne żarno. Na tym samym stanowisku, w odległości ok. 50 m znajduje się jeszcze jeden, nie przebadany grobowiec.

Inną dość liczną grupą stanowisk archeologicznych należą tzw. gródki stożkowe (dwór na kopcu, dwór typu motte) znajdujące się w Miłkowie i Mychowie, gmina Bodzechów,

Nietulisku Małym, gmina Kunów (domniemane), Podgrodziu (gmina Ćmielów) oraz dwór obronny w Świrnie. Wszystkie tego typu budowle wiążą się z rozwojem osadnictwa rycerskiego w średniowieczu.

Miłków - badania wykopaliskowe zostały przeprowadzone zostały w 1973 roku przez A. Żurowską. Zabytek posiada kształt ściętego stożka wysokości 7 m i średnicy u podstawy ponad 30. Jest odcięte od wysoczyzny głęboką fosą, dzięki czemu ma wybitne walory obronne. Podczas badań wykopaliskowych odkryto tu ceramikę i fragmenty polepy glinianej oraz resztki konstrukcji drewnianych umocnień oraz budynków. Datują one gródek na wieki od XII do XIV.

Mychów (Mychów Kolonia) - na naturalnym lessowym cyplu otoczonym z trzech stron rzeką Modłą, a od wysoczyzny oddzielonym fosą wybudował swą siedzibę w XIV wieku możny ród Rawiczów. Gródek rycerski składał się z obronnej wieży otoczonej kamiennym murem, z sąsiednim wzgórzem połączony był mostem zwodzonym. Z Mychowem związana jest miłosna, sensacyjna historia o porwaniu dziedziczki fortuny Rawiczów – Elżbiety Warszówny na zlecenie Gniewosza z Dalewic (XV wiek). Od następnego stulecia zamek zaczął podupadać, by ostatecznie na przestrzeni XVIII i XIX w. zostać rozebrany. Badania wykopaliskowe zostały przeprowadzone w 1973 roku przez J. Dąbrowską i R. Kozłowską, które pozwoliły na uściślenie chronologii obiektu na okres od przełomu XIII i XIV wieku do połowy XV wieku.

Świrna - pierwszy raz występuje w źródłach historycznych na przełomie XIV i XV wieku (Wit ze Świrny). W XVI wieku należała do Jana Szczuckiego, na początku XVII do Ostrogskich. W 1994 roku odbyły się rozpoznawcze, sondażowe badania wykopaliskowe prowadzone przez E. Rytter, z których pozyskano liczne zabytki, przechowywane obecnie w Muzeum Historyczno-Archeologicznym w Ostrowcu Świętokrzyskim (ceramika, kości zwierzęce fragmenty szkieł, kafli piecowych, przedmioty żelazne). W sąsiedztwie reliktów dworu przeprowadzono w 2008 roku badania wykopaliskowe, gdzie odkryto między innymi ziemiankę średniowieczną datowaną na XIV i XV wiek.

Nietulisko Małe – grodzisko, gródek stożkowy – posiada wpis do rejestru zabytków, jednakże chronologia obiektu jest niepotwierdzona. Kwerenda historyczna wskazuje na znikomą możliwość istnienia prywatnego grodu w średniowieczu w tym rejonie z uwagi na stosunki własnościowe okolic Kunowa (dobra biskupów krakowskich). Natomiast z rejonu stanowiska potwierdzone w źródłach historycznych jest wydobycie rud żelaza, a przynajmniej od XVII w. kuźnica i fryszerka. Być może mamy do czynienia ze śladami nowożytnego górnictwa.

Inne ważne stanowiska archeologiczne na terenie powiatu ostrowieckiego, nie wpisane do rejestru zabytków, ale wielokrotnie badane wykopaliskowo i mające istotne znaczenie dla poznania przeszłości regionu to:

Ostrowiec Świętokrzyski, stan. 1/1 – Wąwozy, Ostrówek, gmina Ostrowiec Świętokrzyski

Jest to największe stanowisko archeologiczne na terenie miasta Ostrowca Świętokrzyskiego. Rozciąga się na przestrzeni ponad 800 m na krawędzi lessowej wysoczyzny u zbiegu dolin Kamiennej i Kamionki. Pierwsze badania archeologiczne na stanowisku zostały przeprowadzone przez K. Jażdżewskiego i K. Salewicza w 1942 roku. W ciągu długiej historii eksploracji stanowiska udało się wydzielić kilkanaście faz osadniczych od epoki neolitu (kultura lendzielska, pucharów lejkowatych czy amfor kulistych). Z tego właśnie stanowiska pochodzi naczynie kultury pucharów lejkowatych z symbolicznym wizerunkiem wozu czterokołowego. W epoce brązu obszar stanowiska był również użytkowany przez ludność kultury łużyckiej, a na początku epoki żelaza osadę i cmentarzysko założyli tu przedstawiciele

kultury grobów kloszowych. Na początku naszej ery swoje panowanie rozciągnęła tu kultura przeworska zakładając osadę i kilka piecowisk hutniczych, produkujących żelazo. Z tego okresu pochodzi znalezisko barbarzyńskiego naśladownictwa denara rzymskiego, a także elementów ozdoby stroju (stąd część wzgórza nosi lokalną nazwę „Broszki"). W XI-XII w. na obszarze stanowiska istniała osada słowiańska.

Częstocice, stan 14/8, gmina Ostrowiec Świętokrzyski

Stanowisko archeologiczne w Częstocicach obejmuje zabytkowy park w zespole pałacowo-parkowym jak i teren położony na wschód od niego, będący częścią dawnego założenia dworsko-folwarcznego, aż po tereny byłej cukrowni „Częstocice". W latach 60-tych ubiegłego wieku podczas prowadzenia prac ziemnych natrafiono na kloc żużla dymarskiego. Od 1986 roku pierwsze prace wykopaliskowe przeprowadził tu prof. K. Bielenin, przebadano wówczas obszar około 10 arów. Najstarsze osadnictwo na stanowisku datuje się na wczesny neolit i związane jest z tzw. kulturami naddunajskimi, o czym świadczą zabytki w postaci ceramiki i fragmentów odłupków z obsydianu. W późnym neolicie osadę zamieszkiwała ludność kultury amfor kulistych (znaleziska siekier krzemiennych i ich fragmentów). Największa intensyfikacja osadnictwa przypada na okres wpływów rzymskich i kulturę przeworską Podczas badań zarejestrowano liczne pozostałości pieców dymarskich, obiektów związanych z obróbką żelaza, jam osadniczych i ziemianek mieszkalnych. Na terenie stanowiska odkryto również obiekty związane z funkcjonującym w tym miejscu od XVII wieku dworu i folwarku. Należą do nich bruki kamienne, ziemianki z zachowanymi elementami konstrukcyjnymi, relikty piwnic oraz lamusa.

Szewna stan 5/78 i 6/79, gmina Bodzechów

Szczególnie cenne są stanowiska archeologiczne nr 6/79 i 5/78 w Szewnie, gm. Bodzechów. Stanowiska zostały odkryte w 1970 roku przez J.T. Bąbla w ramach badań powierzchniowych nad Szewnianką (Kamionką). W 2010 roku zostały zaewidencjonowane w ramach AZP 84-70. Są to rozległe stanowiska znajdujące się na krawędzi doliny rzecznej. Zarejestrowano na nich osadę kultury ceramiki wstęgowej rytej, kulturę pucharów lejkowatych z okresu neolitu, osadę kultury łużyckiej, osadę i stanowisko dymarskie wielopiecowiskowe kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich i wędrówek ludów oraz osadę z okresu wczesnego średniowiecza i średniowiecza. W latach 2010-2025 przeprowadzono na nich wykopaliskowe badania ratownicze oraz nadzory archeologiczne związane z budową gazociągu i przyłącza gazowego, kanalizacji, wodociągu, a także domów jednorodzinnych.
W trakcie wszystkich badań archeologicznych zarejestrowano ponad 200 obiektów związanych głównie z osadnictwem neolitycznym, okresu wpływów rzymskich, wędrówek ludów oraz wczesnym i późnym średniowieczem.

Ruchome zabytki archeologiczne z terenu powiatu ostrowieckiego znajdują się między innymi w Muzeum Historyczno-Archeologicznym w Ostrowcu Świętokrzyskim, Muzeum Narodowym w Kielcach, Muzeum Archeologicznym w Krakowie i Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie.

Dziedzictwo niematerialne

Zanikająca gwara ludowa z terenu powiatu ostrowieckiego należy dialektu małopolskiego, obejmującego dawne województwa krakowskie, sandomierskie i lubelskie. Jego podstawę stanowi dawne skupisko etniczno-językowe plemienia Wiślan, rozciągające się

od Gór Świętokrzyskich po Karpaty. Trudno wskazać obecnie na zachowanie kultury ludowej na terenach wiejskich powiatu z uwagi na jej zanik w ciągu XIX i XX wieku. Wiąże się to z rozwojem przemysłu i porzucania wiejskiego stylu na rzecz miejskiego. Ludowy strój obecnie jest odtwarzany przez poszczególne KGW, a często rezygnuje się z niego. Tradycyjny strój ludowy należał do grupy strojów sandomierskich oraz ubiorów charakterystycznych dla Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego.

Na terenie powiatu ostrowieckiego działają następujące instytucje kultury:

1. Muzeum Historyczno-Archeologiczne w Ostrowcu Świętokrzyskim
2. Izba regionalna im. Mariana Ośniałowskiego w Chocimowie
3. Izba pamięci im. Witolda Gombrowicza w Dołach Biskupich
4. Mała izba pamięci w Kolonii Inwalidzkiej,
5. Mała izba tradycji w Miejsko-Gminnej Bibliotece Publicznej w Kunowie.
6. Izba Pamięci Cukrownictwa w Częstocicach
7. Ostrowiecki Browar Kultury
8. Żywe Muzeum Porcelany w Ćmielowie działające przy fabryce porcelany AS Ćmielów
9. Muzeum Dinozaurów na terenie Bałtowskiego Kompleksu Turystycznego prezentujące dzieje życia na Ziemi.
10. Centrum Tradycji Hutnictwa
11. Izba pamięci ks. Marcina Popiela w Szewnie
12. Izba pamięci - Dom rodzinny majora Jana Piwnika Ponurego w Janowicach gmina Waśniów
13. gminne biblioteki publiczne i świetlice wiejskie

Opracowane szlaki turystyczne, promujące historię i tradycje regionu:

1. Szlak im. Mieczysława Radwana - czerwony
2. Szlak im. Witolda Gombrowicza - zielony
3. Szlak im. Mariana Raciborskiego - czerwony
4. Bałtowski szlak rowerowy - niebieski
5. Szlak turystyczny im. Stanisława Jeżewskiego - niebieski
6. Szlak rowerowy „Śladami zabytków techniki doliny Kamiennej”
7. Szlak rowerowy „Środkowe Dorzecze Kamiennej”
8. Świętokrzyski Szlak Przygody
9. Świętokrzyski Szlak Architektury Drewnianej
10. Ścieżka przyrodniczo – kulturowa (trasa czerwona) w Chmielowie
11. Ścieżka przyrodniczo – kulturowa (trasa niebieska) w Chmielowie
12. Ścieżka geoedukacyjna „Dolina Świśliny” w Dołach Biskupich
13. Szlak Górnictwa Krzemienia Pasiastego

Na terenie powiatu ostrowieckiego i poszczególnych gmin odbywa się kilka imprez i organizowanych jest szereg uroczystości związanych z kultywowaniem pamięci i tradycji regionalnej i państwowej.

5.3. *Zabytki objęte prawnymi formami ochrony*

Najwyższą formą ochrony czyli wpisem na **Listę światowego dziedzictwa UNESCO** jest Krzemionkowski Region Prehistorycznego Górnictwa Krzemienia Pasiastego

- **Pomnik Historii**: Krzemionki - kopalnia krzemienia z okresu neolitu (data wpisu 08.09.1994)

- **Wpis do rejestru zabytków archeologicznych** województwa świętokrzyskiego (opis w rozdziale 5.2 dotyczącym zabytków archeologicznych)

- **Wielkoobszarowy wpis do rejestru zabytków „Regionu górniczo-osadniczego eksploatacji, obróbki i przetwórstwa kopalin nad rzeką Kamienną"** zaproponowany przez Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W związku z koniecznością objęcia ochroną stref buforowych i braku zdecydowanych działań ze strony samorządów w sierpniu 2022 roku wszczęto procedurę dla obszaru i otoczenia trzech pierwszych komponentów Krzemionkowskiego Regionu Prehistorycznego Górnictwa Krzemienia Pasiastego . Planowane jest również ujęcie w rejestrze zabytków szerszego otoczenia osady neolitycznej w Ćmielowie, na wzgórzu „Gawroniec". Rozpoczęcie tego postępowania automatyczne powoduje objęcie pełną ochroną konserwatorską całego obszaru. Tym samym skutkuje ono również koniecznością indywidualnego uzgadniania każdej inwestycji w jego obrębie z WKZ i wydaniem przez ten urząd stosownej decyzji regulującej zasady jej przeprowadzenia.

- **Wpis do rejestru zabytków nieruchomych województwa świętokrzyskiego:** wpisanych jest 115 obiektów, ujętych między innymi w 22 zespołach. Na terenie powiatu ostrowieckiego wpisanych do rejestru zabytków jest 25 kościołów i kaplic, 10 dworów i pałaców, 17 parków, 9 cmentarzy oraz obiekty przemysłowe, w założeniach przestrzenno-poprzemysłowych w Dołach Biskupich, Kunowie i Bałtowie.

Zabytki (obiekty) wpisane do rejestru zabytków nieruchomych województwa świętokrzyskiego[4]:

l.p.	Miejscowość	Gmina	Zespół	Obiekt	Datowanie	Numer rejestru
1	Bodzechów	Bodzechów	zespół podworski	Dwie piwnice	1 poł. XIX w.	A.594/1
2	Bodzechów	Bodzechów	zespół podworski	Stajnia	ok. 1840 r.	A.594/2
3	Bodzechów	Bodzechów	zespół podworski	Obory	1 poł. XIX w.	A.594/3
4	Bodzechów	Bodzechów	zespół podworski	Park w zespole podworskim	XVIII w.	A.594/4
5	Mychów	Bodzechów		Kościół parafialny p.w. św. Barbary	ok. 1772 rok	A.595

[4] zestawienie wykonano na podstawie Gminnych Ewidencji Zabytków poszczególnych gmin powiatu

6	Szewna	Bodzechów	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja	Kościół parafialny p.w. św. Mikołaja	1775-1777 rok	A.596/1
7	Szewna	Bodzechów	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja	Kaplica p.w. św. Anny (w II kondygnacji kaplica św. Izydora)	2 poł. XVII wieku	A.596/2
8	Szewna	Bodzechów	zespół kościoła parafialnego p.w. sw. Mikołaja	Wikarówka I w zespole kościelnym p.w. św. Mikołaja	1775-1788	A.596/3
9	Szewna	Bodzechów	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja	Wikarówka II	1775-1788	A.596/4
10	Szewna	Bodzechów	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja	Schody	1775-1788	A.596/5
11	Szewna	Bodzechów	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja	Mur cmentarny (cmentarza przykościelnego)	2 poł. XVII w.	A.596/6
12	Szewna	Bodzechów	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja	Organistówka	1775-1788 r.	A.596/7
13	Szewna	Bodzechów	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja	Plebania	1775-1788 rok	A.596/8
14	Szewna	Bodzechów	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja	Dawna brama południowa w murze cmentarza przykościelnego, ob. Kaplica św. Antoniego	2 poł. XVII w., przekształcona na kaplicę ok. poł. XIX w.	A.596/9
15	Szewna	Bodzechów	zespół kościoła parafialnego p.w. Św. Mikołaja	Eksponat huty Klimkiewiczów	1896 r., od 1906 r. wystawiona jako brama	A.596/10
16	Szewna	Bodzechów	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja	Cmentarz przykościelny w granicach muru	przed 1326 r.	A.596/11
17	Szewna	Bodzechów	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja	Podziemne korytarze w obrębie zespołu kościelnego p.w. św. Mikołaja	3 ćw. XVIII w.	A.596/12
18	Szewna	Bodzechów	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja	Kaplica p. w. św. Juliana na cmentarzu	poł. XIX w. (przed 1872 r.)	A.596/13
19	Szewna	Bodzechów	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja	Kamienno-żeliwne ogrodzenie cmentarza grzebalnego (od strony północnej i zachodniej) z trzema bramami	2 poł. XIX w. lub pocz. XX w.	A.596/14

20	Szewna	Bodzechów	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja	Otoczenie zespołu: teren w granicach działek ewid. 273/4, 274, 275/5	1775-1788 r.	A.596/15
21	Szwarszowice	Bodzechów		Wiatrak holenderski	2 poł. XIX w.	A.536
22	Boksyce	Waśniów	zespół dworski	Dwór	1916 rok	A-617/1
23	Boksyce	Waśniów	zespół dworski	Park z pozostałościami murowanego ogrodzenia	XVIII wiek	A-617/2
24	Boksyce	Waśniów	zespół dworski	Najbliższe otoczenie - pozostałości folwarku		A-617/3
25	Czajęcice	Waśniów		park	XVIII w.	A-618
26	Garbacz	Waśniów		park	XVIII w.	A-619
27	Grzegorzowice	Waśniów		Kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela	1364 rok	A-620
28	Grzegorzowice	Waśniów		park	XVIII w.	A-621
29	Nowy Skoszyn	Waśniów		park (dawniej w miejscowości KUNIN)	XVIII w.	A-622
30	Mirogonowice	Waśniów	zespół podworski	Lamus	XVIII w.	A-623
31	Mirogonowice	Waśniów	zespół podworski	Park	XVIII w.	A-623
32	Momina	Waśniów		Kościół parafialny p.w. św. Wojciecha	XIV wiek	A-624
33	Sarnia Zwola	Waśniów		park	XVIII w.	A-625
34	Waśniów	Waśniów	zespół kościoła parafialnego pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła	Kościół parafialny p.w. Świętych Apostołów Piotra i Pawła	XVII wiek	A-626
35	Waśniów	Waśniów	zespół kościoła parafialnego pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła	Dzwonnica	2 poł. XVIII wieku	A-626
36	Góra Witosławska	Waśniów		Kaplica p.w. Zesłania Ducha Świętego. (dawniej WITOSŁAWSKA GÓRA)	XVIII wiek	A-627
37	Wronów	Waśniów	założenie dworsko-parkowe	park	2 poł. XVIII wieku	A-628
38	Wronów	Waśniów	założenie dworsko-parkowe	dwór	1925 rok	A-628
39	Wronów	Waśniów	założenie dworsko-parkowe	Figura Chrystusa	4 ćw. XIX wieku	A-628

40	Wronów	Waśniów	założenie dworsko-parkowe	Układ wodny z pozostałościami stawów i systemem grobli		A-628
41	Wronów	Waśniów	założenie dworsko-parkowe	Tereny dawnego folwarku, sadów, ogrodów, łąk		A-628
42	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski		Kaplica rodziny Pietrzykowskich na cmentarzu parafialnym	1880 rok	A.272
43	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski	zespół pałacyku myśliwskiego Wielopolskich	Kapliczka	1893 rok	A.613/2
44	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski	zespół pałacyku myśliwskiego Wielopolskich	Pałacyk myśliwski Wielopolskich, ob. hotel	1820 rok	A.613/1
45	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski	zespół pałacyku myśliwskiego Wielopolskich	Park		A.613/3
46	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski		Kościół parafialny p.w. św. Michała Archanioła	1614 rok	A.304
47	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski		Cmentarz Żydowski	poł. XVII wieku	A.612
48	Ostrowiec Świętokrzyski (Denków)	Ostrowiec Świętokrzyski	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Stanisława Biskupa	Dzwonnica	1806 rok	A.616/2
49	Ostrowiec Świętokrzyski (Denków)	Ostrowiec Świętokrzyski	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Stanisława Biskupa	Kościół parafialny p.w. św. Stanisława Biskupa	1625-1642 rok	A.616/1
50	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski	zespół pałacowo-parkowy, ob. Muzeum Historyczno-Archeologiczne	Pałac	4 ćw. XIX wieku	A.614
51	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski	zespół pałacowo-parkowy, ob. Muzeum Historyczno-Archeologiczne	Park	5 ćw. XIX wieku	A.614
52	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski		dwór z ogrodem	1 poł. XIX wieku	A.615
53	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski	zespół kościoła parafialnego p.w. Najświętszego Serca Jezusowego	kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Jezusowego	1932 rok	A.953/1
54	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski	zespół kościoła parafialnego p.w. Najświętszego Serca Jezusowego	dzwonnica	1939 rok	A.953/1

55	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski	zespół kościoła parafialnego p.w. Najświętszego Serca Jezusowego	teren w granicach działki	-	A.953/1
56	Chocimów	Kunów	zespół dworsko-parkowy	Park	2 poł. XIX wieku	A.601/1
57	Chocimów	Kunów	zespół dworsko-parkowy	Dwór	1868-1874	A.601/2
58	Doły Biskupie	Kunów	założenie przestrzenno-poprzemysłowe Fabryki Tektury "Witulin"	Pozostałości zakładu przemysłowego dawnej Fabryki Tektury „Witulin" – teren wraz z budynkami i pozostałościami wyposażenia: Hala odwadniania, turbinownia dawna śrutownia, magazyn żelaza, magazyn wyrobów gotowych, magazyn techniczny	1885 rok	A.607/1
59	Doły Biskupie	Kunów	założenie przestrzenno-poprzemysłowe Fabryki Tektury "Witulin"	Układ wodny: kanał roboczy i jaz na rzece Świślinie	pocz. XX wieku	A.607/2
60	Doły Biskupie	Kunów	założenie przestrzenno-poprzemysłowe Fabryki Tektury "Witulin"	Budynek administracyjno-mieszkalny	1885 rok	A.607/3 3
61	Doły Biskupie	Kunów	założenie przestrzenno-poprzemysłowe Fabryki Tektury "Witulin"	Układ urbanistyczny zespołu budowlanego dawnego osiedla przyfabrycznego	pocz. XX wieku	A.607/4
62	Doły Biskupie	Kunów	założenie przestrzenno-poprzemysłowe Fabryki Tektury "Witulin"	Pozostałości parku	Po 1885 r.	A.607/5

63	Doły Biskupie	Kunów	założenie przestrzenno-poprzemysłowe Fabryki Tektury "Witulin"	Kamieniołom (relikt) wraz z budynkami dawnych warsztatów kamieniarskich: budynek dawnych warsztatów kamieniarskich I, budynek dawnych warsztatów kamieniarskich II	Po 1885 r.	A.607/6
64	Janik d. Kaplica	Kunów		Kaplica p.w. św. Katarzyny wraz z otoczeniem	1430 rok	A.608
65	Kunów	Kunów	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Władysława	Kościół parafialny p.w. św. Władysława	1625-1642	A.609/1
66	Kunów	Kunów	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Władysława	Dzwonnica	1893-1907	A.609/2
67	Kunów	Kunów	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Władysława	Kostnica	2 ćw. XVII wieku	A.609/3
68	Kunów	Kunów	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Władysława	Ogrodzenie	2 ćw. XVII wieku	A.609/4
69	Kunów	Kunów	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Władysława	Teren dawnego cmentarza kościelnego w granicach całego ogrodzenia kościelnego	2 poł. XIII wieku	A.609/5
70	Kunów	Kunów		Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	I poł. XIX w.	A.9
71	Kunów	Kunów		Figura św. Jana Nepomucena, kam., przy moście na rzece	1775 r.	58 B
72	Kunów	Kunów		Figura św. Władysława, kam., na placu przed kościołem	1835 r.	57 B
73	Nietulisko Duże	Kunów	założenie przestrzenno - przemysłowe	Walcownia (ruina)	1841-1850	318, 436
74	Nietulisko Duże	Kunów	założenie przestrzenno - przemysłowe	Most	1840-1850	318, 436
75	Nietulisko Duże	Kunów	założenie przestrzenno - przemysłowe	Budynek kontrolny I	1840-1850	318, 436
76	Nietulisko Duże	Kunów	założenie przestrzenno - przemysłowe	Budynek kontrolny II	1840-1850	318, 436

77	Nietulisko Duże	Kunów	założenie przestrzenno - przemysłowe	Przepust wody (śluza wpustowa – jaz piętrzący na górnym kanale roboczym, przy stawie)	1840-1850	318, 436
78	Nietulisko Duże	Kunów	założenie przestrzenno - przemysłowe	Suszarnia (ruina)	1834-1845	318, 436
79	Nietulisko Duże	Kunów	założenie przestrzenno - przemysłowe	Budynek dyrekcji w zespole urbanistyczno-przemysłowym	1840-1850	318, 436
80	Nietulisko Duże	Kunów	założenie przestrzenno - przemysłowe	Magazyn (ruina)	1834-1845	318, 436
81	Nietulisko Małe	Kunów		Park	XIX w.	A.611
82	Ćmielów	Ćmielów	zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP	Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP	XIV wiek	A.598/1-4
83	Ćmielów	Ćmielów	zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP	Dzwonnica	poł. XVIII wieku	A.598/1-4
84	Ćmielów	Ćmielów	zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP	Kostnica	1770 rok	A.598/1-4
85	Ćmielów	Ćmielów	zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP	Ogrodzenie cmentarza kościelnego z bramą		A.598/1-4
86	Ćmielów	Ćmielów		Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	1790 rok	A.599
87	Ćmielów	Ćmielów	zespół zamkowy	Ruina budynku pałacowego I	XVI wiek	A.600/1-5
88	Ćmielów	Ćmielów	zespół zamkowy	Ruina budynku pałacowego II	XVI wiek	A.600/1-5
89	Ćmielów	Ćmielów	zespół zamkowy	Ruina kaplicy na wyspie	XVI wiek	A.600/1-5
90	Ćmielów	Ćmielów	zespół zamkowy	Ruina budynku przedzamcza z wieża bramną	1519-1531	A.600/1-5
91	Ćmielów	Ćmielów	zespół zamkowy	Fortyfikacje ziemne z bastionami	XVI wiek	A.600/1-5
92	Czarna Glina	Ćmielów		Zbiorowa Mogiła Powstańców Styczniowych	1836 r.	A.597
93	Podgrodzie	Ćmielów		Pozostałości ruin zamku wraz ze śladami wałów i fosy	XIV wiek	A.601

94	Przeuszyn	Ćmielów	zespół dworsko-parkowy	Dwór	XIX/XX wiek	A.602/1-4
95	Przeuszyn	Ćmielów	zespół dworsko-parkowy	Dawny budynek gospodarczy		A.602/1-4
96	Przeuszyn	Ćmielów	zespół dworsko-parkowy	Rządcówka		A.602/1-4
97	Przeuszyn	Ćmielów	zespół dworsko-parkowy	Park	I poł. XIX wieku	A.602/1-4
98	Ruda Kościelna	Ćmielów	zespół kościoła parafialnego p.w. Zaślubin NMP	Kościół parafialny p.w. Zaślubin NMP	1769-1776	A.603/1-2
99	Ruda Kościelna	Ćmielów	zespół kościoła parafialnego p.w. Zaślubin NMP	Ogrodzenie cmentarza kościelnego	XIX wiek	A.603/1-2
100	Ruda Kościelna	Ćmielów		Cmentarz parafialny	poł. XIX wieku	A.604
101	Ruda Kościelna	Ćmielów	zespół dworsko - parkowy	Dwór	XVIII wiek	A.605/1-4
102	Ruda Kościelna	Ćmielów	zespół dworsko - parkowy	Gorzelnia	1919 rok	A.605/1-4
103	Ruda Kościelna	Ćmielów	zespół dworsko - parkowy	Mur otaczający park		A.605/1-4
104	Ruda Kościelna	Ćmielów	zespół dworsko - parkowy	Park	1 poł. XIX wieku	A.605/1-4
105	Bałtów	Bałtów	zespół kościoła parafialnego p.w. Matki Boskiej Bolesnej	Kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Bolesnej	1904 r. -1909 r.	A.937/1
106	Bałtów	Bałtów	zespół kościoła parafialnego p.w. Matki Boskiej Bolesnej	Dawny cmentarz przykościelny wraz z częścią ogrodzenia od frontu działki	ok. 1990 r., bramka ok 1930 r.	A.937/2
107	Bałtów	Bałtów	zespół kościoła parafialnego pw. Matki Boskiej Bolesnej	Stary cmentarz parafialny tzn. górny	ok. 1830 r.	A.937/3
108	Bałtów	Bałtów	zespół kościoła parafialnego p.w. Matki Boskiej Bolesnej	Kaplica cmentarna Druckich-Lubeckich na starym cmentarzu parafialnym	1914 r.	A.937/4
109	Bałtów	Bałtów	zespół pałacowo-parkowy	Pałac	1894 r. - 1899 r.	A.591/1
110	Bałtów	Bałtów	zespół pałacowo-parkowy	Dawna kaplica	1786 r.	A.591/2
111	Bałtów	Bałtów	zespół pałacowo-parkowy	Park	XVIII/XIX w., ok. 1900 r.	A.591/3
112	Bałtów	Bałtów	zespół młynów wodnych	Murowany budynek wodny wraz z komorą turbiny napędu	1900 r.	A.4/1-3

113	Bałtów	Bałtów	zespół młynów wodnych	Koryto prawe doprowadzające wodę do komory turbiny	1900 r.	A.4/1-3
114	Bałtów	Bałtów	zespół młynów wodnych	Grunt w granicach murach zewnętrznych młyna i powyższego koryta	1900 r.	A.4/1-3
115	Pętkowice (Kolonia)	Bałtów		Kaplica poariańska (obecnie kościół parafialny pw. św. Teresy od Dzieciątka Jezus)	Połowa XVII w., ok.1974 r.	A.592

Objęcie wyżej wymienionych zabytków formą ochrony jakim jest wpis do rejestru zabytków ma swoje konsekwencje w postaci konieczności należytego sprawowania nad nim opieki. Właściciel lub posiadacz ma obowiązek zapewnienia między innymi, naukowego badania i dokumentowania zabytków, prowadzenia prac konserwatorskich i restauratorskich oraz robót budowlanych przy zabytku, zabezpieczenia zabytku, utrzymania zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie, upowszechniania wiedzy o zabytku (art. 5 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Właściciel lub posiadacz ma obowiązek zawiadomić WKZ w przypadku zniszczenia, zagubienia, kradzieży, zagrożeniu zabytku, miejsca przechowywania, zmianach dotyczących właściciela lub posiadacza zabytku (art. 28 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W przypadku prowadzonych robót budowlanych, prac restauracyjnych, konserwatorskich, prac archeologicznych itp. przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków należy uzyskać pozwolenie WKZ (art. 36 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Art. 38, 39 i 40 wspomnianej ustawy określa sposób kontroli zabytku wpisanego do rejestru zabytków przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W przypadku stanowisk archeologicznych oraz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków mają zastosowanie przepisy art. 31 i 32, w których nałożony jest obowiązek pokrycia kosztów badań archeologicznych jeśli nastąpi przekształcenie lub zniszczenie zabytku archeologicznego (w trakcie realizacji inwestycji), których rodzaj i zakres określa WKZ w drodze decyzji. Właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru zabytków może zwrócić się do ministra kultury lub wojewódzkiego konserwatora zabytków o udzielenie dotacji na sfinansowanie prac restauratorskich i konserwatorskich (art. 74) w wysokości 50% lub 100% jeśli obiekt posiada wyjątkową wartość historyczną (art. 78). Dodatkowo dotacji mogą udzielać organy samorządu: gminy, powiatu i województwa (art. 81).

- Wpis do rejestru zabytków ruchomych województwa świętokrzyskiego

Na terenie powiatu występują również zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków takie jak wyposażenia kościołów, pomniki, nagrobki, maszyny itp. (nie wszystkie ujęte są w gminnych ewidencjach zabytków). Należą do nich zabytki ruchome z terenu miasta Ostrowca Świętokrzyskiego: elementy wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Stanisława Biskupa i

Męczennika, 4 maszyny stanowiące wyposażenie budynków kuźni i odlewni, 2 klatki walcownicze wraz z łącznikiem napędu – fragment walcarek w Walcowni Małej należące do dawnego Obszaru Przemysłowego Zakłady Ostrowieckie S.A., most na rzece Kamiennej znajdujący się w km 186.811 w torze 1 linii kolejowej nr 25, neoklasycystyczna, z lat 90-tych XIX w., drewniana zabudowa schodów wewnętrznych: boazeria ścian oraz kasetonowy sufit, wraz z drzwiami, w budynku przy ul. Jana Głogowskiego 3/5. Do zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków gminy Kunów należy wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Władysława, dzwon z 1534 roku, rokowa rzeźba Chrystusa oraz obrazy na plebani, rzeźby, epitafia i nagrobki znajdujące się na cmentarzu przykościelnym, kaplica św. Katarzyny w Janiku. W gminie Ćmielów to wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Ćmielowie, figury, obelisk, epitafia i rzeźby na cmentarzu przykościelnym i w ogrodzeniu cmentarza, wystój, wyposażenie oraz malowidła kościoła parafialnego pw. Zaślubin NMP w Rudzie Kościelnej. W gminie Bałtów rejestrowe zabytki ruchome to wyposażenie kościoła parafialnego pw. MB Bolesnej w Bałtowie, w gminie Waśniów – wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha w Mominie , pw. św. Jana Chrzciciela w Grzegorzowicach, pw. śś Piotra i Pawła w Waśniowie oraz kaplicy pw. Zesłania Ducha Świętego na Górze Witosławskiej, rzeźby w bramce ogrodzenia przykościelnego i pomniki na cmentarzu parafialnym w Mominie i Grzegorzowicach, figura przydrożna MB w Boksycach, natomiast w gminie Bodzechów – wystój i wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja w Szewnie.

5.4. *Zabytki stanowiące własność powiatu*

Niżej wymienione zostały obiekty zabytkowe stanowiące własność lub będących w zarządzie powiatu (jednocześnie ujętych w GEZ Gminy Ostrowiec Świętokrzyski i Gminy Bodzechów):

- komponent 1 Krzemionkowskiego Regionu Pradziejowego Górnictwa Krzemienia Pasiastego "Krzemionki" (w części), Sudół 135a

- zespół pałacowo-parkowy w Częstocicach, ul. Świętokrzyska 37

- seminarium nauczycielskie (obecnie III LO im. w. Broniewskiego), ul. Sienkiewicza 67a

- budynek mieszkalny, ob. Państwowa Szkoła Muzyczna I Stopnia, ul. Iłżecka 47

Zgodnie z art. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza, a polega na zapewnieniu naukowego badania i dokumentowania zabytku, prowadzenie prac konserwatorskich, zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie, korzystanie z zabytków w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości, popularyzowanie wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Istotną informacją dla właścicieli obiektów zabytkowych jest to, że w przypadku obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, ale ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków (art. 39 Prawa budowlanego).

5.5. *Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu*

Niewątpliwie najcenniejszymi zabytkami w powiecie ostrowieckim są:
- zespół pradziejowych kopalń krzemienia pasiastego – Krzemionkowski Region Prehistorycznego Górnictwa Krzemienia Pasiastego ze względu na unikalne na skalę światową wartości usankcjonowane statusem dobra światowego dziedzictwa (UNESCO),
- zespół urbanistyczno-przemysłowy w Nietulisku Dużym ze względu na wyjątkową kompozycję całego założenia, wyszukaną architekturę budynków oraz innowacyjny układ wodny
- zespół pałacowo-parkowy w Bałtowie i Częstocicach (opisane powyżej)
- zespół kościoła parafialnego w Szewnie ze względu na niespotykany na skalę ogólnopolską i doskonale zachowany, późnobarokowy zespół kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja wraz z plebanią, wikarówkami, schodami, murem, kaplicami i bramą główną, stanowi bardzo duży potencjał turystyczny (w źródłach pierwsza wzmianka o kościele w Szewnie pochodzi z XIII wieku – fundacja biskupa Prandoty, później wzmiankowany jest w spisach tzw. świętopietrza pod rokiem 1326. Jan Długosz w 1440 wymienia w Szewnie drewniany kościół p.w. św. Mikołaja. Wieś należała do biskupów krakowskich. Kościół ten został rozebrany, a na jego miejscu wybudowano murowany w 1652 roku. W czasie potopu szwedzkiego został splądrowany, później odremontowany. W latach 70-tych XVIII wieku postanowiono wybudować większy kościół. Projektantem nie tylko nowej świątyni ale również przestrzeni wokół był Józef Karśnicki. W skład zespołu kościelnego weszły dwie wikarówki połączone schodami, plebania i dom służby kościelnej. Przestrzeń jest ukształtowana dwupoziomowo. na niższym poziomie znajduje się kościół i wikarówki, na wyższym plebania z założeniem ogrodowym, pod którym znajdują się podziemne korytarze. Budowę rozpoczęto w 1775 roku, zakończono w dwa lata później, budowa plebani zakoszona w 2 ćw. XIX wieku. Wówczas też powstały kaplice św. Anny, Izydora i Antoniego. Na początku XX wieku jako bramę główną wejścia na cmentarz przykościelny ustawiono żelazny, neogotycki pawilon, a w latach dwudziestych XX wieku wybudowano Dom Katolicki. Budowle - kościół, plebania i wikarówki są w stylu barokowym, całe założenie orientowane na osi wschód-zachód).

Widok ogólny na kościół p.w. św. Mikołaja w Szewnie i bramę wejściową.

Kościół pw. św. Mikołaja i wikarówki w Szewnie.

Kościół, wikarówki od zachodu i plebania od wschodu.

- zespół zamkowy w Ćmielowie (poddany w ostatnim czasie rewitalizacji) względu na ogromny potencjał turystyczny (zamek w Ćmielowie wybudowany został w latach 1511-1527 przez Krzysztofa szydłowieckiego, nie wykluczone, że na miejscu wcześniejszego dworu obronnego

Jakuba Szydłowieckiego. Renesansowy zamek składał się z zamku na wyspie oraz przedzamcza. W XVII wieku uzyskał dodatkowe wały ziemne wraz z bastionami. Po Szydłowieckich właścicielami zamku byli Tarnowscy, Ostrogscy, Wiśniowieccy, Sanguszkowie i Małachowscy).

Zespół zamkowy w Ćmielowie od strony północnozachodniej.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń.

W latach 2021 – 2024 powiat uczestniczył w następujących inwestycjach związanych z opieką nad zabytkami:

- w ramach dofinansowania udzielonego przez EFRR – Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020:

1. „Zwiększenie dostępności do MHA w Ostrowcu Świętokrzyskim poprzez poprawę infrastruktury MAiRK oraz Pałacu Wielopolskich" – inwestycja zakończona w 2023 roku

- dotacje z programu „Polski Ład" realizowane przez powiat ostrowiecki w 2024 roku:

1. Prace konserwatorsko-restauratorskie zabytkowej polichromii prezbiterium i nawy bocznej w kościele p.w. Najświętszego Serca Jezusowego w Ostrowcu Świętokrzyskim – 489 800 zł
2. Renowacja zabytkowych witraży oraz montaż hydrantów przeciwpożarowych w kościele p.w. św. Michała Archanioła w Ostrowcu Świętokrzyskim – 507 472,48 zł
3. Prace służące ekspozycji elementów zabytkowego układu parkowego przy Pałacu Wielopolskich w Ostrowcu Świętokrzyskim – Częstocicach 3 357 900 zł

- dotacje ze środków własnych realizowane przez powiat ostrowiecki w 2024 roku:

1. Przeprowadzenie prac konserwatorskich ambony w kościele parafialnym pod wezwaniem św. Mikołaja Biskupa w Szewnie - **20 000 zł**

2. Przeprowadzenie robót budowlanych polegających na renowacji kamiennego cokołu kościoła pod wezwaniem św. Michała Archanioła w Ostrowcu Świętokrzyskim (strona południowa i północna) – etap II **- 20 000 zł**
3. Przeprowadzenie robót budowlanych polegających na remoncie dachu w zakresie naprawy konstrukcji więźby dachowej wraz z wymianą poszycia dachowego na blachę miedzianą, wymianą rynien i rur spustowych oraz obróbek blacharskich kościoła parafialnego pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Ostrowcu Świętokrzyskim – etap III - **20 000 zł**
4. Montaż urządzeń sygnalizacji pożaru kościoła i dzwonnicy zespołu kościelnego kościoła parafialnego pod wezwaniem Najświętszego Serca Jezusowego w Ostrowcu Świętokrzyskim – etap I - **20 000 zł**,
5. Budowa instalacji odgromowej zewnętrznej budynku kościoła parafialnego pod wezwaniem św. Władysława w Kunowie wraz z przykościelną dzwonnicą – **20 000 zł.**

- dotacje ze środków własnych realizowane przez powiat ostrowiecki w 2023 roku:

1. Parafia Rzymskokatolickiej pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Ćmielowie na: „Przeprowadzenie prac konserwatorskich drewnianego stropu z fasetą w nawie głównej kościoła parafialnego pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Ćmielowie" - **20 000 zł,**
2. Parafia Rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. Mikołaja w Szewnie na: „Przeprowadzenie prac konserwatorskich XVIII wiecznej polichromii nawy głównej we wnętrzu kościoła parafialnego pod wezwaniem św. Mikołaja w Szewnie – III etap w zakresie polichromii ściennej balustrady chóru muzycznego" - **20 000 zł**
3. Parafia Rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. Michała Archanioła w Ostrowcu Świętokrzyskim na: „Przeprowadzenie robót budowlanych polegających na renowacji kamiennego cokołu kościoła pod wezwaniem św. Michała Archanioła w Ostrowcu Świętokrzyskim" - **20 000 zł,**
4. Parafia Rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa Męczennika w Ostrowcu Świętokrzyskim na: „Przeprowadzenie robót budowlanych polegających na remoncie dachu w zakresie naprawy konstrukcji więźby dachowej wraz z wymianą poszycia dachowego na blachę miedzianą, wymianą rynien i rur spustowych oraz obróbek blacharskich kościoła parafialnego pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa Męczennika w Ostrowcu Świętokrzyskim" - **20 000 zł,**
5. Parafii Rzymskokatolickiej pod wezwaniem Najświętszego Serca Jezusowego w Ostrowcu Świętokrzyskim na „Przeprowadzenie prac konserwatorskich polichromii sklepienia nawy bocznej we wnętrzu kościoła parafialnego pod wezwaniem Najświętszego Serca Jezusowego w Ostrowcu Świętokrzyskim" - **20 000,00 zł.**
6. Dotacja celowa na dofinansowanie projektu pn.: „Zwiększenie dostępności do Muzeum Historyczno-Archeologicznego w Ostrowcu Świętokrzyskim poprzez poprawę infrastruktury Muzeum Archeologicznego i Rezerwatu Krzemionki oraz Pałacu Wielopolskich" - **318 872,13 zł**.

- dotacje ze środków własnych realizowane przez powiat ostrowiecki w 2022 roku:

1. Parafia Rzymskokatolickiej pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Ćmielowie na „Przeprowadzenie prac konserwatorskich elewacji dzwonnicy w zespole kościoła parafialnego pod wezwaniem WNMP w Ćmielowie – **20 000 zł**

2. Parafia Rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. Mikołaja w Szewnie na: „Przeprowadzenie prac konserwatorskich XVIII wiecznej polichromii ściennej północnej nawy bocznej – II etap we wnętrzu kościoła parafialnego pod wezwaniem św. Mikołaja w Szewnia z zakresie ściany północnej, północnej nawy bocznej" – **20 000 zł**
3. Parafia Rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa Męczennika w Ostrowcu Świętokrzyskim na: „Przeprowadzenie robót budowlanych polegających na remoncie dachu w zakresie naprawy konstrukcji więźby dachowej wraz z wymianą poszycia dachowego na blachę miedzianą, wymiana rynien i rur spustowych oraz obróbek blacharskich kościoła parafialnego pod wezwanie św. Stanisława Biskupa Męczennika w Ostrowcu Świętokrzyskim" – **20 000 zł**
4. Parafia Rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. Michała Archanioła w Ostrowcu Świętokrzyskim na: „Przeprowadzenie robót budowlanych polegających na remoncie elewacji wschodniej kościoła pod wezwaniem św. Michała Archanioła (prezbiterium wraz z aneksami) w Ostrowcu Świętokrzyskim – **20 000 zł**

Mocne strony – potencjał
- wpis kopalni krzemienia pasiastego „Krzemionki", „Borownia", „Koryczizna" i osady „Gawroniec" na Listę światowego dziedzictwa UNESCO
- wyjątkowe zabytki wpisane do rejestru zabytków i ujęte w ewidencjach (zespoły poprzemysłowe związane z hutnictwem i górnictwem i inną działalnością gospodarczą w Nietulisku, Bodzechowie, Ostrowcu, Bałtowie, grodziska w Mychowie i Miłkowie, parki, dwory i pałace (w Bałtowie, Częstocicach, Chocimowie), zespoły kościelne (w Szewnie, Grzegorzowicach, Rudzie Kościelnej itp.)
- atrakcyjne pod względem turystycznym i rekreacyjnym położenie (Pasmo Jeleniowskie Gór Świętokrzyskich, urozmaicona rzeźba Wyżyny Sandomierskiej, dolina Kamiennej wraz z jej przełomowym odcinkiem w okolicach Bałtowa i Podgrodzia)
- walory naturalne – widokowe tereny odpowiednie do rekreacyjnych wycieczek rowerowych i pieszych, kajakowych
- wytyczone szlaki rowerowe i piesze
- aktualizowane niedawno gminne ewidencje zabytków
- bogactwo miejsc i tradycji historycznych oraz kulturowych
- działalność instytucji kultury, muzeum, izb regionalnych
- istniejący kompleks turystyczny w Bałtowie wraz z bazą noclegową
- właściwe wykorzystywanie środków UE na cele związane z odnową obiektów zabytkowych
- możliwość pozyskania zewnętrznych środków finansowych na prace dotyczące zabytków

Słabe strony - problemy
- barak zainteresowania odnową kapliczek i figur przydrożnych będących istotnym elementem krajobrazu kulturowego lub niewłaściwa ich renowacja
- brak zrozumienia istoty ochrony dobra dziedzictwa kulturowego przez niektóre samorządy gminne
- brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w części dotyczącej ochrony dobra światowego dziedzictwa

Szanse
- rozwój turystyki kulturowej m.in. przez tworzenie dodatkowych tematycznych szlaków turystycznych bazujących na dziedzictwie kulturowym i historii
- praca nad podniesieniem znaczenia tożsamości lokalnej, budowanie „małej ojczyzny", popularyzacja regionalnych tradycji, obrzędów ludowych
- wykreowanie nowych, atrakcyjnych „produktów" turystycznych na bazie dziedzictwa lokalnego
- możliwość pozyskania środków finansowych w ramach dotacji na remonty i modernizacje obiektów zabytkowych
- edukacja społeczeństwa, szczególnie najmłodszych mieszkańców gminy w zakresie dbałości o regionalne dziedzictwo kulturowe
- wzrost popularności turystyki weekendowej
- rozwój agroturystyki i rolnictwa ekologicznego.

Zagrożenia
- niska świadomość społeczna w zakresie konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego mogąca mieć wpływ na stan jego zachowania
- możliwa eksploatacja wapienia jurajskiego ze złoża „Ruda Kościelna", zlokalizowanego w centrum Krzemionkowskiego Regionu Prehistorycznego Górnictwa Krzemienia Pasiastego, która przez generowanie wstrząsów, emitowanie pyłów, metali ciężkich, wysuszanie i alkalizację otoczenia może doprowadzić do zniszczenia miejsc światowego dziedzictwa
- budowa kilku tzw. farm fotowoltaicznych oraz magazynów energii elektrycznej, obiektów wielkoprzestrzennych, o powierzchni często przekraczającej 100 ha, które całkowicie zaburzą harmonijny krajobraz kulturowy przełomowego odcinka doliny Kamiennej, będący jedną z podstaw wpisu na listę światowego dziedzictwa
- wykreślenie Krzemionkowskiego Regionu Prehistorycznego Górnictwa Krzemienia Pasiastego z Listy światowego dziedzictwa UNESCO z uwagi na odpowiedni brak ochrony zabytku
- trudności w egzekwowaniu przepisów prawa w zakresie ochrony zabytków
- postępująca degradacja niektórych zabytków (szczególnie dworów i parków oraz związanych z dawnym przemysłem w Ostrowcu, Częstocicach, Dołach Biskupich i Nietulisku)
- czasami niewłaściwe prowadzone prace budowlane i remontowe przy obiektach zabytkowych
- brak odpowiednich środków pieniężnych na potrzebne remonty kapliczek i krzyży przydrożnych

7. Priorytety i kierunki działania w ramach GPOnZ

Strategicznym celem Programu Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Ostrowieckiego na lata 2026 – 2029 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie powiatu. Starania, które będą prowadzić do jego realizacji powinny służyć budowaniu i utrwalaniu poczucia tożsamości lokalnej, utrzymaniu ładu przestrzennego oraz rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Aby osiągnięcie tego celu było możliwe należy określić główne kierunki działań oraz zadania priorytetowe w realizacji. W miarę ich wypełniania, działania

winny być poddawane systematycznej weryfikacji, co pozwoli na realne dopasowanie do aktualnych możliwości finansowych i potrzeb właścicieli.

Priorytetami, zadaniami i kierunkami działań programu opieki są:

Priorytet I. Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego

Kierunek I.1 Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania

1/ dofinansowanie prac restauratorsko – konserwatorskich przy obiektach niebędących własnością powiatu na podstawie stosownej uchwały dotyczącej udzielania dotacji (zgodnie z art. 81 ust. 1 i 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) w zależności od pojawiających się potrzeb

2/ renowacja lub utrzymanie zabytków będących własnością powiatu (dotacje celowe dla Muzeum Historyczno-Archeologicznego w Ostrowcu świętokrzyskim w zależności od pojawiających się potrzeb)

Kierunek I.2 Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego

1/ określenie kryteriów ochrony zabytków oraz dziedzictwa kulturowego w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, a także przy kształtowaniu środowiska (np. podczas przygotowywania planów zagospodarowania przestrzennego),

2/ uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków będących w gestii powiatu w planach ogólnych gmin.

3/ wsparcie i współpraca z gminami oraz organizacjami pozarządowymi w zakresie wprowadzenia zintegrowanej formy ochrony w postaci Parku Kulturowego na całym obszarze Krzemionkowskiego Regionu Pradziejowego Górnictwa Krzemienia Pasiastego (łącznie ze strefami buforowymi)

Kierunek I.3 Ochrona historycznie ukształtowanych układów ruralistycznych i miejskich polegająca na poprawie ładu przestrzennego wsi i miast oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez:

1/ ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabytkowej zabudowy

2/ wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach centrów wsi, miasta oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy,

Priorytet II. Rozszerzanie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz jego promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej

Kierunek 2.1 Badania i dokumentacja dziedzictwa kulturowego gminy
1/ Wspieranie projektów naukowo-konserwatorskich dotyczących dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu, w tym badań nad dziedzictwem poprzemysłowym czy badań archeologicznych

2/ Zainicjowanie wpisu zespołu kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja w Szewnie na listę Pomników Historii

Kierunek 2.2 Poszerzanie dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy
1/ Udostępnianie i aktualizacja informacji o zabytkach powiatu na stronie internetowej powiatu

2/ Opracowanie mapy zabytków powiatu, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego

3/ Zainicjowanie inwestycji wybudowania wieży widokowej (punktu widokowego) na Jeleniej Górze w Sudole, gmina Bodzechów

4/ Utworzenie nowych szlaków tematycznych, pieszych i rowerowych wokół Krzemionek, Ćmielowa i Bałtowa o różnym stopniu trudności

5/ Opracowanie i wydanie nowego przewodnika turystycznego po powiecie ostrowieckim

6/ Opracowanie różnego typu wydawnictw albumowych dotyczących najważniejszych i najcenniejszych zabytków w powiecie (np. album o kapliczkach przydrożnych, zabytkowych cmentarzach itp.)

Kierunek 2.3 Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym
1/ Inicjowanie i organizowanie (np. we współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa lub innymi jednostkami konserwatorskimi i naukowymi) szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, dla mieszkańców i pracowników samorządowych (np. w zakresie remontu kapliczek i krzyży przydrożnych)

2/ Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych dla różnych grup wiekowych

3/ Wspieranie organizacji konferencji popularyzatorskich dotyczących dziedzictwa kulturowego powiatu

4/ Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także właściwego, postępowania przy zagospodarowaniu obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo.

8. Instrumentarium realizacji GPOnZ

Realizacja Programu powinna odbywać się poprzez współpracę samorządu powiatowego z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Narodowym Instytutem Dziedzictwa oraz właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, parafiami, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami regionalnymi a także ośrodkami naukowymi i muzeami.

Kolejną formą realizacji Programu są działania własne władz samorządowych, które można podzielić na:

- prawne – wspieranie samorządów gminnych w problematyce ochrony dziedzictwa kulturowego, np. przy uchwalaniu przepisów prawa miejscowego mającego wpływ na całokształt stanu dziedzictwa w powiecie
- finansowe – należyte utrzymanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, będących własnością powiatu oraz stosowanie systemu dotacji i ulg finansowych, nagród czy zachęt dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych
- programowe – realizacja projektów i programów regionalnych, w tym działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej i innych funduszy zewnętrznych

Realizację Programu można podzielić na dwa segmenty – zarządzanie oraz monitoring i ewaluację. Oba elementy wdrażania są ze sobą spójne i wzajemnie zależne, co oznacza że oba są warunkiem realizacji programu.

System zarządzania Programem odbywa się na trzech poziomach. Są to:

- **Rada Powiatu – uchwala Program oraz przyjmuje sprawozdania w okresach dwuletnich**
- **Starosta – odpowiada za przygotowanie i realizację Programu oraz sporządza sprawozdanie z jego realizacji dla Rady Powiatu**
- **Starostwo wraz ze swoimi jednostkami organizacyjnymi – odpowiada za bieżącą realizację zadań Programu**

Zakłada się, że zadania określone w Powiatowym Programie Opieki nad Zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, tworzenie parków kulturowych – we współpracy z gminami, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością powiatu, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków)
- finansowych (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych)

- koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami)
- społecznych (m.in. poprzez działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami i wykorzystaniem zabytków)
- kontrolnych (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego)

9. Zasady oceny realizacji GPOnZ

Właściwy monitoring i wynikająca z niego ocena realizacji Programu powinna się odbywać na podstawie rzetelnych informacji. Podstawą metodologii zbierania informacji są:

- bazowanie na przyjętych w powiecie zasadach gromadzenia i przetwarzania informacji,
- wykorzystywanie jak największej ilości dostępnych danych i źródeł informacji
- stosowanie odpowiednich (adekwatnych) mierników

Zestaw proponowanych mierników dla każdego z priorytetów przedstawia się następująco:

Priorytet I. Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego

1. Poziom około **0,75 %** wydatków budżetu starostwa na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego, w tym 0,7 % na działalność muzeum oraz 0,05 % na ochronę i opiekę nad zabytkami
2. Wartość dofinansowania wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych tym pracom
3. Liczba i wartość dofinansowania obiektów zabytkowych objętych wsparciem zewnętrznym
4. Wartość wsparcia udzielonego z budżetu gminy dla właścicieli prywatnych i organizacji pozarządowych na realizację Programu
5. Powstanie Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych
6. Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi
7. Inne

Priorytet II. Rozszerzanie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz jego promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej

1. Liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego itp.)
2. Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie powiatu
3. Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych
4. Liczba opracowanych i wydanych informatorów o zabytkach (w tym folderów promocyjnych, przewodników itp.) lub liczba pobrań aplikacji
5. Liczba publikacji z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego

6. Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej
7. Liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego
8. Liczba osób uczestniczących w obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa na terenie powiatu
9. Liczba inicjatyw indywidualnych i społecznych wspieranych przez powiat i związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym
10. Inne

10. Źródła finansowania PPOnZ

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego lub trwałego zarządu. Wiąże się to z prowadzeniem i finansowaniem prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych powyżej działań jest jej zadaniem własnym.

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Dotację można otrzymać składając stosowny wniosek do ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub wojewódzkiego konserwatora zabytków właściwego ze względu na miejsce położenia albo przechowywania zabytku. Może ona zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź, posiadaczem zabytku lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Celem udzielenia może być wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz prac przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, które mogą zostać objęte dotacją:
- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;

- stabilizacja konstrukcyjna części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizacja instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Jeżeli zabytek poddawany pracom konserwatorskim posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.
Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego udziela osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej zamierzającej realizować działania przy zabytku dotacji na przeprowadzenie badań archeologicznych oraz wykonanie ich dokumentacji, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych działań. Przepis ten stosuje się także w przypadku, gdy w trakcie realizacji działań nastąpi niespodziewane odkrycie nieznanego wcześniej zabytku archeologicznego, po jego wpisaniu do rejestru lub ujęciu w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków i określeniu zakresu oraz rodzaju badań archeologicznych.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach mogą ubiegać się o ich dofinansowanie z różnych źródeł. Są to m.in.:

- środki z budżetu powiatu ostrowieckiego
- środki z budżetu samorządu województwa

- środki Funduszu Kościelnego - dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji
- środki Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
- środki Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- środki dostępne w ramach programów finansowanych z funduszy unijnych

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy w kilku programach operacyjnych:

Ochrona zabytków

Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe do realizacji programu są zadania zmierzające do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku, przy czym możliwe jest, jednakże tylko w szczególnych przypadkach, uzyskanie całkowitego dofinansowania.

Wspieranie działań muzealnych

Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Premiowane będą projekty kompleksowe, nowatorskie, o wysokich wartościach merytorycznych i umiejętnie wykorzystanych elementach multimedialnych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego, a także doposażenia pracowni konserwatorskich. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Kultura ludowa i tradycyjna

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania. Dotacje przeznaczone są na działania o charakterze edukacyjnym, w tym warsztaty, kursy i seminaria dotyczące szeroko pojętej kultury tradycyjnej, a także działania popularyzujące unikalne i żywe elementy kultury tradycyjnej, zadania artystyczne i użytkowe o charakterze interdyscyplinarnym i międzyśrodowiskowym oraz na prowadzenie szkolenia przez „mistrza” w zakresie różnych

dziedzin niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Ochrona zabytków archeologicznych

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe i państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne i niepubliczne uczelnie akademickie oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Wspólnie dla dziedzictwa

Program jest organizowany celem wzmacniania społecznego zaangażowania w ochronę materialnego dziedzictwa kulturowego oraz wykorzystania jego wartości dla rozwoju społecznego obecnych i przyszłych pokoleń. Wnioskodawcami mogą być organizacje pozarządowe, które planują realizować projekty obejmujące prace porządkowe przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnych ewidencjach zabytków. W ramach programu można także aplikować o dofinansowanie zadań polegających m.in. na identyfikowaniu i dokumentowaniu dziedzictwa kulturowego (materialnego) czy wzmacnianiu praktyk społeczno-kulturowych, np. tradycji rękodzielniczych czy zanikających, dawnych technik budowlanych. Dofinansowaniem objęte mogą być również projekty edukacyjne i popularyzujące wiedzę na temat dziedzictwa materialnego oraz promujące dobre praktyki w zakresie poszukiwania zabytków zgodnie z obowiązującymi procedurami i zasadami ochrony dziedzictwa archeologicznego. W projektach realizowanych przez organizacje pozarządowe uczestniczą wolontariusze, zyskując nowe doświadczenie i podnosząc swoje kompetencje z zakresu opieki nad dziedzictwem kulturowym.

Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Premiowane będą również działania związane z upowszechnianiem wiedzy na temat miejsc, faktów oraz postaci związanych z walką i męczeństwem. Promowane jest:

- podkreślenie prestiżu miejsca pamięci/trwałego upamiętnienia
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniego wyrazu
- zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów
- zapewnienie jak najlepszej dostępności miejsca/trwałego upamiętnienia
- tworzenie nowych trwałych upamiętnień w miejscach, gdzie ich obecność jest uzasadniona interesem społecznym

- twórcze zastosowanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony dziedzictwa narodowego
- stosowanie rozwiązań prawnych sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci/trwałymi upamiętnieniami (uwzględnienie miejsca pamięci, jego ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, czy objęcie go inną formą ochrony prawnej)

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury nie współprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, a także podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Groby i cmentarze wojenne w kraju

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na:

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich
- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie
- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego; dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy

Promowane jest:

- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji
- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszej ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe, osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Kultura cyfrowa

Celem programu jest udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniających opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe, a także ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Infrastruktura domów kultury

Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury.

Do składania wniosków uprawnione są domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury, biblioteki posiadające status samorządowej instytucji kultury, w skład których wchodzą domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki oraz jednostki samorządu terytorialnego.

Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury, w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez ministra kultury wkładu własnego do wybranych projektów realizowanych przy udziale środków europejskich.

Uprawnionymi do otrzymania dotacji są: jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe działające w sferze kultury, publiczne szkoły artystyczne, państwowe uczelnie artystyczne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą. Promesa MKiDN może pokryć maksymalnie 85 % wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach, Minister Kultury może zdecydować o pokryciu więcej niż 85% wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

Partnerstwo publiczno-prywatne

Istnieją również możliwości finansowania prac przy zabytkach z wykorzystaniem ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym z dnia 19 grudnia 2008 r. (Dz. U. z 2022 r., poz. 407 i 1079.), która określa zasady współpracy podmiotu publicznego i partnera prywatnego. Dla realizacji wspólnych projektów przez administrację publiczną i przedsiębiorców w formule PPP ważne są również: ustawa z dnia 21 października 2016 r. o koncesji na roboty budowlane lub usługi (Dz. U. z 2021 r. poz. 541, z 2019 r. poz. 1655 i z 2022 r. poz. 1726) oraz ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2022 r. poz. 1710 i z 2020 r. poz. 1517) regulujące podstawowe zasady współpracy publiczno-prywatnej.

Regionalny Program Operacyjny Fundusze Europejskie dla Świętokrzyskiego na lata 2021-2027

Zarząd Województwa Świętokrzyskiego Uchwałą nr 4973/22 z dnia 4 marca 2022 r. przyjął zaktualizowany projekt programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Świętokrzyskiego 2021-2027, celem przedłożenia dokumentu Komisji Europejskiej.

W ramach **Celu szczegółowego 4 (vi) wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych** realizowane będą działania obejmujące m.in.:

- wzmocnienie potencjału turystycznego zabytków o szczególnym znaczeniu i ich oddziaływania na rozwój gospodarczy poprzez dostosowanie obiektów zabytkowych do pełnienia funkcji związanych z kulturą. Realizowane będą przedsięwzięcia dot. rozwoju infrastruktury obejmujące m.in. **renowację, modernizację, ochronę i rozwój infrastruktury zabytkowej w celu podniesienia jej atrakcyjności turystycznej i dostępności (w tym z zakresu przystosowania obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami),**
- udostępnienie i ułatwienie dostępu do dóbr kultury oraz zastosowania nowoczesnych technologii poszerzających krąg odbiorców oferty - projekty polegające m.in. na konserwacji zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i udostępnienie, także przez proces digitalizacji, w tym **wsparcie bibliotek, bibliotek multimedialnych, domów kultury i innych instytucji kultury,**
- wspieranie konkurencyjności i odporności sektora turystycznego (ulepszenie infrastruktury turystycznej, dywersyfikacja produktów, zastosowanie modeli biznesowych) poprzez tworzenie nowych, rozbudowę istniejących miejsc atrakcyjnych turystycznie poprzez roboty budowlane, modernizację, wyposażenie infrastruktury ułatwiającej dostęp do miejsc i obszarów atrakcyjnych turystycznie,
- inwestycje w obiekty/miejsca tworzące **turystyczne szlaki tematyczne** (obiekty/miejsca odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych) lub turystyczne szlaki rodzajowe (np. kajakowe, rowerowe, kamperowe), w tym poprawę ich dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami, w tym z niepełnosprawnościami.

Główne grupy docelowe:

- mieszkańcy województwa świętokrzyskiego, turyści,
- jednostki samorządu terytorialnego,
- instytucje kultury, z wyłączeniem państwowych instytucji kultury oraz współprowadzonych przez Ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego,
- jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego posiadające osobowość prawną,
- jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną, działające w sferze ochrony środowiska, kultury, turystyki,
- parki narodowe i krajobrazowe,
- organizacje pozarządowe,
- spółki prawa handlowego, w których większość udziałów lub akcji posiadają jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki,
- przedsiębiorstwa społeczne,
- instytucje kultury oraz instytucje zarządzające obiektami dziedzictwa kulturowego.

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 – Priorytet VII: Kultura (projekt zatwierdzony przez Radę Ministrów)

Celem priorytetu jest wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych. Obejmie on inwestycje w rozwój infrastruktury kultury oraz ochronę dziedzictwa kulturowego w celu wzmocnienia

ich potencjału w zakresie oddziaływania na rozwój gospodarczy. Szczególną pieczą zostaną objęte zabytki UNESCO, Pomniki Historii oraz obiekty posiadające tytuł Znaku Dziedzictwa Europejskiego. Działanie obejmie wsparcie obiektów, w których w wyniku realizacji projektu prowadzona będzie działalność kulturalna i które mają potencjał do rozwoju turystyki kulturowej. Poprzez realizację inwestycji związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (w tym zabytków ruchomych), zwiększy się ich atrakcyjność dla odbiorców. Priorytet uwzględnia również wspieranie rozwoju infrastruktury wspierającej ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Ma on ponadto za zadanie zwiększyć atrakcyjność i konkurencyjność regionów poprzez wykorzystanie unikalnego zasobu jakim jest dziedzictwo kulturowe, w celu przyciągnięcia turystów krajowych i zagranicznych.
Środki z funduszu mogą wykorzystywać jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2021- 2027

Tego typu programy są podzielone na trzy kategorie: transgraniczne, transnarodowe i międzyregionalne. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia. W przypadku programów współpracy transgranicznej aplikować mogą do nich jednostki z obszarów przylegających do granic państwowych. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży. W ramach programów współpracy transnarodowej mogą współdziałać duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw, natomiast w zakresie współpracy międzyregionalnej wszystkie regiony. Projekty oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) i Norweski Mechanizm Finansowy 2014-2021

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki na te programy przeznaczone są przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego - Norwegię, Islandię i Lichtenstein. Wspierają one działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy, z trzeciej edycji Mechanizmu Finansowego EOG (2014-2021) uruchomione zostały w 2016 r., a programy będą wdrażane do 2024 r. Program opiera się na dwóch działaniach:

- zarządzanie dziedzictwem kulturowym, którego celem jest poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym poprzez stworzenie odpowiednich warunków do prowadzenia działalności kulturalnej, zarówno w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego, jak również w zakresie infrastruktury kulturalnej; w skład tego działania wchodzą:

- poddziałanie 1.1: *Restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego,* w którego ramach możliwa jest ochrona, konserwacja, i/ lub rozbudowa zabytków nieruchomych z ich otoczeniem

na potrzeby działalności kulturalnej, a także ochrona zabytkowych ogrodów i parków
- poddziałanie 1.2: *Innowacyjne wykorzystanie infrastruktury do prezentacji dziedzictwa kulturowego,* gdzie możliwa jest budowa, rozbudowa i remont infrastruktury kulturalnej

- współpraca kulturalna – celem tego działania jest rozwój współpracy kulturalnej pomiędzy twórcami i uczestnikami życia kulturalnego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy polskimi instytucjami a instytucjami z Norwegii, Islandii i Lichtensteinu

Dofinansowanie może sięgnąć 85% kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy każdorazowo sprawdzać wzory aktualnie obowiązujących dokumentów na stronie programu.

Fundusz Termomodernizacji i Remontów (BGK)

Podstawowym celem Funduszu Termomodernizacji i Remontów jest pomoc finansowa dla inwestorów realizujących przedsięwzięcia termo-modernizacyjne i remontowe oraz wypłata rekompensat dla właścicieli budynków mieszkalnych, w których były lokale kwaterunkowe.
W przypadku obiektów zabytkowych możliwe jest uzyskanie premii remontowej stanowiącej 60% kosztów przedsięwzięcia remontowego.
Beneficjentem premii remontowej są właściciele lub zarządcy budynków wielorodzinnych, których użytkowanie rozpoczęto:
- przed dniem 14 sierpnia 1961 r. lub co najmniej 20 lat przed dniem złożenia wniosku o premię remontową do banku kredytującego oraz
- budynek ten należy do społecznej inicjatywy mieszkaniowej lub towarzystwa budownictwa społecznego;
- budynek ten został wybudowany przy wykorzystaniu kredytu udzielonego przez BGK na podstawie wniosków o kredyt złożonych do dnia 30 września 2009 r. lub przy wykorzystaniu finansowania zwrotnego w rozumieniu ustawy z dnia 26 października 1995 r. o niektórych formach popierania budownictwa mieszkaniowego bez względu na status prawny, z wyłączeniem jednostek budżetowych i samorządowych zakładów budżetowych. Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony:
https://www.bgk.pl/podmioty-rynku-mieszkaniowego/modernizacja-i-rewitalizacja/premia-remontowa-z-funduszu-termomodernizacji-i-remontow

Inne programy

Jednostki samorządu terytorialnego i ich wydziały organizacyjne mogą również korzystać z innych źródeł pozyskiwania środków na opiekę nad zabytkami oraz na wzmacnianie tożsamości lokalnej. Programy o takim profilu proponują np. fundacje, którym patronują duże firmy z kapitałem polskim. Powiat może także wspierać organizacje pozarządowe w pozyskiwaniu takich środków. Przykładowo programy wspierające proponują:

- Fundacja Orlen – *Program „Czuwamy! Pamiętamy!";* jego celem jest przywrócenie należnej czci Miejscom Pamięci na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, a które do tej pory pozostawały w złym stanie technicznym. Wnioskodawcą mogą być:

- organizacje pozarządowe lub oddziały terenowe organizacji pozarządowej posiadające osobowość prawną lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, której ustawa przyznaje zdolność prawną (z wyłączeniem spółek prawa handlowego) tj. fundacje, stowarzyszenia, uczniowskie kluby sportowe, stowarzyszenia kultury fizycznej, organizacje społeczno-zawodowe rolników;
- podmioty niebędące organizacją pozarządową, np. jednostki samorządu terytorialnego lub ich jednostki organizacyjne, szkoły publiczne, przedszkola publiczne;
- kościelne jednostki organizacyjne prowadzące działalność pożytku publicznego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;

Wnioskodawcą może być również podmiot wpisany do rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego, jeśli jest jednocześnie wpisany do rejestru stowarzyszeń, innych organizacji społecznych i zawodowych, fundacji oraz samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej.

- Fundacja Łukasiewicza - celem *Programu „Rozgrzewamy Polskie Serca”* jest wspieranie inicjatyw działających na rzecz integracji lokalnej społeczności wokół kultury, tradycji oraz wydarzeń lub pamięci historycznej. Podejmowane inicjatywy mają budować kapitał społeczny na lokalnym poziomie. Program skierowany jest do organizacji pozarządowych, jednostek samorządu terytorialnego i ich jednostek organizacyjnych, szkół publicznych i przedszkoli publicznych oraz związków wyznaniowych i ich organizacji. Zgłaszane projekty muszą oddziaływać na lokalną społeczność oraz być związane z pielęgnowaniem kultury, tradycji, wydarzenia lub pamięci historycznej.

11. Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków

Powiat będzie wydatkował środki na realizację zadań z zakresu ochrony zabytków poprzez:

- zadania inwestycyjne dotyczące ochrony zabytków będących własnością powiatu,
- dofinansowanie lub pomoc w zdobyciu środków na prace restauratorsko – konserwatorskie przy obiektach niebędących własnością powiatu
- umieszczenie stosownych zapisów dotyczących ochrony zabytków w dokumentach planistycznych powiatu takich jak: Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Powiatu, Strategia Rozwoju Powiatu, Program Zrównoważonego Rozwoju, Program Inwestycyjny, ew. Program Ochrony Środowiska.
- wykonywanie opracowań z zakresu lepszego rozpoznania zasobu dziedzictwa kulturowego powiatu (w ramach współpracy z instytucjami naukowymi i zajmującymi się ochroną zabytków, ekspertami, poprzez działalność organizacji pozarządowych – np. lokalnych stowarzyszeń itp.)

Zakres finansowania planowanych przez powiat zadań z zakresu opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa kulturowego realizowanego łącznie z działalnością muzeum, jest ustalone na **0,8%** corocznie uchwalanego budżetu.

12. Podsumowanie

Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Ostrowieckiego na lata 2026 – 2029 wytycza kierunki polityki władz samorządowych w tak ważnych kwestiach jak ochrona lokalnych wartości kulturowych, w tym zabytków, tradycji i krajobrazu kulturowego. Ważnym elementem Programu jest rozwój i promocja walorów turystycznych powiatu, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych. Zakłada się, że cele nakreślone w Programie będą osiągnięte w wyniku szerokiej współpracy władz powiatu ze Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Kielcach, jednostkami samorządu terytorialnego oraz innymi organizacjami i związkami, których działania obejmują ochronę walorów kulturowych i krajobrazowych.

Program podkreśla rolę całej społeczności lokalnej – właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, władz samorządowych oraz wszystkich mieszkańców w zachowaniu miejscowego dziedzictwa kulturowego.

Kolejna edycja (aktualizacja) Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Ostrowieckiego powinna zostać opracowana po czterech latach od przyjęcia go przez Radę Powiatu.

Wybrana bibliografia:

strona internetowa powiatu ostrowieckiego oraz poszczególnych gmin, GEZ i GPONZ poszczególnych gmin
https://turystyczneszlaki.pl
https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/
https://maps.arcanum.com
https://bg.uwb.edu.pl/TKKP
https://erasmusminerator.blogspot.com
Archiwum WUOZ w Kielcach
Gmina Bodzechów. Wczoraj i dziś, pod red. W.R. Broćka, Ostrowiec Świętokrzyski. 2012
Feliks Kiryk, Urbanizacja małopolski wiek XIII – XVI, Kielce 1994

Zbigniew Tyczyński, Przewodnik Krajoznawczy ziemia Ćmielowska, TeZ 2020
Zbigniew Tyczyński, Przewodnik Krajoznawczy ziemia Waśniowska, w blasku Świętego Krzyża, TeZ 2017
Zbigniew Tyczyński, Katalog zabytków Bałtowa i okolic, Bałtów 2006

UZASADNIENIE

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami zostały ustawowo włączone do katalogu zadań samorządów terytorialnych. Z art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021 r. poz. 710) wynika obowiązek sporządzenia przez zarząd powiatu Programu opieki nad zabytkami. Program sporządza się na okres 4 lat. Celem programu jest rozpoznanie stanu zachowania dziedzictwa kulturowego powiatu, zahamowanie degradacji substancji zabytkowej i zachowanie wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie atrakcyjnego wizerunku powiatu. *Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Ostrowieckiego na lata 2026-2029* uzyskał wymaganą prawem pozytywną opinię Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kiecach (pismo:ZRRiD.RN.5120.8.2025 z dnia 17.12.2025 r.) i podlega przyjęciu przez Radę Powiatu Ostrowieckiego.

Uchwalenie *Programu* wypełnia wymóg ustawowy, jednocześnie pozwala zebrać w jednym dokumencie informacje dotyczące aktualnego stanu ochrony zabytków i zamierzeń Powiatu w tym zakresie w najbliższych latach, co umożliwi monitorowanie podejmowanych działań w dziedzinie opieki nad zabytkami. Określenie w *Programie* działań zmierzających do zachowania i poprawy stanu dziedzictwa kulturowego Powiatu Ostrowieckiego przyczyni się do podniesienia świadomości tożsamości kulturowej, jakości życia i atrakcyjności turystycznej Powiatu oraz jego promocji w regionie.

Podjęcie uchwały nie wywołuje bezpośrednich skutków finansowych dla budżetu Powiatu. Konkretne działania w zakresie ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego w kolejnych latach prowadzone będą w oparciu o corocznie uchwalany budżet powiatu, w którym planowane będą kwoty wydatków na działania w tym obszarze.